

Obitelj kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi

Dmitrovski, Ivanka

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:360116>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-04**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
STUDIJ RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Ivanka Dmitrovski

OBITELJ KAO ČINITELJ RIZIKA SOCIJALNE
ISKLJUČENOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Diplomski rad

Zagreb, rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
STUDIJ RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Ivanka Dmitrovski

OBITELJ KAO ČINITELJ RIZIKA SOCIJALNE
ISKLJUČENOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Diplomski rad

Mentor rada:
Prof.dr.sc. Dejana Bouillet

Zagreb, rujan, 2022.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. OBITELJ	2
1.1. Teorijski pristupi u proučavanju obitelji	4
1.2. Temeljne odrednice obitelji	6
1.3. Važnost obitelji u odgoju djeteta	10
2. RIZICI SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	14
2.1. Rizici socijalne isključenosti u djetinjstvu	15
2.2. Rizici socijalne isključenosti na razini obitelji	17
2.2.1. Karakteristike roditelja kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece	17
2.2.2. Kvaliteta brige o djetetu kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece	20
3. ULOGA RPOO U PREVENCIJI RIZIKA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE	23
3.1. Odrednice kvalitete RPOO: okvir prevencije rizika socijalne isključenosti	26
3.2. Suradnja ustanova RPOO i obitelji u riziku socijalne isključenosti	33
3.2.1. Suradnički odnosi odgojitelja i roditelja u ustanovama RPOO	34
3.2.2. Podrška ustanova RPOO obiteljima u riziku socijalne isključenosti u RH	37
4. ISTRAŽIVANJE	39
4.1. Ciljevi i hipoteze	39
4.2. Metoda istraživanja	40
4.2. Rezultati istraživanja	41
ZAKLJUČAK	61
LITERATURA	63
POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA	72

OBITELJ KAO ČINITELJ RIZIKA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Sažetak

Obitelj je primarna i najznačajnija zajednica u kojoj dijete raste i razvija se. Obitelj uslijed nepovoljnih okolnosti može biti i činiteljem rizika socijalne isključenosti djeteta. Neke karakteristike roditelja i karakteristike brige o djetetu pritom mogu predstavljati rizične činitelje za djetetovu dobrobit i nepovoljno utjecati na razvojne ishode djece, ali i životne mogućnosti u odrasloj dobi. Usluge RPOO prepoznaju se kao ključne u prevenciji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi te se naglašava njihov potencijal za prekidanje začaranog kruga socijalne isključenosti. U ovom radu prikazan je dio rezultata istraživanja Hrvatske zaklade za znanost „Modeli odgovora na odgojno obrazovne potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti u ustanovama RPOO“. Cilj ovog istraživanja bilo je utvrditi kako ustanove RPOO doprinose prevenciji rizika socijalne isključenosti koji proizlaze iz karakteristika obitelji u odnosu na smanjivanje činitelja rizika i jačanje činitelja zaštite u djetetovom ekološkom sustavu. Istraživanjem je obuhvaćeno 65 dječjih vrtića iz različitih dijelova Republike Hrvatske. Dio dobivenih rezultata odnosi se na mogućnosti roditeljskog sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu ustanova RPOO, a drugi dio na mogućnosti ustanova u pružanju različitih oblika podrške obiteljima i djeci u riziku socijalne isključenosti. Istraživanjem je utvrđeno kako se u većini ustanova RPOO (57-80%) roditeljima/skrbnicima nude mogućnosti sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu što uključuje sudjelovanje u procesima definiranja ciljeva odgojno obrazovnog rada, definiranja strategija i metoda rada, realizaciji ciljeva, redefiniranju i evaluaciji ciljeva. Rezultati ukazuju na postojanje nejednake zastupljenosti pojedinih oblika podrške ustanova RPOO obiteljima u riziku socijalne isključenosti pri čemu je najzastupljeniji oblik podrške individualni savjetodavni rad (u 95% dječjih vrtića), a najmanje zastupljen oblik podrške je grupni savjetodavni rad (u 20% dječjih vrtića). Rezultati upućuju na potrebu ujednačavanja i širenja mogućnosti suradnje roditelja i ustanova RPOO s ciljem jačanja kapaciteta sustava RPOO u prevenciji rizika socijalne isključenosti djece.

Ključne riječi: rizici socijalne isključenosti djece, obitelj kao činitelj rizika, RPOO kao činitelj zaštite, podrška roditeljstvu u RPOO

THE FAMILY AS A SOCIAL EXCLUSION RISK FACTOR OF EARLY AND PRESCHOOL AGED CHILDREN

Summary

The family is the primary and most important community in which the child grows and develops, but due to unfavorable circumstances it can also be a risk factor for the child's social exclusion. Some characteristics of parents and characteristics of child care can represent risk factors for the child's well-being and adversely affect the developmental outcome of children, as well as life opportunities in adulthood. ECEC services are recognized as key in preventing the social exclusion risks of early and preschool aged children, and their potential for breaking the vicious circle of social exclusion is emphasized. This paper presents part of the research results of the Croatian Science Foundation "Models of response to the educational needs of children exposed to the risk of social exclusion in ECEC institutions". The aim of this research was to determine how ECEC institutions contribute to the prevention of the risk of social exclusion arising from family characteristics in relation to the reduction of risk factors and the strengthening of protection factors in the child's ecological system. The research covered 65 kindergartens from different parts of the Republic of Croatia. Part of the obtained results refers to the possibilities of parental participation in the educational work of ECEC institutions, and the other part to the possibilities of institutions in providing certain forms of support to families and children at risk of social exclusion. The research found that in most ECEC institutions (57-80%) parents/guardians are offered opportunities to participate in educational work, which includes participation in the processes of defining the goals of educational work, defining strategies and work methods, realizing goals, redefining and evaluating goals. The results indicate the existence of unequal representation of certain forms of support of ECEC institutions to families at risk of social exclusion, where the most represented form of support is individual counseling work (in 95% of kindergartens), and the least represented form of support is group counseling work (in 20% of kindergartens). The results point to the need to standardize and expand the possibilities of cooperation between parents and ECEC institutions with the aim of strengthening the capacity of the ECEC system in preventing the risk of social exclusion of children.

Key words: children social exclusion risks, family as a risk factor, ECEC as a protection factor, parenting support in ECEC

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad „*Obitelj kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi*“ i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni ili stručni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Vlastoručni potpis studenta

UVOD

Činitelje rizika socijalne isključenosti može se svrstati u tri kategorije, a to su činitelji koji proizlaze iz karakteristika djeteta, obitelji i zajednice (Bouillet i Domović, 2021). Rizičnim činiteljima koji proizlaze iz zdravstvenih i razvojnih karakteristika djeteta, u odgojno obrazovnoj praksi daje se najviše značaja. Pritom se obitelji, kao primarnoj zajednici u kojoj dijete stječe svoja prva znanja i iskustva, još uvijek ne pristupa s dovoljnom razinom kvalitetne suradnje i podrške. Karakteristike obitelji, poput nekih roditeljskih karakteristika i karakteristika skrbi o djetetu, mogu u značajnoj mjeri nepovoljno utjecati na djetetove razvojne ishode te ostaviti duboki trag na život u odrasloj dobi (Pažur i Drvodelić, 2022). U posljednje se vrijeme u znanstvenoj i stručnoj javnosti ističe važnost visokokvalitetnih usluga ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (RPOO) u smanjivanju rizičnih i jačanju zaštitnih činitelja proizašlih iz karakteristika obitelji.

U odgojno obrazovnoj praksi još uvijek se relativno malo zna o samom konceptu socijalne isključenosti. Svoja početna znanja o socijalnoj isključenosti nove generacije odgojitelja imaju priliku steći na diplomskoj razini studija. Dodatnom osvještavanju o ovoj problematici doprinio je i projekt „Modeli odgovora na odgojno obrazovne potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti u ustanovama RPOO“ (MORENEC) koji se provodi na nacionalnoj razini na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, uz podršku Hrvatske zaklade za znanost. Upravo sudjelovanje u ovom projektu, pohađanje kolegija „Inkluzivni kurikulum“ na Diplomskom studiju ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, ali i Studija socijalnog rada pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, značajno je utjecalo na moj odabir ove teme diplomskog rada. Uz to, vlastito iskustvo izloženosti rizicima socijalne isključenosti u djetinjstvu dodatno je utjecalo na moju osviještenost i senzibiliziranost za ovu tematiku. Međutim, glavni motiv odabira ove teme diplomskog rada jest dugogodišnje profesionalno iskustvo rada u ustanovi RPOO na radnom mjestu odgojiteljice. U svom dosadašnjem radu susrela sam se s velikom raznolikošću obitelji, od različitih obiteljskih struktura, različitih obiteljskih prilika i mogućnosti, roditeljskih odgojnih stilova, kultura, funkcionalnim i disfunkcionalnim obiteljima. Alkoholizam u obitelji, bolesti članova obitelji, nasilje u obitelji, visokokonfliktni obiteljski odnosi, neprimjerena roditeljska postupanja samo su neke od karakteristika obitelji s kojima se odgojitelji u svom radu susreću. Nedostatak kompetencija odgojitelja za suradnju s roditeljima i savjetodavni rad, nedovoljna podrška stručnog tima, preopterećenost poslom i prevelik broj djece u skupinama samo su neki od izazova u radu

odgojitelja koji u značajnoj mjeri mogu utjecati na umanjenju sposobnost prepoznavanja obitelji u riziku socijalne isključenosti, a time i pružanja podrške onima koji ju najviše trebaju. Ove i slične prepreke na koje nailaze odgojitelji u svom profesionalnom radu izvor su nezadovoljstva, frustracija i osjećaja bespomoćnosti zbog nemogućnosti kvalitetnog i pravovremenog zadovoljavanja potreba djece i obitelji. Uz to, valja navesti i nedostatak mehanizama i alata ustanova RPOO za primjeren odgovor na potrebe obitelji, izostanak kvalitetnih modela podrške, nedovoljnu suradnju s lokalnom zajednicom i općenito izostanak koherentne politike na nacionalnoj razini u području odgoja i obrazovanja usmjerene prema obiteljima u riziku socijalne isključenosti.

Cilj ovog diplomskog rada je utvrditi kako ustanove RPOO doprinose prevenciji rizika socijalne isključenosti koji proizlaze iz karakteristika obitelji smanjivanjem činitelja rizika i jačanje činitelja zaštite u ekološkom sustavu djeteta. Rad je koncipiran u dva dijela. Sadrži teorijski i empirijski dio. U teorijskom dijelu pažnja je posvećena definiranju obitelji, teorijskim polazištima u proučavanju obitelji, temeljnim odrednicama i važnosti obitelji u odgoju djece. U nastavku se operacionalizira koncept rizika socijalne isključenosti, a osobito rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi proizašlih iz karakteristika obitelji. Značajna pažnja posvećena je i ulozi RPOO u prevenciji rizika socijalne isključenosti djece, odrednicama kvalitete programa RPOO te suradnji ustanova s obiteljima u riziku socijalne isključenosti. Empirijski dio rada sadrži prikaz dijela istraživanja MORENEC. Rezultati istraživanja prikazuju zastupljenost pojedinih oblika podrške koje ustanove RPOO pružaju obiteljima u riziku socijalne isključenosti te mogućnosti poticanja roditeljskog sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu ustanova.

1. OBITELJ

Obitelj je oduvijek bila u interesu znanstvenika različitih disciplina koji su ju pokušavali pojmovno odrediti. Iz tog razloga brojne su definicije obitelji, no ni jedna nije općeprihvaćena. Obitelj se, s pedagoškog aspekta, može definirati kao primarni formalni činitelj i temeljna odgojno-socijalna zajednica. Ona je mjesto gdje se pojedinac rađa, odrasta, živi i u kojemu odgoj uvijek i trajno ima nezamjenjivu ulogu (Previšić, 2003). Iz sociološke perspektive, obitelj predstavlja osnovnu i univerzalnu jedinicu društvene organizacije, zajednicu osoba koje su srodnički povezane, žive zajedno, ekonomski surađuju i koje stvaraju potomstvo (Petani, 2007). Štalekar (2010) navodi da je obitelj prva životna skupina kojoj pripadamo, a ne samo puki zbroj pojedinaca koji dijele isti fizički i psihosocijalni prostor. Ona je prirodni socijalni sustav

determiniran svojom strukturom, ali i funkcijama, pravilima, ulogama, načinima komuniciranja i suočavanja s problemima. Članom obitelji postaje se rođenjem, posvojenjem ili zasnivanjem braka, a ono što svaku obitelj razlikuje od drugih socijalnih sustava jesu povezanost i odanost među članovima te trajnost članstva. Antropolozi definiraju obitelj kao skupinu koju čine žena, njezina djeca i barem jedan muškarac koji je u bračnom odnosu ili krvnom srodstvu sa ženom (Haviland, 2004). Definirajući obitelj psiholozi ponajviše ističu važnost interakcija među članovima i emotivnu povezanost, pa tako Mickel (1994, prema Ljubetić, 2007) naglašava da za obitelj nisu presudne rodbinske veze nego osjećaj pripadnosti članova obitelji te osjećaji ljubavi, brige i prijateljstva.

Prema statističkoj definiciji obitelj je zajednica unutar istog kućanstva koja se sastoji od bračnog/izvanbračnog para bez djece, bračnog/izvanbračnog para s djecom ili jednog roditelja s djecom (Statistički ljetopis, 2011). Obiteljski zakon propušta definirati obitelj prvenstveno iz razloga što obitelj nije pravna osoba, nego prava ostvaruju njezini članovi. Kako su u suvremenom društvu obiteljski oblici suviše raznovrsni i fluidni, Gilaspie (2010, prema Lovrić, 2021) tvrdi kako obitelj kao takva više i ne postoji.

Pod utjecajem brojnih društvenih, gospodarskih, političkih, kulturnih i povijesnih promjena, obiteljska je zajednica prolazila kroz brojna iskušenja, izazove i transformacije, prilagođavala se društvenim zahtjevima i promjenama. Na obitelj su utjecale brojne revolucije u prošlosti, od industrijske, tehnološke, zdravstvene, pa do kulturne i seksualne. Stoga je obitelj nerazdvojiva od društva i nemoguće ju je promatrati izvan društvenog konteksta. Obitelj se razvijala i mijenjala, od predindustrijske, tradicionalne obitelji prema modernoj nuklearnoj obitelji (kraj 18. i 19. stoljeće) pa sve do postmoderne obitelji 20-og stoljeća, a u posljednje vrijeme spominje se i nova forma obitelji, tzv. vitalna obitelj. Promjene obitelji najvidljivije su u njejoj strukturnoj raznolikosti, ali i izmijenjenim funkcijama i zadaćama. Obitelj se može promatrati kao obitelj u užem ili širem smislu, pri čemu se obitelj u užem smislu odnosi na nuklearnu (dvogeneracijsku) obitelj koja uključuje roditelje i njihovu djecu. Obitelj u širem smislu predstavlja proširenu (višegeneracijsku) obitelj koja uz roditelje i njihovu djecu obuhvaća i druge srodnike koji su s članovima nuklearne obitelji povezani krvnim srodstvom ili brakom, a to mogu biti bake, djedovi, ujaci, stričevi i sl. Nekada je obitelj bila višegeneracijska i kao takva funkcionirala je na drugačiji način, imala drugačije funkcije i njegovala drugačije vrijednosti. Jedna od najznačajnijih promjena obitelji upravo je prijelaz iz proširene u nuklearnu obitelj (Ljubetić, 2007). Međutim, iako je „tradicionalna obitelj podvrgnuta snažnoj i stalnoj dezintegraciji, u smislu osipanja, te dezorganizaciji, u smislu ireverzibilnog gubljenja nekih funkcija koje je imala u prošlosti“, ona nije nestala iz društvenog

vidokruga, nego je preuzela neke sasvim nove intimnije funkcije i njena je vrijednost itekako prisutna (Matulić, 2002: 144).

1.1. Teorijski pristupi u proučavanju obitelji

Funkcioniranje obiteljskog sustava u interesu je mnogih istraživača zbog zaštitne, ali i rizične uloge koju može imati na dobrobit djeteta. Mnogi teorijski koncepti bavili su se istraživanjem dijadičnih odnosa unutar obitelji (roditelj - dijete, braća - sestre, odnosi među vršnjacima), a sve je više onih koji proučavaju odnose unutar cijele obitelji kao sustava. Upravo teorija sustava gleda na obitelj kao na složenu i povezanu cjelinu, organizam koji je sastavljen od pojedinih dijelova i procesa, odnosno od podsustava i nadsustava. Dijelovi sustava su organizirani i u međusobnoj interakciji što obitelj čini cjelovitom, a karakterizira ju i hijerarhijska ustrojenost dijelova sustava (Bertalanffy, 1968, prema Brajša-Žganec, 2003). Teorija sustava pomaknula je teorijski okvir proučavanja obitelji izvan njenih granica te se sve više proučava utjecaj socijalne okoline na obitelj i razvoj djeteta. Jednako značajne su i teorija privrženosti (Bowlby, 1975) i ekološki model dječjeg razvoja (Bronfenbrenner, 1979).

Za otkrivanje mehanizama privrženosti najzaslužniji je John Bowlby (1975). On je isticao važnost odnosa majke i djeteta za optimalan razvoj djeteta te razvoj sigurnosti i zadovoljstva. Taj odnos započinje ubrzo nakon rođenja te se razvija u trajnu emocionalnu vezu. Ono što vodi razvoju privrženosti svakako je kvaliteta odnosa djeteta sa skrbnikom koji uključuje blizak fizički kontakt, brigu i povjerenje. Rana iskustava odnosa s roditeljima utječu na razvoj i kvalitetu bliskih odnosa djeteta u budućnosti.

Ovisno o kvaliteti majčine brige prema djetetu, moguće je identificirati četiri vrste privrženosti: sigurnu, anksiozno-izbjegavajuću, anksiozno-opiruću i dezorganiziranu privrženost (Ainsworth, 1983, prema Vasta i sur., 1998). Sigurno privrženost djeca, čiji roditelji dosljedno i primjereno odgovaraju na njihove potrebe, emocionalno i socijalno su kompetentnija te se uspješnije nose sa stresnim događajima. Nesigurno privrženost djeca zakočena su u emocionalnom izražavanju, pokazuju manje emocionalnih i socijalnih kompetencija i češće poremećaje u ponašanju. Odnos privrženosti uvjetovan je majčinom osjetljivošću na potrebe djeteta, kvalitetom privrženosti majki sa svojim primarnim skrbnicima te djetetovom temperametu. Na stabilnost odnosa privrženosti majke i djeteta utječu pozitivni i negativni događaji u životu majki pa će majke koje su doživjele više negativnih događaja imati manje stabilan odnos privrženosti s djetetom (Saarni, 1997, Rutter, 1995, Bar-Haim i sur., 2000, prema Brajša-Žganec, 2003).

Bronfenbrennerova ekološka teorija jedna je od značajnijih teorija koje se bave izučavanjem okolinskih utjecaja na obitelj i razvoj djece (1979). Bronfenbrenner je razvio sustavan model za analiziranje socijalne ekologije obitelji kojeg čine četiri temeljne strukture: mikrosustav, mezosustav, egzosustav i makrosustav (Slika 1). Djetetov mikrosustav je kontekst zajednice u kojoj dijete izravno sudjeluje, a uključuje obitelj, školu, susjedstvo te ljude koji tom sustavu pripadaju. Mezosustav djeteta uključuje odnos dvaju ili više mikrosustava, a koji indirektno utječe na dijete putem utjecaja na ključne ljude iz mikrosustava (radno mjesto roditelja, prijatelji roditelja). Egzosustav predstavlja one čimbenike, institucije i organizacije u lokalnoj zajednici u kojima dijete nije aktivan sudionik, ali su relevantne za njegov razvoj (posao roditelja, obrazovne ustanove). Makrosustav djeteta čini društvo u kojem dijete odrasta, zajedno s ideologijom tog društva, a promjene u ovom sustavu utječu na promjene u drugim sustavima, a time i na dijete i obiteljski život. U središtu sustava je obitelj koja je sa širim okruženjem povezana interaktivnim odnosima. Ukoliko društvo želi djelovati u najboljem interesu djece, pružiti djelotvornu potporu obiteljskom sustavu, osobito onim obiteljima čija je prilagodba otežana, te unaprijediti funkcioniranje obitelji kao sustava, njegova je uloga osigurati kvalitetnije uvjeta i podršku unutar egzosustava i makrosustava (Karpowitz, 2001; Ljubetić, 2007; Bašić, 1995; Bašić, 2009).

Općeprihvaćena teorija obitelji još uvijek ne postoji, a pristupi proučavanju obitelji se razlikuju. Sa stajališta znanstvenog pristupa obiteljskog funkcioniranja ističe se model koji se temelji na dvije glavne dimenzije obiteljskog funkcioniranja, povezanosti i prilagodljivosti (Olson i Goral, 2003, prema Višnjić Jevtić i sur., 2018). Gledano sa stajališta teoretičara obiteljske terapije, obitelj se promatra kao funkcionalna ili disfunkcionalna (Becvar i Becvar, 1996), što će biti detaljnije prikazano u nastavku.

Slika 1. Ekološki model obiteljskog sustava (Bennet i Grimley, 2001, prema Ljubetić, 2007:26)

1.2. Temeljne odrednice obitelji

Temeljne odrednice obitelji jesu njena **struktura, funkcije i načini obnašanja tih funkcija**. Obitelj se može strukturalno definirati kao zajednica roditelja i njihove djece, a koja nastaje kada zajednica odraslih osoba pojavom djeteta preuzme ulogu roditelja. Obiteljska struktura se ne odnosi samo na zbroj članova obitelji, nego na finu mrežu međusobnih odnosa i procesa koji uvjetuju razinu emocionalne privrženosti (Widmer, 2010). Upravo kvaliteta tih međusobnih odnosa u obitelji utječe na načine kako obitelj ispunjava svoje obiteljske funkcije.

Obiteljsku strukturu može se definirati kao socio-emocionalnu mrežu interaktivnih odnosa roditelja i djece (Višnjić Jevtić i sur., 2018). Ova je mreža determinirana emocionalnom povezanošću, privrženosti i ekspresivnošću roditelja i djece, a prepoznatljiva je kroz uobičajene obrasce ponašanja i komunikacije članova obitelji. U današnjem društvu sve je više izražen trend napuštanja nekadašnje tradicionalne strukture obitelji zbog čega se javljaju nove obiteljske strukture. Sve je više jednoroditeljskih obitelji, obitelji istospolnih partnera, *patchwork* obitelji (novokomponirane obitelji s djecom iz prethodnih veza), obitelji odsutnih članova (zbog poslovnih obveza, hospitaliziranosti ili izdržavanja kazne zatvora), zamjenskih (udomiteljskih i posvojiteljskih) te 'kalendarskih' obitelji u kojima roditelji naizmjenično skrbe o djeci (Barnett i Belfield, 2006). Na obiteljsku strukturu može utjecati niz faktora, od globalnih procesa i gospodarskih uvjeta do složenosti interakcija unutar obitelji ili obitelji s društvenim

okruženjem. Ovi čimbenici mogu utjecati na trend sve manjeg broja djece u obitelji, kasnijeg zasnivanja obitelji ili odsutnosti roditelja radi profesionalnih obveza uvjetovanih promjenama na tržištu rada. Vrlo važna karakteristika suvremene obitelji jest da živi odvojeno od primarnih obitelji roditelja što dovodi do izostanka potpore obiteljske socijalne mreže (Widmer, 2010).

Kako je sve više obiteljskih zajednica koje ne započinju brakom, jedno od glavnih obilježja suvremene obitelji je njena strukturna raznolikost. Mnoga dosadašnja uvjerenja o obitelji su napuštena, jer ona nije više statična jedinica koja traje zauvijek u nepromijenjenom obliku (Schaffer, 2000). Sve je više razvoda, samohranih obitelji, homoseksualnih brakova, ponovljenih brakova, baka/djed obitelji (eng. *grandfamily*) pa pitanje odgoja djece u obiteljima vrlo šarolikih struktura privlači pozornost brojnih istraživača. Neki autori smatraju kako je za cjelovit i zdrav razvoj djeteta potrebno oboje roditelja, da dijete uči o odnosima promatrajući njihov odnos te da su na taj način djeca u jednoroditeljskim obiteljima u tom pogledu uskraćena (Karpowitz, 2001).

Stajalište da je cjelovita obitelj stabilne strukture heteroseksualnih bioloških roditelja optimalno okruženje za odrastanje djece, nije potvrđena istraživanjima. Amato (2014) na temelju dugogodišnjih longitudinalnih istraživanja utvrđuje da značajniji utjecaj na dobrobit djeteta imaju roditeljski odnosi naspram partnerskog statusa roditelja (bračna ili izvanbračna zajednica, razvedeni roditelji, samohrani roditelj, istospolni partneri). Allen (1997, prema Ljubetić, 2007), proučavajući obiteljske odnose u homoseksualnim okruženjima, navodi da se obitelji ne temelje više toliko na biološkim odnosima koliko na ljubavi, samoodređenju i slobodi izbora. U svom modelu međusobno povezanih utjecaja Wise (2003) prikazuje interaktivnu povezanost obiteljske strukture, uvjeta odrastanja i ishoda za djecu te zaključuje kako značajan utjecaj na djecu imaju osobnost roditelja, njihovi međusobni odnosi i kontekst okruženja. Kontekstualni čimbenici (poput socijalne podrške, gospodarskih i financijskih čimbenika) mogu negativno utjecati na roditelje i kvalitetu roditeljstva, a kvaliteta roditeljstva potom na ishode djece (Petani, 2010). Iako današnja obitelj može biti u raznim oblicima, ona i dalje može biti siguran temelj za zdrav razvoj djeteta (Schaffer, 2000). Važna odrednica obiteljske strukture je i broj djece u obitelji. Odnosi među djecom mogu doprinijeti kvaliteti uvjeta odrastanja u obitelji putem mehanizama sigurne privrženosti, međusobne potpore, suradnje, empatije i osjećaja sigurnosti. Ukoliko su bratski ili sestrinski odnosi suparnički i neprijateljski, to može dovesti do negativnog utjecaja na razvoj pojedinca (Wise, 2003).

Istraživanja obiteljskog funkcioniranja temeljena na strukturnim dimenzijama pokazala su određena ograničenja jer su brojni znanstvenici uvidjeli kako obitelji netradicionalnog oblika

moгу biti „zdrave“ i povoljne za razvoj djeteta. Stoga se sve više istraživača usmjerava na proučavanje procesa u obitelji, a ne njenog sadržaja i strukture (Becvar i Becvar, 1996).

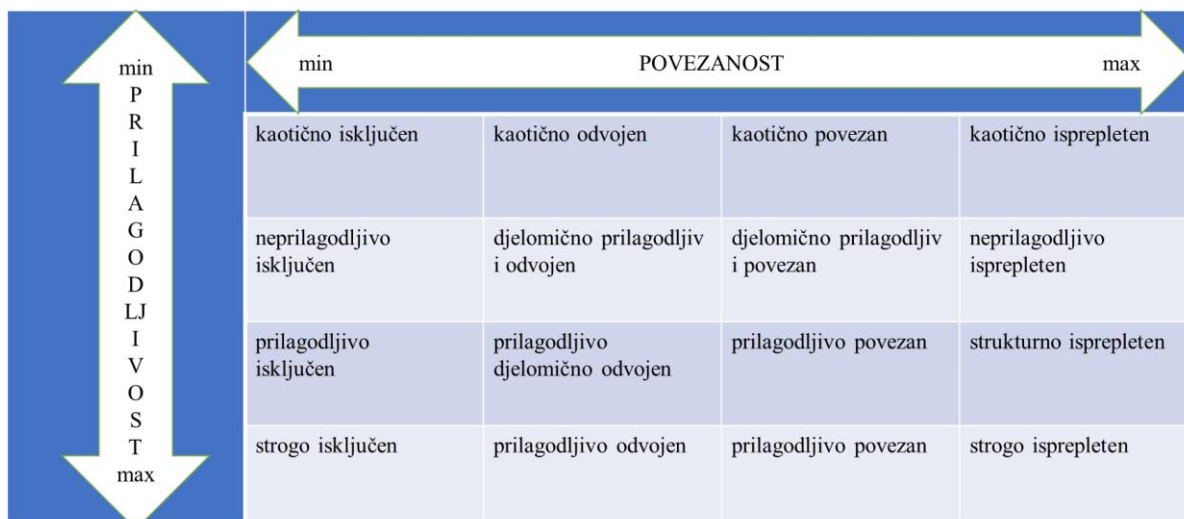
Murdock (1968, prema Višnjić Jevtić i sur., 2018). tumači **obiteljske funkcije** kao univerzalne načine kojima obitelj stvara uvjete za zadovoljavanje potreba svojih članova te u njih ubraja biološko-reproduktivnu, ekonomsku, socio-emocionalnu i odgojno obrazovnu funkciju. Moore (2013) uz ove funkcije navodi i funkciju socijalnog pozicioniranja. Pod utjecajem globalnih društvenih promjena dolazi do redefiniranja obiteljskih funkcija pa društvo preuzima neke obiteljske funkcije, poput obrazovne, zaštitne i skrbi o starima i nemoćnima. Pojedine funkcije mogu biti redefinirane pod utjecajem nekih ekonomskih, zakonskih ili zdravstvenih faktora (odsutnost roditelja zbog zaposlenja, prisilnog lišavanja slobode ili dugotrajne hospitaliziranosti). Uz navedene obiteljske funkcije trebalo bi još istaknuti funkciju socijalizacije i funkciju zaštite. Sociološka tumačenja ističu jaku povezanost globalnih ekonomskih i društvenih zbivanja na funkcije obitelji, pri čemu kao trajnu funkciju obitelji navode primarnu socijalizaciju djece, a funkciju zaštite sve više preuzimaju institucije, npr. odgojno obrazovne i zdravstvene (Parsons, 1991). Preuzimanje obiteljskih funkcija od strane institucija objašnjava se i podizanjem razine kvalitete tih funkcija pa je tako formalni odgojno obrazovni sustav utjecao na podizanje kvalitete obrazovanja, a samim time i na veće obrazovne mogućnosti pojedinca (Haralambos i Holborn, 2002). Obitelj gubi neke funkcije, ali se razvijaju i neke nove, poput funkcije zajedničkog obiteljskog vremena, za koju se smatra da doprinosi emocionalnoj povezanosti, razvoju socijalnih kompetencija i cjelovitom dječjem razvoju te predstavlja obiteljsku snagu (Walsh, 2011).

Obiteljsko funkcioniranje je način na koji članovi obitelji ostvaruju međusobnu interakciju i komunikaciju, razvijaju i održavaju socio-emocionalne odnose, provode zajedničko vrijeme, rješavaju problemske situacije, zadovoljavaju osobne potrebe i obiteljske funkcije, dijele moć i skrbe jedni o drugima (Olson i Goral, 2003). Obiteljsko funkcioniranje je hipotetski konstrukt te se o njemu može zaključivati posredno, odnosno na temelju ponašanja članova obitelji. Ono uvelike ovisi o načinu i kvaliteti obiteljskog komuniciranja, konkretnije, komunikacija je operativni modalitet obiteljskog funkcioniranja, a oblici komuniciranja povezani su s roditeljskim stilom, emocionalnom ekspresivnosti i obiteljskim odnosima. Obiteljsko funkcioniranje stoga možemo prepoznati kao funkcionalno i disfunkcionalno (Ljubetić, 2007). Autorica navodi kako su funkcionalne obitelji usmjerene ostvarivanju jasno postavljenih obiteljskih ciljeva i zadaća pritom djelujući zajednički. Štalekar (2010) opisuje funkcionalnu obitelj kao onu u kojoj vlada sigurna privrženost, odanost, potpora, dvosmjerna podržavajuća komunikacija, jasna emocionalna ekspresivnost i partnerski odnosi uz

prihvatanje djeteta kao punopravnog člana. U ovakvim se obiteljima problemske situacije rješavaju dogovorom, postoji uravnotežena organizacija aktivnosti u fleksibilno strukturiranom vremenu, obitelj njeguje rituale i zajedničko obiteljsko vrijeme, a obiteljske granice su polupropusne.

Obiteljsko funkcioniranje podrazumijeva sposobnost obitelji da uspješno zadovolji potrebe svojih članova. Disfunkcionalne obitelji nemaju kapacitete za izvršavanje ove zadaće. One propadaju jer nisu u stanju nositi se sa životnim problemima. Disfunkcionalne obitelji često su suočene s raznim oblicima nasilja, odnosi među roditeljima su napeti i nepovjerljivi, a djeca su zakinuta za potreban roditeljski nadzor i emocionalnu stabilnost. Obitelj, pa i zajednica, bivaju uništeni nagomilanim osjećajima bijesa i frustracija što se posljedično odražava na pojavu psihopatologije kod djece. Život u disfunkcionalnim obiteljima ispunjen roditeljskim konfliktima neminovno ostavlja negativne posljedice na razvoj djece poput osjećaja krivnje, straha, srama, nedostatka samopouzdanja, niske razine socijalnih kompetencija pa sve do loših akademskih postignuća. Disfunkcionalne, osamljene ili izolirane obitelji karakterizira osjećaj izoliranosti, slaba ili nikakva podrška izvana, manjak socijalnih kontakata te funkcioniranje kao zatvoreni sustav (Fine i Wardle, 2001; Karpowitz, 2001; Lazzara i Poland, 2001).

Olson i Goral (2003) izdvajaju nekoliko odrednica kvalitete obiteljskog funkcioniranja: obiteljsku strukturu kao interaktivne odnose članova obitelji, obiteljsku fleksibilnost kao sposobnost prilagodbe promjenama, propusnost obiteljskih granica u odnosu na socijalno okruženje, načine raspodjele moći i delegiranja zadaća te komunikaciju kao operativni modalitet obiteljskog funkcioniranja. Na temelju kombinacije navedenih dimenzija, osobito glavnih dimenzija povezanosti i prilagodljivosti, autori identificiraju šesnaest osnovnih oblika obiteljskog funkcioniranja koje prikazuju svojim integracijskim modelom obiteljskog funkcioniranja (Slika 2). Uravnoteženost dimenzija povezanosti i prilagodljivosti članova obitelji označava optimalne oblike obiteljskog funkcioniranja. Funkcionalne obitelji nisu obitelji bez stresa i problemskih situacija nego one imaju primjerene, pravovremene, fleksibilne i konstruktivne načine odgovaranja na potrebe svojih članova.

Slika 2. Integracijski model obiteljskog funkcioniranja (prema Olson i Goral, 2003)

Ukoliko su dimenzije prilagodljivosti i povezanosti ekstremne, tada one predstavljaju disfunkcionalnost. Neuravnotežen stil obiteljskog funkcioniranja imaju obitelji koje se teško prilagođavaju promjenama, imaju lošije komunikacijske vještine, članovi su međusobno distancirani ili kaotično isprepleteni. Tu su i obitelji mješovitih struktura koje, iako se teže nose s pritiscima, zbog svoje djelomične povezanosti i prilagodljivosti, imaju potencijal kvalitetnog razvoja. Obiteljsko funkcioniranje pod utjecajem je promjena životnog ciklusa, aspiracija članova te drugih promjena i kriza, stoga svaka obitelj ima potencijal biti disfunkcionalna (Olson i Goral, 2003). Zaključno se može reći da je obiteljsko funkcioniranje dinamičan sustav čije potencijale treba razvijati kako ne bi stagnirali ili propali.

1.3. Važnost obitelji u odgoju djeteta

Uporišne točke odgojnog djelovanja u obitelji jesu zaštita i priprema djeteta za život. Obitelj je most između pojedinca i društva te je njezina uloga da štiti dijete od društvene okoline, ali i da ga istodobno priprema za samostalan život u njoj (Maleš, 1988). U pedagoškoj ulozi obitelji prožimaju se tri elementa: obitelj, roditelji i odgoj. Odgoj kao proces prvenstveno je uloga obitelji, a roditelji su nositelji tog procesa. Njihova je uloga prenošenje određenih društvenih i kulturalnih pravila djetetu kako bi se ono uklopilo u život šire društvene zajednice. Kako se odgoj odvija u užem (obiteljskom) i u širem kontekstu (vrtić, škola, društvo), pod utjecajem je brojnih čimbenika, od osobina djeteta, roditelja i drugih važnih osoba u životu djeteta do normi i vrijednosti društva. Teorija odgoja naglašava važnost obiteljskog odgoja na

cjelokupan razvoj djeteta, no pritom ističe i potrebu za većom brigom i odgovornošću društva za dobrobit djece i obitelji (Schaffer, 2000).

Glavni ciljevi obitelji u odgoju djece su opstanak, gospodarska dobrobit i samoaktualizacija. Pod opstankom se ovdje smatra briga za sigurnost i zdravlje djeteta, a gospodarska dobrobit pretpostavlja prenošenje znanja i vještina kako bi dijete steklo ekonomsku neovisnost u odrasloj dobi. Samoaktualizacija u ovom kontekstu predstavlja njegovanje onih mogućnosti koje će doprinijeti zadovoljavanju različitih kulturalnih vrijednosti, primjerice moral, osobno ispunjenje, prestiž. Ovi su ciljevi hijerarhijski postavljeni te je opstanak primarni cilj koji treba biti zadovoljen kako bi se roditelji posvetili višim ciljevima u odgoju (Schaffer, 2000).

Temeljni okvir za razvoj djetetove individualnosti jesu vrijednosti i običaji djetetove obitelji te je tako dijete odraz svoje obitelji, svoje sredine u kojoj odrasta. No, dijete nije samo pasivni subjekt vlastitog odgoja već aktivni subjekt koji sudjeluje u interakciji u svojoj okolini i oblikuje ju. To je jedan od mogućih odgovora zašto odrastanje u lošim životnim uvjetima, kao što su siromaštvo, nasilje i/ili ovisnost roditelja, ne vodi nužno neprilagođenom ponašanju djeteta (Ljubetić, 2007).

Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989) ima jedinstvenu ulogu u promicanju shvaćanja djeteta kao subjekta socijalizacije i sadrži dvije glavne poruke o roditeljskim odgovornostima. Roditeljima se dodjeljuje primarna odgovornost u podizanju djeteta i brizi o djetetovoj dobrobiti i razvoju rukovodeći se najboljim interesom djeteta. Konvencijom se roditeljima dodjeljuje i pravo na podršku države u ispunjavanju roditeljskih odgovornosti. Postupanje roditelja u najboljem interesu djeteta uključuje osiguravanje životnih uvjeta za djetetov pun i harmoničan razvoj te primjereno usmjeravanje i vodstvo pri djetetovom ostvarivanju njegovih prava. Primjereno roditeljsko vodstvo treba poštovati razvojne mogućnosti djeteta, djetetovo mišljenje i biti slobodno od nasilja i ponižavajućeg kažnjavanja. Prava djeteta zajamčena Konvencijom uključuju pravo na brigu, sigurnost i odgoj koji poštuju djetetovu individualnost, što pretpostavlja da je sveukupan smisao roditeljskog djelovanja upravo ostvarivanje i promicanje prava djeteta (Doek, 2004, prema Pećnik i Starc, 2010).

Odgojna zadaća roditelja odgovorna je i zahtjevna. Roditelji u skladu sa svojim pedagoškim mogućnostima, zahtjevima i potrebama društva te uz poštivanje djetetovih individualnih osobina i mogućnosti oblikuju djetetovo ponašanje i stvaraju uvjete za zdrav i cjelovit razvoj djeteta. Sretne i harmonične obitelji u kojima vlada dvosmjerna uvažavajuća komunikacija, ozračje prihvaćanja i povjerenja, topli međusobni odnosi, sposobnost konstruktivnog rješavanja problemskih situacija, zasigurno će kompetentnije obavljati svoju

pedagošku funkciju. No, pitanje je što je s onim obiteljima koje se teže nose sa svojim zadaćama i očekivanjima koje su pred njih stavljene. Bašić (1995) navodi da, želi li društvo unaprijediti život djece, ono se mora usmjeriti na poboljšanje života njihovih roditelja.

Roditeljstvo, kao socijalna konstrukcija i proces, uključuje niz aktivnosti, namjernih i sustavnih, kojima se utječe na razvoj djece uz osiguravanje optimalnih uvjeta za njihovo odrastanje i zadovoljavanja egzistencijalnih i psihofizičkih potreba (Ljubetić, 2014). Roditeljstvo je određeno brojnim čimbenicima, od osobnog doživljaja uloge roditelja, kulturalnih vrijednosti, gospodarskih i ekonomskih prilika pa sve do obrazovnih i drugih politika.

Ključni čimbenici koji utječu na roditeljstvo su osobine roditelja, osobine djeteta te kontekstualni čimbenici poput partnerskih odnosa, socio-ekonomskog, zdravstvenog i profesionalnog statusa roditelja i socijalne mreže podrške. Kvaliteta roditeljstva odražava se na djetetov emocionalni razvoj i odgojno obrazovne ishode, a nalazi istraživanja pokazuju kako na osobnost djeteta uvelike utječu socio-ekonomski i obrazovni status roditelja (Belsky, 2008). Neka istraživanja pokazuju kako je kvaliteta roditeljstva pozitivno povezana s procjenom osobnog zadovoljstva, samopoštovanja i samopouzdanja kod roditelja, a da roditeljsko nezadovoljstvo, tjeskoba i depresivnost mogu patogeno djelovati na djetetov razvoj (Ljubetić, 2007). Nadalje, velik utjecaj na razvoj djeteta imaju roditeljska ponašanja, roditeljski postupci i roditeljski stilovi. Roditeljski odgojni stil čine roditeljski stavovi o djetetu, odnosno emocionalna klima u kojoj se odvijaju odgojni postupci roditelja. Stilovi roditeljstva određuju se na temelju dviju dimenzija, roditeljske topline i roditeljske kontrole te je tako utvrđeno postojanje četiri roditeljska odgoja stila: autoritarni, permisivni, autoritativni i indiferentni stil (Maccoby i Martin, 1969, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Autoritativan ili demokratičan stil predstavlja najoptimalniji odgojni stil jer uključuje visoku razinu izražavanja topline i emocionalne povezanosti uz visoku, ali ne ekstremnu, roditeljsku kontrolu (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Model roditeljskih stilova naišao je na kritike zbog statičnosti i jednosmjernog pogleda na socijalizaciju u obiteljskom kontekstu, jer se korelacije između roditelja i djece ne mogu tumačiti isključivo kao utjecaj roditelja na dijete (Bell, 1968, prema Tokić, 2008).

Najznačajniji aspekt ranog iskustva djeteta jest upravo odnos s roditeljima te je za djetetov psihološki razvoj iznimno važno sudjelovanje u kompleksnim interakcijama s osobama za koje je uzajamno trajno emocionalno vezano. Komponenta jake emocionalne povezanosti presudno utječe na učinke odgojnog djelovanja. Važnu ulogu u uspješnom odgoju djeteta ima i autoritet roditelja, uspostavljen na ljubavi, poštovanju i povjerenju, a ne na prisili i

potkupljivanju. Uz termin autoriteta roditelja danas se često veže pojam odgovornog roditeljstva. Naglašava se važnost roditeljske fizičke prisutnosti, ljubavi, privrženosti i dijaloga s majkom te važnost uloge očeva (Irović i Krstović, 2000; Ljubetić, 2007; Sigman, 2010). Djeca će pokazati bolja postignuća ukoliko je roditelj dostupan, responzivan, uključen te pokazuje visoku razinu prihvaćanja i potpore, što ujedno pridonosi i kvaliteti odnosa djece i roditelja. Najuspješniji odgojni rezultati postižu se u obiteljima u kojima je prisutan visok stupanj roditeljske potpore, roditeljskog nadzora i izostanak strogog kažnjavanja. Nasuprot tome, neprimjereni ili nerealni odgojni postupci roditelja vode većoj vjerojatnosti razvijanja problema u ponašanju kod djece (Brajša-Žganec, 2003; Amato i Fowler, 2002; Jurčević-Lozančić, 2005).

U disfunkcionalnim obiteljima u kojima nedostaje roditeljske ljubavi, narušena je obiteljska dinamika i česti su međusobni sukobi, djeca su zbunjena, osamljena i sklona emocionalnim problemima ili problemima u ponašanju. Odgojno obrazovni djelatnici¹ sve se češće susreću s djecom koja manifestiraju probleme u ponašanju, a koji su odraz neravnoteže u razvoju djeteta ili „krize suvremene obitelji“. Istraživanja pokazuju da su problemi u ponašanju djece predškolske dobi nerijetko vezani uz nepovoljne obiteljske okolnosti, odnosno osobnost roditelja, njihov međusobni odnos i odnos prema djetetu. Obitelji u kojima su česti sukobi, napetost i nesnošljivost, djeca se osjećaju uplašeno, tjeskobno, žalosno, ljuti su i agresivni, što uzrokuje nepoželjna socijalna ponašanja i utječe na odnos prema vršnjacima (Koller-Trbović i sur., 2001; Pantley, 2001).

S obzirom na raznolikost obitelji i njihovih uvjeta života, na različite mogućnosti i resurse koji su im dostupni te različite obiteljske vrijednosti, stavove i stilove odgoja, svaka obitelj funkcionira na sebi svojstven način. Međutim, kada neke karakteristike obitelji djeluju nepovoljno na dobrobit djece u toj mjeri da mogu ostaviti štetne i dugotrajne posljedice na djetetov razvoj, odrastanje i kasnija životna postignuća, tada se može reći da obitelj predstavlja činitelj rizika socijalne isključenosti. Sljedeće je poglavlje posvećeno definiranju koncepta socijalne isključenosti, rizicima socijalne isključenosti u djetinjstvu te su detaljnije prikazane karakteristike roditelja i skrbi o djetetu koje predstavljaju činitelje rizika.

¹ U nastavku rada umjesto *odgojno obrazovni djelatnici* koristi se termin *djelatnici*. To uključuje odgojitelje i članove stručnog tima (psihologe, edukacijske rehabilitatore, logopede, zdravstvene voditelje i socijalne pedagoge) i u ovom se kontekstu ne odnosi na administrativno i tehničko osoblje.

2. RIZICI SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Pojam socijalne isključenosti Europska komisija po prvi put spominje 1988. godine te on postepeno zamjenjuje pojmove siromaštvo, nejednakost i marginaliziranost (Šućur, 2004). Kod početnog određivanja pojma socijalne isključenosti postojale su određena neslaganja i nejasnoće koje su se odnosile na razgraničavanje pojma siromaštva od pojma isključenosti, konkretnije, nejasno je bilo određenje jesu li ovi pojmovi sinonimi te koji od ovih pojmova ima šire značenje. Danas se na socijalnu isključenost gleda kao na pluridimenzionalan koncept, a konceptualni prelazak s pojma siromaštvo na pojam isključenosti tumači se promjenom u perspektivi. Ljudi mogu biti isključeni iz različitih sfera društvenog života (zaposlenja, obrazovanja, socijalnih veza, stanovanja itd.), a isključenost u jednom području može voditi isključenosti u drugom području što se naziva tzv. spiralom nesigurnosti. Kao specifičnosti koncepta socijalne isključenosti navode se sveobuhvatnost, multidimenzionalnost, relativnost, djelovanje i dinamični karakter (Atkinson, 1998, prema Šućur, 2004).

Socijalna isključenost može se definirati kao multidimenzionalni konstrukt koji se temelji na neravnopravnim odnosima moći i neravnopravnom pristupu resursima, mogućnostima i pravima u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom području (Popay i sur., 2008).

Također, socijalnu isključenost definira se kao način na koji su određene grupe ili pojedinci marginalizirani, stigmatizirani ili izostavljeni u društvu zbog određenih, najčešće vidljivih značajki ili životnog stila koji odudara ili je neprihvatljiv većini. Socijalna je isključenost uzrokovana karakteristikama kulture i jezika, rase, sposobnosti i zdravlja te može dovesti do siromaštva u znanju, vještinama, materijalnim dobrima i sudjelovanju u društvu (Hill i sur., 2004, Safaa, 2011, prema Bouillet i Domović, 2021).

Kada su neki pojedinci, kućanstva i geografska područja isključeni iz pristupa vrijednim resursima (zaposlenje, zdravlje, obrazovanje, socijalni i politički život), govorimo o njihovoj socijalnoj isključenosti. Socijalno su isključeni oni pojedinci na rubu društva koji nemaju mogućnosti punog sudjelovanja uslijed siromaštva i nedostatka mogućnosti i prilika za cjeloživotno obrazovanje (Eurostat Task Force, 1998).

Socijalna se isključenost može shvatiti kao neuspjeh u jednom ili više socijetalnih sustava: demokratsko-pravnom, radno-tržišnom, sustavu socijalne dobrobiti te konačno obiteljskom sustavu i sustavu lokalne zajednice. Socijalna isključenost odnosi na sve slučajeve kidanja socijalnih veza te uključuje tri dimenzije isključenosti: ekonomsku, nepriznavanje

socijalnih, građanskih i političkih prava te rupture u socijalnim vezama. Dugotrajna ovisnost o socijalnim naknadama, dugotrajna isključenost s tržišta rada, uskraćenost prava stanovanja ili zdravstvene skrbi, kumuliranje teškoća i hendikepa najznačajniji su aspekti isključenosti te vode neintegritanosti, izolaciji i kidanju socijalnih i obiteljskih veza (Cloffe, 2001, prema Šućur, 2004).

Riziku socijalne isključenosti osobito su izložene sljedeće društvene grupe: dugotrajno nezaposleni, osobe s invaliditetom, jednoroditeljske obitelji, obitelji s većim brojem djece, manjinske etičke skupine, institucionalizirane osobe, beskućnici te osobe starije životne dobi bez mirovine (Bayley i Gorančić-Lazetić, 2006). Odrasli nisu jedina kategorija koja može biti izložena riziku socijalne isključenosti, već su to često i djeca na koju odrastanje u nepovoljnim životnim okolnostima može ostaviti štetne i dugotrajne posljedice.

2.1. Rizici socijalne isključenosti u djetinjstvu

Istraživanja socijalne isključenosti najčešće su usmjerena na odrasle, a znatno manje na djecu pa se o socijalnoj isključenosti djece rane i predškolske dobi zna jako malo (Crous i Bradshaw, 2017). Koncept rizika socijalne isključenosti djece često se poistovjećuje s konceptima poput djeca u ranjivim situacijama, djeca u nepovoljnom položaju ili marginalizirana djeca. Radi boljeg razumijevanja ovih koncepata, u nastavku ćemo ih konkretnije pojmovno odrediti.

Nepovoljan položaj djece definira se u odnosu na (ne)privilegiranost i (ne)povoljan društveni status, pri čemu geografska i politička obilježja zajednice utječu na razvoj i odrastanje djece koja bez kompenzacijskih mjera ne mogu ostvariti svoja prava (Jackson, 2013).

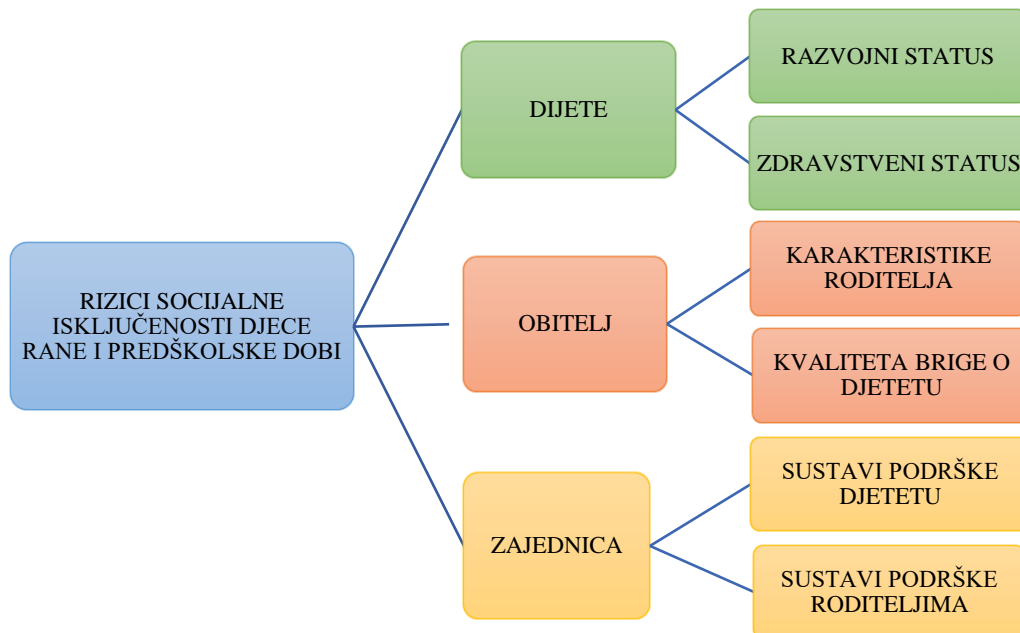
Marginalizirana djeca su ona koja odrastaju izvan ili na marginama dominantnih društvenih grupa ili društva u cjelini, a koja su, zbog političkih, ekonomskih i društvenih činitelja i negativnog stava javnosti o njima, često stigmatizirana. Marginalizirana djeca imaju malo utjecaja na svoj život i malo dostupnih resursa (Taib, 2013, Hussain i Warr, 2017, prema Bouillet i Domović, 2021). Najčešće su to djeca pripadnici nacionalnih manjina i imigrantskih zajednica koje su koncentrirane u predgrađima ili su odabrale drukčiji stil života, poput nomada i Roma (Europski socijalni fond, 2022).

Djeca u ranjivim situacijama su ona djeca koja su znatno češće od svojih vršnjaka suočena s različitim nepovoljnim razvojnim ishodima zbog iznadprosječne izloženosti riziku povrede njihovog socijalnog, emocionalnog, fizičkog ili psihičkog integriteta (Bouillet, 2018). Ranjivost se pritom odnosi na urođene karakteristike djeteta, karakteristike njihovih obitelji i

karakteristike šire zajednice koje mogu nepovoljno utjecati na djetetovu dobrobit, a povezuje se s tri temeljna područja u kojima djeca ovise o odraslima, odnosno materijalnom, društvenom i emocionalnom. Zbog ograničenog pristupa resursima i okolnosti na koje dijete nije u mogućnosti utjecati, ugrožena su djetetova prava na preživljavanje, sudjelovanje, razvoj i sigurnost što posredno ili neposredno ugrožava njegovu dobrobit.

Socijalna je isključenost djece definirana kao „multidimenzionalni konstrukt koji uključuje ekonomske, socijalne, kulturne, zdravstvene i druge aspekte nepovoljnosti i deprivacije koji pojedinačno ili u kombinaciji mogu imati nepovoljan utjecaj na razvoj djeteta“ (Bouillet i Domović, 2021:71). Socijalna isključenost u djetinjstvu može ostaviti dugoročne posljedice i nepovoljne ishode na djecu, ali i nepovoljno utjecati na razvoj i životne mogućnosti u odrasloj dobi. Isključenost iz socijalnih aktivnosti (primjerice proslava, sportskih aktivnosti, izleta), usluga u zajednici (javni prijevoz, knjižnice, razna kulturna ili sportska društva) ili odgojno obrazovnih ustanova (zbog nedostatka potpore, sredstava, osoblja ili tehnologije) samo su neki od primjera socijalne isključenosti djece. Sam koncept rizika ovdje pretpostavlja razmjerno visoku vjerojatnost da će određeno dijete pod utjecajem specifičnih činitelja postići određene razvojne ishode (Bouillet i Domović, 2021).

Činitelje rizika socijalne isključenosti kod djece rane i predškolske dobi koji nepovoljno utječu na razvojne ishode djece i kasnije životne mogućnosti moguće je svrstati u tri kategorije, odnosno na činitelje na razini djeteta, na razini obitelji i na razini zajednice (Slika 3).

Slika 3. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi (prema Bouillet i Domović, 2021:78)

Često su djeca izložena djelovanju više činitelja rizika istovremeno i na različitim razinama te se tada govori o kumulaciji rizika, a što zahtjeva interdisciplinarnu i međuresorne intervencije (Turnšek i sur., 2016). Istraživanje Reiss (2013) potvrđuje da djeca lošeg socio-ekonomskog statusa imaju dva do tri puta veće šanse razviti određene probleme mentalnog zdravlja te da su ti problemi izraženiji ukoliko je izloženost siromaštvu veća. Prema istom izvoru, ukoliko su djeca izložena povećanju razine siromaštva u obitelji, to će utjecati na povećanje problema mentalnog zdravlja.

Još uvijek se relativno malo zna o rasprostranjenosti rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi, no u posljednje vrijeme raste interes istraživača za ovu temu. Dokazi neuroznanstvenih istraživanja ukazuju na važnost povoljnih uvjeta socijalnog okruženja za kognitivni i socio-emocionalni razvoj djece rane i predškolske dobi. Javne politike se usmjeravaju prema djeci rane i predškolske dobi, međutim i dalje nije razvijen sustav pravovremenog prepoznavanja djece koja su u riziku. Buchmuller i sur. (2020) navode kako su analizirajući 47 studije o djeci u izbjeglištvu pronašli svega tri koje su uključivale djecu od pet godina, a ni jedna nije uključivala djecu mlađu od pet godina što ukazuje da su djeca često samo dio ukupnog uzorka u široj dobnoj kohorti.

2.2. Rizici socijalne isključenosti na razini obitelji

Kako je navedeno u prethodnom poglavlju, činitelji rizika socijalne isključenosti djece mogu se svrstati u tri kategorije, odnosno na rizike koji proizlaze iz obilježja djeteta, obitelji i zajednice. Činitelje rizika socijalne isključenosti autorice Bouillet i Domović (2021) nadalje kategoriziraju s obzirom na oblike i razine manifestacije prikazujući ih na kontinuumu od umjerene do vrlo visoke rizičnosti čime doprinose jasnoći i sistematičnosti velikog broja rizičnih čimbenika. Ovaj rad usmjeren je na činitelje rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi na razini obitelji stoga su oni detaljnije analizirani.

2.2.1. Karakteristike roditelja kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece

Slika 4. prikazuje činitelje rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi koji su vezani uz karakteristike roditelja. Na dnu piramide prikazani su činitelji rizika umjerene rizičnosti, na sredini piramide su činitelji rizika visoke rizičnosti, a na vrhu činitelji vrlo visoke rizičnosti u pojavnosti socijalne isključenosti djece. U ovom poglavlju posvećeno je više pažnje utjecaju nekih od ovih činitelja na razvoj djeteta i njegovu dobrobit.

Slika 4. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi vezani uz karakteristike roditelja (prema Bouillet i Domović, 2021:78)

Siromaštvo je jedan od najznačajnijih činitelja rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi. Ono je uzrokovano brojnim činiteljima koji kroz zajedničko kumulativno djelovanje dovode do snažnije izloženosti riziku socijalne isključenosti. Kao ključni čimbenik prevencije dječjeg siromaštva ističe se zaposlenost oba roditelja koja uvelike ovisi o obrazovnom statusu roditelja. Posljedice odrastanja predškolske djece u uvjetima siromaštva odražavaju se na materijalnu i socijalnu deprivaciju djece u svim područjima potrebnim za optimalan razvoj djece. Valja naglasiti da su upravo romski roditelji i njihova predškolska djeca najsiromašniji, ali i najviše materijalno deprivirani (više od 95% roditelja i 88% djece). Utjecaji siromaštva u najranijem djetinjstvu odražavaju se i na život u odrasloj dobi što često vodi intergeneracijskom prijenosu siromaštva (Šućur i sur. 2015).

Ovisnička ponašanja roditelja u obitelji, odnosno konzumiranje droga, alkohola i tableta, također se svrstavaju u rizike socijalne isključenosti djece. Neke ranije studije pokazale su kako su 52% djece izložene zlostavljanju i zanemarivanju imala roditelje koji su konzumirali alkohol (Famularo, 1986, prema Rosić i Zloković, 2002). Roditeljsko konzumiranje sredstava ovisnosti dovodi do opće disfunkcije obitelji te do ozbiljnih deprivacija djeteta. Problem ovisnosti roditelja odražava se na cijelu obitelj, dolazi do neprimjerenih odgojnih postupaka roditelja prema djetetu, zanemarivanja djeteta, čestih konflikata između roditelja, ali i do lošijeg

odnosa između roditelja i djeteta. Roditelj ovisnik nije se u stanju brinuti za obitelj te se ta odgovornost prebacuje na druge članove obitelji. Djeca u ovakvim obiteljima nose veliki teret čuvanja obiteljske tajne, uče potiskivati vlastite emocije, osjećaju se odgovornima za roditeljske konflikte, izbjegava druženja s vršnjacima, često imaju lošiji školski uspjeh, odustaju od izvannastavnih aktivnosti, pokazuju neke probleme u ponašanju te imaju veći rizik da u dobi adolescencije počnu i sami konzumirati sredstva ovisnosti (<https://odrasli.hr/brabritelefon.hr/clanci/ovisnost-roditelja/>).

Neka ***devijantna ponašanja roditelja*** poput prekomjerne konzumacije alkohola, skitnje, vezanosti uz prostituciju članova obitelji, osuđivanosti oca i nekvalitetnog odnosa u obitelji značajno su povezana sa surovim tjelesnim kažnjavanjem djece te ravnodušnim i netrpeljivim odnosom roditelja (Ajduković, 2001). Nepovoljne obiteljske prilike često se smatraju korelatima i prediktorima poremećaja u ponašanju djece i maloljetnika. Poremećeni odnosi u obitelji, slabo nadgledanje djece, odbacivanje djece od strane roditelja, nedovoljna uključenost roditelja u odgoj, antisocijalno ponašanje roditelja te mnogobrojnost članova obitelji naj snažniji su prediktori agresivnog i delikventnog ponašanja djece i mladih. Međutim, kriminalna aktivnost roditelja ne utječe izravno na pojavu delikventnog ponašanja djece i mladih već u ovom slučaju dolazi do kumulativnog djelovanja alkoholizma u obitelji, niskog obrazovnog statusa roditelja, nezaposlenosti, primanja socijalne pomoći i različitih poremećaja osobnosti (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1986, prema Mikšaj-Todorović, Ricijaš i Singer, 2006).

Visoko konfliktni obiteljski odnosi često uključuju i obiteljsko nasilje. Uslijed siromaštva i nezaposlenosti početkom 21. stoljeća došlo je do epidemije obiteljskog nasilja te su mnoga djeca gotovo svakodnevno izložena obiteljskom nasilju. Međutim, nasilje među roditeljima nije samo nasilje nad partnerom već i oblik psihološkog zlostavljanja djeteta. Psihološki učinci na dijete odražavaju se na neposrednu traumu djeteta, nepovoljne razvojne utjecaje, život pod visokim stresom te izloženost nasilnim modelima. Zabrinjavajući je podatak da djeca koja su svjedočila obiteljskom nasilju ili su i sami žrtve nasilja, shvaćaju nasilje kao prihvatljiv oblik ponašanja te će vjerojatno i sama koristiti agresiju pri rješavanju konfliktnih situacija. Upravo fraza 'krug nasilja' jasno opisuje utjecaj djetetovog svjedočenja nasilju između roditelja na obrasce ponašanja s vršnjacima i kasnije u odrasloj dobi (Pećnik, 2003.; Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009; Buljan Flander i Ćosić, 2003).

Samohrano roditeljstvo još je jedan od rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi. U Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/22, 46/22, članak 15) navodi se da je samohrani roditelj onaj koji živi sam s djetetom, sam skrbi o njemu i sam ga uzdržava, a da je jednoroditeljska obitelj ona u kojoj žive dijete odnosno djeca i jedan roditelj. U ovom ćemo

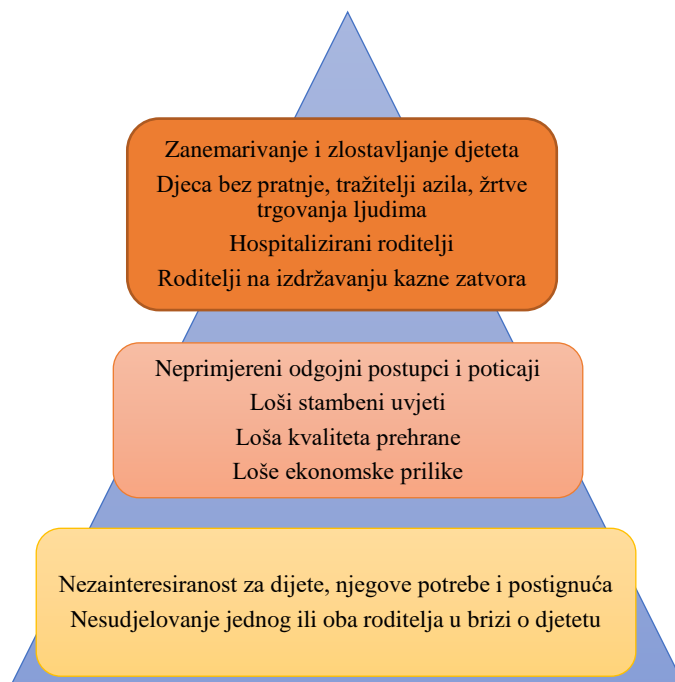
radu jednoroditeljsku obitelj promatrati kao širi koncept koji se odnosi na nepotpune obitelji nastale uslijed razvoda braka, smrti jednog roditelja ili slobodnog izbora roditelja.

Krajnji oblik bračne nestabilnosti kao i posljedica stresa i frustracija radi partnerskog neslaganja je upravo razvod braka. Razvod izaziva pojačani stres oba partnera, osobito onog napuštenog, te daljnje konflikte oko skrbištva za djecu i podjele materijalnih dobara (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Rastava braka nije samo rastava dvoje ljudi već je događaj/proces koji ostavlja posljedice na velik broj ljudi, odnosno u ovom procesu ne pate samo partneri, pate i njihova djeca. Tijekom rastave braka procesi koji snažno utječu na dijete su: konflikt između roditelja prije rastave, rastava kao odvajanje od jednog roditelja te prilagodba na novonastalu situaciju. Kao rizična područja prilagodbe djeteta na razvod roditelja ističu se: eksternalizirani problemi (agresija, delikvencija), internalizirani problemi (depresija, anksioznost, nisko samopoštovanje), akademska postignuća, socijalne kompetencije, psihička prilagodba tijekom odrasle dobi te intimni odnosi koji se odnose na problem prilagodbe u braku (Lacković-Grgin, 2000; Emery, 1999; Klarin, 2006).

Rezultati istraživanja o utjecaju razvoda braka na razvoj djeteta i pojavu neprimjerenog ponašanja u adolescenciji i odrasloj dobi pokazuju nekonzistentne podatke. Istraživanje Ljubotina i Galić (2002) upućuje na zaključak kako djeca razvedenih roditelja znatno češće u adolescentskoj dobi konzumiraju sredstva ovisnosti od onih čiji roditelji nisu razvedeni. Vulić-Prtorić i Prtorić (1999) nalaze da je mnogi veći izvor stresnosti i vrlo velik rizični čimbenik u djetetovu razvoju kvaliteta interakcije u obitelji, a ne njena struktura. Nadalje, istraživanje u kojem su sudjelovale samohrane majke i majke iz cjelovitih obitelji pokazalo je da nema statistički značajne razlike u izraženosti somatskih problema kod djece predškolske dobi iz cjelovitih i jednoroditeljskih obitelji, a više prosocijalnima procijenjena su starija djeca i djeca samohranih majki (Brajša-Žganec i Hanzec, 2015).

2.2.2. Kvaliteta brige o djetetu kao činitelj rizika socijalne isključenosti djece

Karakteristike brige o djetetu mogu predstavljati činitelje rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi. Slika 5. prikazuje neke od tih karakteristika svrstanih s obzirom na razinu rizičnosti. Činitelji vrlo visoke rizičnosti u pojavnosti socijalne isključenosti prikazani su na vrhu piramide, činitelji visoke rizičnosti u sredini, a na dnu piramide činitelji umjerene rizičnosti.

Slika 5. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi vezani uz kvalitetu brige o djetetu (prema Bouillet i Domović, 2021)

U vrlo visoko rizične čimbenike socijalne isključenosti djece ubrajaju se hospitaliziranost roditelja, odsustvo roditelja zbog izdržavanja kazne zatvora, djeca bez pratnje, tražitelji azila i žrtve trgovanja ljudima. Kao jedan od najznačajnijih činitelja rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi u području kvalitete brige o djetetu ističe se zanemarivanje i zlostavljanje djeteta (Bouillet i Domović, 2021)..

Nasilje i zlostavljanje prestaju biti skrivene tajne obiteljskog života zbog promjena izazvanih demokratizacijom društva, emancipacijom žena i isticanja važnosti ljudskih prava i prava pojedinaca. Kao neke od posljedica nasilja u obitelji ističu se razorene obitelji, emocionalno oštećena djeca, nasilje među vršnjacima i povećani zahtjevi za medicinskom skrbi (Buljan Flander i Ćosić, 2003). Autorice svrstavaju oblike obiteljskog nasilja nad djecom u nekoliko kategorija pa navode fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje te zanemarivanje. U posljednje vrijeme se izdvaja i poseban oblik emocionalnog zlostavljanja, a to je svjedočenje nasilju u obitelji.

Posljedice nasilja i zlostavljanja djece u obitelji odražavaju se na psihološko funkcioniranje djeteta, probleme u ponašanju, depresiju i socijalne kompetencije. Strah i anksioznost najčešći su odgovor na traumu, a nerijetko dolazi i do posttraumatskog stresnog poremećaja kod djece. Tjelesno zlostavljana djeca često uz vanjske simptome/posljedice imaju i unutarnje ozljede organa, a emocionalno zlostavljana djeca nerijetko imaju somatske probleme

u vidu glavobolja, povraćanja, gušenja i sl. Rezultat svega ovoga je nisko samopoštovanje, loša slika o sebi, depresivnost, bespomoćnost, nesigurna privrženost majci te nepovjerenje prema odraslima. Tjelesno zlostavljana djeca pokazuju visok stupanj agresivnog ponašanja, manje prosocijalnog ponašanja te imaju veću vjerojatnost da će biti odbačena od vršnjaka. Neka istraživanja pokazuju da muškarci koji su u djetinjstvu bili izloženi nasilju u obitelji u odrasloj dobi češće postaju zlostavljači, a žene češće viktimizirane u kasnijim odnosima (Ajduković, 2001; Buljan Flander i Čosić, 2003).

Kao najčešći oblik zlostavljanja djece ističe se **zanemarivanje** do kojeg dolazi zbog propuštanja primjerenog zadovoljavanja djetetovih osnovnih životnih potreba. Zanemarivanje djeteta, osobito dugotrajno, može ostaviti ozbiljne tjelesne i mentalne posljedice na zdravlje djeteta (pa i uzrokovati smrt), a osobito ukoliko je ono počelo u prve tri godine djetetova života. Ovaj period života djeteta ujedno i vrijeme njegova najintenzivnijeg rasta i razvoja, a zabrinjavaju podaci da je najveći broj žrtava upravo djeca mlađa od tri godine. Prema američkim istraživanjima čak 50-60% svih oblika zlostavljanja čini zanemarivanje, a 40% smrtnih ishoda zanemarivanja odnosi se na djecu u dobi do 2 godine života (Čorić i Bačan, 2006).

Zanemarivanje može uključivati propuštanje brige o djetetu u tjelesnom, zdravstvenom, obrazovnom i mentalnom području razvoja. (Pećnik, 2003). Neke karakteristike djeteta, karakteristike roditelja, obitelji, stručnjaka i zajednice u kojoj dijete živi mogu biti čimbenici povećanog rizika zanemarivanja djeteta. Karakteristika djeteta koja može utjecati na pojavu zanemarivanja može biti mlađa dob, teškoća u razvoju te ponašanje koje nije u skladu s roditeljskim očekivanjima. Povećani rizik za zanemarivanje djeteta može se javiti kod depresivnih roditelja, roditelja sklonih konzumiranju sredstava ovisnosti, roditelja nižih intelektualnih sposobnosti ili onih koji nemaju znanja o potrebama djece. Obiteljske karakteristike koje mogu voditi do zanemarivanja djeteta su prisutnost nasilja, nesudjelovanje jednog roditelja u odgoju, prepuštenost djece samih sebi te u obiteljima s puno djece (bez obzira na socio-ekonomski status). Stručnjaci (djelatnici zdravstvene zaštite i socijalnih službi) mogu svojim propustom i neprepoznavanjem uzrokovati dugotrajno zanemarivanje. Zanemarivanje se također češće događa u zajednicama koje karakteriziraju siromaštvo, socijalna izolacija, nasilje, nedostatak pravne i zdravstvene zaštite djece (Čorić i Bačan, 2006).

Opsežno istraživanje ureda UNICEF-a za Hrvatsku „*Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*“ (Pećnik, ur., 2013) dalo je neke ključne podatke o **roditeljskim razvojno nepoželjnim ponašanjima**. Ovim je istraživanjem utvrđeno da nešto manje od 10% djece rane i predškolske dobi nema iskustvo razvojno poticajnih interakcija s

roditeljima (zajedničko čitanje slikovnica, pjevanje pjesama, slaganje slagalica), a to su najčešće djeca čiji su roditelji nižeg socioekonomskog statusa, niže razine obrazovanja, djeca koja žive u obiteljima s više djece te djeca iz ruralnih naselja ili određenih regija Hrvatske (Pećnik, ur., 2013). Kumulativnom djelovanju rizika socijalne isključenosti izložena je gotovo 1/3 djece rane i predškolske dobi. Kako bi se djelovalo u smjeru unaprjeđivanja dobrobiti djece potrebno je usmjeriti dodatne napore u prevenciju nejednakih životnih mogućnosti i deprivacije koje proizlaze iz siromaštva i socijalne isključenosti te osigurati sustavniji pristup kvalitetnijoj i međusektorskoj zaštiti prava djece (Ajduković, 2015). Upravo ovdje ključnu ulogu ima sustav RPOO koji svojim kvalitetnim programima i uslugama može ponuditi primjerenu podršku djeci i obiteljima u nepovoljnom položaju i djelovati kao mehanizam prevencije rizika socijalne isključenosti.

3. ULOGA RPOO U PREVENCIJI RIZIKA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI DJECE

Kao početna razina odgojno obrazovnog sustava RPOO sastavni je dio sustava odgoja i obrazovanja. Osim programa predškole, nije obavezan za djecu predškolske dobi. Prema Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN, 10/97, 107/97, 94/13, 98/19, 57/22) djelatnost ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u RH obavljaju dječji vrtići i druge pravne osobe koje imaju ustrojene programe odgojno obrazovnog rada s djecom u dobi od navršenih šest mjeseci života do polaska u školu. Osnivači dječjih vrtića mogu biti Republika Hrvatska, jedinice lokalne i regionalne samouprave (JLS), vjerske zajednice te druge pravne i fizičke osobe, a njihova je dužnost osigurati sredstva za osnivanje i rad dječjih vrtića. Manji dio sredstava za programe javnih potreba u sustavu predškolskog odgoja osigurava se u državnom proračunu, a što uključuje programe za djecu s teškoćama u razvoju i darovitu djecu, djecu hrvatskih građana u inozemstvu, djecu pripadnika etničkih i nacionalnih manjina te program predškole² (NN, 134/1997). Znatniji dio sredstava osiguravaju osnivači dječjeg vrtića čije predstavničko tijelo

² Iz državnog proračuna, odnosno Ministarstva znanosti i obrazovanja, za programe predškolskog odgoja za djecu s teškoćama u razvoju izdvaja od 400 kn do 800 kn ovisno o programu kojeg pohađa. Za programe predškolskog odgoja za darovitu djecu sufinanciraju se sredstva u iznosu od 300 kn mjesečno. Za djecu pripadnika etničkih i nacionalnih manjina ministarstvo izdvaja mjesečni iznos od svega 25kn do 75 kn ovisno o programu. Programe predškolskog odgoja za djecu hrvatskih građana u inozemstvu ministarstvo sufinancira kroz organizacije stručnih seminara odgojitelja i stručnih suradnika. Ovdje valja naglasiti da ukupni godišnji rashodi za ove potrebe iznose 12 milijuna kuna te da su mjere sufinanciranja uređene *Pravilnikom o načinu raspolaganja sredstvima državnog proračuna i mjerilima sufinanciranja programa predškolskog odgoja*, a koji nije izmjenjivan i usklađivan od 1997. godine (NN, 134/1997).

određuje mjerila za financiranje programa na temelju kojih dječji vrtić naplaćuje svoje usluge od roditelja (Eurydice, 2018).

Jedan od najznačajnijih dokumenata na kojem se temelji sustav RPOO-a jest *Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe* (NN, 63/2008). Ovim se dokumentom propisuju ključni zahtjevi i uvjeti za provođenje programa i usluga RPOO te utvrđuju mjerila nužna za funkcioniranje ustanova RPOO (mjerila za broj djece, broj osoblja, opremu, didaktička sredstva, materijalni i financijski uvjeti rada i sl.).

Odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi temelji se na odrednicama *Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2015) te je obveza svakog vrtića kontinuirano usklađivati svoj rad sukladno nacionalnim zahtjevima propisanim u ovom dokumentu. Načela, odnosno vrijednosna uporišta odgojno obrazovnog djelovanja propisana Nacionalnim kurikulumom jesu: fleksibilnost odgojno obrazovnog procesa, partnerstvo vrtića s roditeljima i lokalnom zajednicom, osiguravanje kontinuiteta u odgoju i obrazovanju te otvorenost za kontinuirano učenje i unaprjeđivanje prakse. Prvi cilj odgojno obrazovnog djelovanja propisan Nacionalnim kurikulumom je osiguravanje dobrobiti za dijete, a koja uključuje osobnu, tjelesnu, emocionalnu, obrazovnu te socijalnu dobrobit. Drugi važan cilj je cjelovit razvoj, odgoj i učenje djeteta i razvoj kompetencija³ (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2015). Odgojno obrazovna djelatnost usmjerena je poticanju cjelovita i zdrava rasta i razvoja svakog djeteta kao i razvoja svih područja djetetove osobnosti. Zasniva se na humanističko-razvojnoj koncepciji i oslanja na načela predškolskog odgoja poput zadovoljenja djetetovih osnovnih i socio-emocionalnih potreba, osiguravanja optimalnih uvjeta za prilagodbu, poticanje razvoja i pripremu za školu, osiguravanja kvalitetnog odgojno obrazovnog procesa kao i poticajnog okruženja za razvoj djeteta (Eurydice, 2021).

U dječjim vrtićima ostvaruju se redoviti programi odgoja, obrazovanja, zdravstvene zaštite i unaprjeđenja zdravlja djece te socijalne skrbi za djecu, a u skladu s razvojnim osobinama i potrebama djece uz uvažavanje socijalnih, kulturnih, vjerskih i drugih potreba obitelji. Redoviti programi koji mogu biti cjelodnevni (od 7 do 10 sati dnevno), poludnevni (od 4 do 6 sati dnevno), programi u trajanju do 3 sata dnevno te višednevni. Ostvaruju se i programi za djecu rane i predškolske dobi s teškoćama u razvoju, programi za darovitu djecu, programi

³ Osam je ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje koje se propisuje Nacionalni kurikulum za RPOO (2015), a to su: komunikacija na materinskome jeziku, komunikacija na stranom jeziku, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost te kulturna svijest i izražavanje.

na jeziku i pismu nacionalnih manjina, programi predškole i drugi odgojno obrazovni programi (NN, 57/22, čl. 15a. i 19).

U hrvatskom kontekstu se sve više pažnje posvećuje važnosti RPOO u prevenciji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi. Interes političke i stručne javnosti odraz je nepovoljnog stanja u sustavu RPOO, ali i potrebe za usklađivanjem sa zahtjevima, obvezama i smjernicama propisanim od strane EU-a, a koje je RH kao članica dužna poštivati. Važnost RPOO u osiguravanju socijalne zaštite djece prepoznale su i ključne utjecajne međunarodne organizacije poput OECD-a, Svjetske banke i UNICEF-a. Ove međunarodne organizacije provele su izuzetno važne studije kojima potvrđuju velike potencijale sustava RPOO u prevenciji rizika socijalne isključenosti. Nalazi studija upućuju da sudjelovanje u kvalitetnim programima RPOO značajno doprinosi postignućima djece izložene riziku socijalne isključenosti (Bouillet, 2018).

Da je sudjelovanje u RPOO korisno za svu djecu, a osobito za djecu u riziku socijalne isključenosti, te da je učinkovito sredstvo za ublažavanje faktora rizika i postizanje obrazovne jednakosti za djecu koja odrastaju u nepovoljnim okolnostima, naglašava i Europska komisija u dokumentu „Preporuke za visokokvalitetne sustave ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja“ (članak 4, 2019/C 189/02, 189/4). Sudjelovanje u RPOO predstavlja ključan instrument u borbi protiv obrazovne nejednakosti i sprječavanju ranog nedostatka vještina. Europska se komisija zalaže za kreiranje integriranog paketa mjera politike koji će se temeljiti na pravima djece kako bi se djelovalo na poboljšanje ishoda djece i prekidanje međugeneracijskih krugova prikraćenosti.

„Sudjelovanje u RPOO može biti učinkovit alat za postizanje obrazovne jednakosti za djecu u nepovoljnom položaju, kao što su neka djeca iz migrantskih ili manjinskih skupina (npr. Romi) i djeca izbjeglice, djeca s posebnim potrebama, uključujući invaliditet, djeca primatelji alternativne skrbi i djeca s ulice, djeca roditelja u zatvoru te djeca u kućanstvima kojima osobito prijete rizik od siromaštva i socijalne isključenosti, kao što su kućanstva sa samohranim roditeljem ili velika kućanstva. Djeci izbjeglicama zbog njihova osjetljivog položaja treba pružiti pojačanu potporu. Siromaštvo, fizički i emocionalni uzročnici stresa, traume te nedostatak jezičnih vještina mogu ograničavati njihove obrazovne mogućnosti u budućnosti i uspješnu integraciju u novo društvo. Sudjelovanje u RPOO može pomoći ublažiti te čimbenike rizika.“ (Preporuke za visokokvalitetne sustave ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, Europska komisija, članak 14, 2019/C 189/02, 189/4).

Kroz odgojno obrazovnu praksu sustav RPOO doprinosi prevenciji nepovoljnih razvojnih ishoda djece, osobito one izložene riziku socijalne isključenosti, te tako djeluje kao činitelj zaštite u socijalnom okruženju djece. U projektu MORENEC razvijen je Protokol za

mapiranje mjera potpore obiteljima i djeci izloženoj riziku socijalne isključenosti u ustanovama RPOO (neobjavljen materijal) u kojem je razrađena teorijska osnova projekta. Prema tom dokumentu, prevencija rizika socijalne isključenosti djece složen je sustav mjera i aktivnosti s ciljem jačanja činitelja zaštite i smanjivanja ili otklanjanja činitelja rizika radi osiguravanja kvalitetnog razvoja i sazrijevanja djece. Tri su razine prevencije rizika socijalne isključenosti djece i to: univerzalna, selektivna i indicirana prevencija. Univerzalna prevencija usmjerena je na cijelu populaciju obitelji i djece rane i predškolske dobi, bez prethodnog utvrđivanja moguće izloženosti rizicima. Selektivna se prevencija usmjerava na specifične sub-populacije obitelji i djece za koje je utvrđeno da su natprosječno izloženi činiteljima rizika socijalne isključenosti. Indicirana prevencija ima za cilj prepoznati činitelje rizika socijalne isključenosti za koje postoji velika vjerojatnost nepovoljnog djelovanja na djetetove kasnije životne i razvojne ishode. Preventivni programi uključuju aktivnosti koje se provode u svrhu dosezanja specifičnih ciljeva (primjerice, poticanja kognitivnog i socio-emocionalnog razvoja djece) u određenom razdoblju (www.morenec.hr).

3.1. Odrednice kvalitete RPOO: okvir prevencije rizika socijalne isključenosti

RPOO se sve više promatra kao temelj sustava obrazovanja te kao nužan dio obrazovnog kontinuiteta. U ranom djetinjstvu djeca stvaraju temelje i kapacitete za učenje tijekom cijelog života koji su preduvjet za njihova kasnija akademska postignuća, njihovo zdravlje i dobrobit. Neke od brojnih prednosti sudjelovanja djece u RPOO su razvoj jezičnih, matematičkih, socijalnih, emocionalnih i drugih kompetencija djeteta, ali i učenje o pravima, jednakosti, toleranciji, različitosti, usvajanju načina suživota u heterogenim društvima, što posljedično doprinosi društvenoj koheziji, uključenosti i razvoju društva u cjelini. Postoje čvrsti dokazi da su ulaganja u RPOO zapravo ulaganja u ljudski kapital koja donose veliki povrat⁴, viši od svih drugih faza obrazovanja. No ulaganja u sustav RPOO su korisna samo ukoliko su usluge visokokvalitetne, pristupačne, inkluzivne i cjenovno prihvatljive. Sudjelovanje u visokokvalitetnom RPOO osobito je korisno za djecu u riziku socijalne isključenosti, međutim usluge niske kvalitete imaju nepovoljan utjecaj i na djecu i društvo u cjelini. Stoga se upravo kvaliteti usluga RPOO daje značajno mjesto pri kreiranju mjera javnih politika i reformi. U

⁴ Ulaganje u RPOO ulaganje je u socijalni kapital te se smatra da se svaki uloženi dolar u dijete višestruko vraća, a autori navode omjere od 1:7 pa čak do 1:17. Na početku se iziskuju veća ulaganja u RPOO, no s vremenom se smanjuju neka druga davanja (socijalne naknade, institucionalni smještaj, liječenja...), a povećavaju se porezni prihodi zbog većeg roditeljskog sudjelovanja na tržištu rada (Geddes, Frank i Haw, 2011, Dass, 2018, prema Bouillet i Domović, 2021).

Okviru EU-a za kvalitetu u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju (*Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO*, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/4) navodi se pet dimenzija kvalitete koje su nužne za postizanje visokokvalitetnih usluga a to su: pristup, osoblje, kurikulum, praćenje i vrednovanje te upravljanje i financiranje (Slika 6).

Slika 6. Okvir EU-a za kvalitetu u RPOO (*Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO*, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/14)

Pristup kvalitetnim programima RPOO-a za svu djecu u mnogim europskim državama, uključujući i Hrvatsku, u posljednje vrijeme predstavlja izazov i imperativ za unaprjeđenje i razvoj. Prema *Preporukama Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO* (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/4) pristup uslugama RPOO-a za svu djecu doprinosi zdravom razvoju i obrazovnom uspjehu, smanjenju obrazovne nejednakosti te dovodi do smanjenja razlika u kompetencijama među djecom iz različitih socioekonomskih sredina (osiguravanje jednakih šansi). Iz tog su razloga preporuke Europske komisije državama članicama da poboljšaju pristup visokokvalitetnom RPOO-u te da osiguraju pristupačne, cjenovno prihvatljive i uključive usluge svim obiteljima i djeci, jer se na taj način najučinkovitije podupire ravnopravnost i socijalna uključenost. Preporuka je državnim članicama da: dosljedno podupiru razvoj djeteta uslugama RPOO-a, analiziraju ponudu i potražnju radi bolje prilagodbe

potrebama obitelji, uklone prepreke s kojima bi se obitelji mogle susresti pri pristupu i korištenju usluga RPOO-a, uspostave suradnju s obiteljima, osobito onima u riziku socijalne isključenosti, zalažu za osiguravanjem cjenovno prihvatljivih usluga svim obiteljima na odgovarajućim razinama upravljanja, pružaju inkluzivne usluge RPOO-a, pružaju potporu svoj djeci u učenju jezika na kojem se školuju (uz poštivanje njihova prvog jezika) te da jačaju preventivne mjere i pružaju podršku djeci s teškoćama i njihovim obiteljima (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/4).

Europsko je vijeće u Barceloni 2002. godine postavilo referentna mjerila i ciljeve u pogledu sudjelovanja djece u RPOO pa su neki od najvažnijih ciljeva da se sustavom obuhvati najmanje 90% djece u EU u dobi od 3 godine do polaska u školu, a do 2010. godine 33% djece mlađe od 3 godine (*Presidency Conclusions*, Europska komisija, SN 100/1/02 REV1). Strateškim je okvirom za europsku suradnju u području odgoja i obrazovanja postavljeno novo mjerilo od 95% djece u dobi od 4 godine do polaska u školu. Napredak država članica u poboljšanju dostupnosti usluga RPOO i cilj iz Barcelone za djecu mlađu od tri godine postignuti su. Za djecu od 3 godine do polaska u školu u programe RPOO u 2016. godini bilo je uključeno 86,3% djece uz izražene razlike među državama članicama, regijama i društvenim skupinama (Europska komisija, COM, 2018, 273).

U Nacionalnoj razvojnoj strategiji RH do 2030. stoji da je u Hrvatskoj 2019. godine obuhvat djece od 4 godine do polaska u školu programima RPOO-a iznosio 83% , dok je prosjek EU-a te godine dosegnuo zadano mjerilo od 95% djece⁵ (Vlada RH, 2021). Međutim, istraživanje Matković i sur. (2020) pokazuje da je u 2018. godini redovite programe dječjih vrtića pohađalo 62% djece u dobi od 3-6 godina, a više od 1/3 djece (38%) te dobne skupine nije pohađalo vrtić. Uz to, stopa upisa djece u riziku socijalne isključenosti dosta je niska pa je tako programe RPOO te godine pohađalo 42% djece u rijetko naseljenim područjima, 31% djece u najmanje razvijenim općinama, 24-33% djece primatelja zajamčene minimalne naknade te 13-18% djece romske nacionalne manjine (manje od 1 djeteta od 5). Programe RPOO dominantno pohađaju djeca zaposlenih roditelja, a što pretpostavlja da je djeci, čiji jedan ili oba roditelja nisu zaposleni, pristup programima RPOO ograničen (Dobrotić, Matković i Menger, 2018).

⁵ Prema rezultatima istraživanja Matković i sur. (2020) stopa upisa djece u dobi od 3-6 godina u programe RPOO u RH povećala se za gotovo 8% u razdoblju od 2012. do 2018. godine. To se djelomično može objasniti padom populacije djece te dobi od 2016.-2018. godine (za čak 11 000 djece), ali i povećanjem apsolutnog broja upisane djece. Autori navode kako će do 2030. godine ukupan broj djece rane i predškolske dobi u Hrvatskoj pasti za 15% što bi trebalo smanjiti izazov dostizanja 100-postotnog obuhvata djece RPOO.

Dobrotić i sur. (2021) u izvješću pod nazivom „*Dubinska analiza stanja i podloga za razvoj Nacionalnog akcijskog plana za provedbu Europskog jamstva za djecu u Hrvatskoj*“ potvrđuju postojanje značajne neujednačenosti na teritorijalnoj/regionalnoj razini po pitanju uključivanja djece u riziku u programe RPOO. Upisni kriterij zaposlenosti u nepovoljan položaj stavlja djecu jednog ili oba nezaposlena roditelja, ali i djecu iz jednoroditeljskih obitelji, pri čemu ova djeca postaju „žrtvama nedovoljnog broja dostupnih mjesta i nepovoljne kadrovske situacije“ (Dobrotić i sur., 2021:15).

Iako u RH postoji zakonska mogućnost prioritizacije upisa pojedinih skupina djece u programe RPOO, pa tako i djece iz obitelji u riziku siromaštva, zbog postojanja regionalnih razlika u primjeni tog mehanizma i nedostatnih predškolskih kapaciteta djeca nižeg socioekonomskog statusa najčešće ostaju izvan sustava. Kao neke od glavnih prepreka pristupu programima RPOO, Dobrotić i sur.(2021) ističu nepriuštivost programa, izostanak zakonskog okvira koji bi propisivao visinu roditeljskog sudjelovanja u cijeni vrtića na nacionalnoj razini, ali i činjenica nedovoljnog roditeljskog prepoznavanja važnosti programa RPOO ili doživljavanja istih nekvalitetnima.

Uloga **osoblja**, odgojitelja i stručnih suradnika, najvažniji je čimbenik za dobrobit djeteta i njegove razvojne ishode, stoga su radni uvjeti i stručno usavršavanje osoblja ključne sastavnice kvalitete. U *Preporukama Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO* (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/8) naglašava se važnost profesionalizacije osoblja u području RPOO-a uz poticanje: unaprjeđivanja statusa osoblja uspostavljanjem visokih profesionalnih standarda, nuđenjem atraktivnog profesionalnog statusa i mogućnosti napredovanja, poboljšanja inicijalnog obrazovanja i trajnog stručnog usavršavanja, osiguravanja vremena za planiranje, promišljanje i suradnju s roditeljima, kolegama i stručnjacima te jačanja kompetencija osoblja u svrhu kvalitetnog zadovoljavanja raznolikih potreba djece i rad s raznolikim skupinama.

Za obavljanje svoje profesionalne uloge u pružanju potpore djeci i njihovim obiteljima odgojiteljima su potrebna složena znanja, vještine i kompetencije uključujući znanja iz područja pedagogije te duboko poznavanje razvoja djeteta. Stoga je, u cilju postizanja boljih razvojnih ciljeva djece, ključna profesionalizacija osoblja koja pridonosi boljoj kvaliteti usluge i kvalitetnijim interakcijama osoblja i djece (*Zahtjevi u pogledu kompetencija u području RPOO*, Europska komisija, 2011).

Elementi profesionalnih kompetencija odgojitelja, u kontekstu inkluzivnog djelovanja i pružanja podrške djeci u riziku socijalne isključenosti jesu: suradnja s obitelji i stručnjacima, usklađivanje kurikuluma s individualnim potrebama djece, promicanje inkluzivne kulture u

ustanovi RPOO te aktivno sudjelovanje u procjenama posebnih odgojno obrazovnih potreba djece. Više razine manifestiranja profesionalnih kompetencija, odnosno podrške i strategije koje odgojitelji koriste u radu s djecom, povezuju se s uspješnijim socijalnim funkcioniranjem djece u riziku socijalne isključenosti (Romstein, 2016). Istraživanja pokazuju da tek polovica odgojitelja prakticira svoje profesionalne kompetencije u radu s djecom u riziku socijalne isključenosti situacijama, a da čak 10-15% odgojitelja smatra kako nije angažirano u inkluzivne procese (Bouillet, 2018; Bouillet, 2011). Jedan od ključnih izazova je i nedovoljna pripremljenost odgojitelja pri inicijalnom obrazovanju u području socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi te multikulturalnosti i ljudskih prava (Bouillet i sur., 2021).

Treba istaknuti da se odgojiteljska profesija u društvu vrlo često podcjenjuje te da je posao odgojitelja djece rane i predškolske dobi vrlo stresan i zahtjevan. Negativan učinak na rad odgojitelja mogu imati niske plaće (niže od stručnjaka s istim stupnjem obrazovanja u drugim sektorima) te male mogućnosti napredovanja u profesionalnom smislu (Hall-Kenyon i sur., 2014, prema Višnjić Jevtić i sur., 2018). Odgojitelji u RH smatraju svoj posao izrazito stresnim, odnosno na skali od 0 do 3 izloženost stresnosti posla procjenjuju s 2,36. Kao najznačajnije čimbenike stresnosti odgojiteljskog posla ističu se međuljudski odnosi, odnosi s roditeljima, problematična ponašanja djece te radni uvjeti. Za razliku od većine europskih zemalja i SAD-a, u našim je vrtićima omjer broja djece na jednu odgojiteljicu znatno nepovoljniji⁶, a opremljenost pedagoškim materijalom i prostorni uvjeti su siromašniji. Uz sve to, odgojitelji u RH imaju manja primanja, niži standard i veći broj otežanih životnih uvjeta što također može pridonijeti doživljaju stresnosti posla (Živčić-Bećirević i Smojver-Ažić, 2005). Na temelju analize pet nacionalnih sustava RPOO-a (švedskog, nizozemskog, slovenskog, hrvatskog i britanskog) o kvaliteti odgojitelja kao čimbeniku kvalitete RPOO-a utvrđeno je kako je hrvatski sustav na posljednjem mjestu po kvaliteti. Analiza je uključivala tri pokazatelja kvalitete: kvalificiranosti odgojitelja, plaće odgojitelja te omjer djece i odgojitelja u skupini (Križman Pavlović, Bušelić i Gal, 2020). S obzirom na podatke dobivene ovim istraživanjima jasno je da su nužna ulaganja u daljnju profesionalizaciju odgojitelja, stvaranje povoljnijih uvjeta rada te podizanje plaća odgojitelja, a što bi pozitivno utjecalo na podizanje atraktivnosti ovog zanimanja i smanjilo odljev odgojitelja iz sustava.

⁶ U RH omjer djece na jednoj odgojitelja (ovisno o dobnoj skupini djece) u prosjeku iznosi 10,8:1 (Križman Pavlović, Bušelić i Gal, 2020), međutim organizacija rada je takva da jedan odgojitelj u svojoj smjeni boravi s dvostruko većim brojem djece. Iako su mjerila za broj djece na jednog odgojitelja određena Državnim pedagoškim standardom (2008), vrlo često se ta mjerila krše. U Švedskoj je primjerice omjer broja djece na jednog odgojitelja 6:1 za djecu od četiri do šest godina s time da se norma postupno smanjuje ako su djeca mlađa od četiri godine, ispod dvije godine ili ispod jedne godine.

Kurikulum je jedna od ključnih dimenzija kvalitete te se u *Preporukama Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO* (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/8) državama članicama predlaže poboljšati razvoj kurikuluma u području RPOO. Podupire se holistički pristup razvoju i učenju djeteta uz poštivanje interesa djeteta, njegovanje dobrobiti i ispunjavanje jedinstvenih potreba svakog djeteta, među ostalim onih u osjetljivom i nepovoljnom položaju te onih s posebnim potrebama. Kurikulum temeljen na pedagoškim ciljevima, vrijednostima i pristupima treba omogućavati cjelovit razvoj djece, razvoj njihovih punih potencijala i dobrobiti. Jasno utvrđeni pedagoški ciljevi omogućit će odgojiteljima prilagodbu svog pristupa individualnim potrebama djece te osigurati smjernice za visokokvalitetno okruženje za učenje. Nadalje, potiče se suradnja osoblja s djecom, kolegama i roditeljima, snažnije uključivanje roditelja i dionika u odgojno obrazovni proces, suradnja sa stručnjacima iz drugih sektora (socijalni, zdravstveni, obrazovni) te promišljanje o vlastitom radu.

Međunarodna komparabilna analiza *Starting Strong* (OECD, 2017) utvrdila je da su mnoge nacionalne vlade usvojile nacionalne kurikulume kako bi osigurale kvalitetu i olakšale tranziciju iz predškolskog u školski sustav. Republika Hrvatska usvojila je Nacionalni kurikulum za RPOO 2015. godine, a polazišta, vrijednosti, načela i ciljevi propisani ovim dokumentom okosnica su oblikovanja odgojno obrazovnog procesa, kurikuluma svakog vrtića te sustava RPOO u cjelini (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2015)

Istraživanja kvalitete programa RPOO u kontekstu inkluzije djece u riziku socijalne isključenosti pokazuju postojanje niže kvalitete programske strukture. Odgojitelji su više usmjereni na rutinske poslove, podržavanje vršnjačke interakcije, vlastitu izvedbu te prevenciju vršnjačkih konflikata. Kod odgojitelja je uočeno nesustavno provođenje individualnih aktivnosti, nesustavna suradnja sa stručnim timom, manje djelovanja u smjeru podizanja kvalitete iskustva djece te općenito nedostatne kompetencije u području kreiranja kurikuluma (Romstein, 2015; Romstein i Staković, 2017). Inkluzivan kurikulum koji uključuje primjenu programa i ciljanih aktivnosti u predškolskim ustanovama doprinosi razvoju djece u području uvažavanja i prihvaćanja djece izložene riziku socijalne isključenosti te može preventivno djelovati na smanjenje rizika socijalne isključenosti i probleme proizašle iz nje (Bouillet i Miškeljin, 2017).

Praćenje i vrednovanje još je jedna od dimenzija kvalitete programa RPOO, a ono uključuje prikupljanje informacija na relevantnoj lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini u svrhu poboljšanja kvalitete politika i praksi (*Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO*, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/13). Praćenje i vrednovanje u najboljem je

interesu djeteta, kako u zaštiti njihovih prava i zaštiti od svih oblika nasilja, tako i u praćenju njihova razvoja i pružanju mogućnosti participacije i izražavanja.

Kako bi se ova dimenzija kvalitete postigla, potrebno je promišljeno i strukturirano djelovanje ustanova RPOO što uključuje utvrđivanje standarda i stalno analiziranje postojeće odgojno obrazovne prakse te uključenost zajednice i svih segmenata društva. Međutim, u našoj je državi kvaliteta programa predškolskog odgoja često nepoznata i neutvrđena, a razlog tome može biti činjenica da praksa samovrednovanja u mnogim slučajevima nije zastupljena u predškolskim ustanovama. Uvođenje obveze vrednovanja kvalitete programa predškolskog odgoja ne temelju pokazatelja učinkovitosti znatno bi pridonijelo povećanju kvalitete istih (Antulić Majcen i Priblea-Hodap, 2017). S obzirom na neujednačenost prakse praćenja kvalitete rada ustanova RPOO, a koja se kreće od potpunog izostanka procedura, preko godišnjih izvješća do sustavnog pristupa (tjedne refleksije, zajednice učenja), otežano je zaključivanje o stvarnoj razini kvalitete i mogućnostima RPOO u podržavanju rasta i razvoja djece u riziku socijalne isključenosti (Bouillet, 2018).

Kako bi usluge RPOO-a ostvarile ulogu u osobnom razvoju i učenju djece, djelovale na smanjenje obrazovnih nejednakosti i jačale socijalnu koheziju, značajna je dimenzija **upravljanja i financiranja**. Javne bi politike trebale sveobuhvatno i usklađeno djelovati u smjeru povezivanja RPOO i drugih usluga u području skrbi za djecu i njihove obitelji (zdravstvenih i socijalnih službi, škola, lokalnih dionika), a zakonodavstvom, propisima i financiranjem podupirati napredak u smjeru postizanja univerzalnog prava na pristupačan, visokokvalitetan i cjenovno prihvatljiv RPOO (*Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO*, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/14).

Međunarodna analiza *Starting Strong* (OECD, 2017) nudi važne zaključke u području upravljanja sustavima RPOO u europskim zemljama pa se tako ističe da oni sustavi RPOO koji su integrirani u nacionalni obrazovni sustav daju bolje rezultate u kvaliteti i pristupačnosti djeci u riziku socijalne isključenosti. Iako većina nacionalnih vlada prepoznaje važnost ulaganja u sustav RPOO, viša razina ulaganja ne pretpostavlja i kvalitetnije programe (kvaliteta ovisi o plaćama odgojitelja, broju upisane djece po odgojitelju te brojnim drugim čimbenicima).

Vrlo značajan doprinos u shvaćanju kvalitete, osobito financiranja i upravljanja, u sustavu RPOO-a u hrvatskom kontekstu daje nam UNICEF-ova analiza pod nazivom *Kako do vrtića za sve? Mogućnosti financiranja sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* (Matković i sur., 2020). Kako je osiguravanje programa RPOO odgovornost JLS-ova, a upravljanje sustavom odvija se i na nacionalnoj i lokalnoj razini, uočene su velike regionalne

razlike u mogućnostima pristupa i načinima financiranja programa RPOO. Neki od izazova s kojima se hrvatski sustav RPOO suočava jesu:

- autonomija u pružanju usluga u rukama je nejednako razvijenih JLS-ova
- nepostojanje zakonskog prava djece na pohađanje RPOO (osim programa predškole)
- izostanak djelotvornog mehanizma koji bi osigurao primjereno financiranje sustava
- ukorijenjene nejednakosti među različitim geografskim područjima
- decentralizacija ovlasti bez osiguranih sredstava i značajne odgovornosti za kvalitetu pružene usluge
- velike razlike u troškovima i načinima financiranja.

U analizi se konstatira da *“...ako je Hrvatska ozbiljna u svojoj namjeri postizanja univerzalnog pristupa ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, onda je potrebno usklađeno djelovanje u čitavom sustavu, a to će zahtijevati vodstvo tijela središnje države...”* (Matković i sur., 2020: 15).

3.2. Suradnja ustanova RPOO i obitelji u riziku socijalne isključenosti

RPOO je prva stepenica u odgoju i obrazovanju djeteta u kojem se kroz kvalitetan i stručan pristup može poticajno djelovati u svim aspektima djetetova razvoja i dobrobiti. U svrhu postizanja dobrobiti sve djece nužno je uspostaviti i održavati kvalitetne suradničke odnose ustanova RPOO i njenih djelatnika s roditeljima djece. Ti odnosi trebaju biti jednakopravni, uvažavajući i podržavajući kako bi potaknuli roditelje na sudjelovanje u procesu odgoja i obrazovanja djeteta u ustanovi i izvan nje. Uloga djelatnika u ustanovama RPOO nije samo informiranje roditelja, nego i stvaranje odnosa kroz razne oblike suradnje, ali i identificiranje potreba djece i obitelji te pružanje podrške u svrhu zadovoljenja tih potreba s ciljem ublažavanja obrazovne nejednakosti i prevencije rizika socijalne isključenosti. Smisao prevencije je jačati zaštitne čimbenike i umanjivati one rizične kako bi se prevenirao razvoj problema.

„...Obitelji bi trebale biti uključene u sve aspekte obrazovanja i skrbi za djecu. Obitelj je prva i najvažnija sredina za odrastanje i razvoj djece, a roditelji i skrbnici odgovorni su za dobrobit, zdravlje i razvoj svakog djeteta. Usluge ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja idealna su prilika za razvoj integriranog pristupa jer omogućuju prvi osobni kontakt s roditeljima. Roditeljima koji imaju poteškoća mogle bi se ponuditi usluge individualnog savjetovanja tijekom kućnih posjeta. Kako bi sudjelovanje obitelji zaista zaživjelo, usluge ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja trebale bi biti osmišljene u

suradnji s njima te se temeljiti na povjerenju i uzajamnom poštovanju.“ (Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/6).

U Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN, 10/97, 107/97, 94/13, 98/19, 57/22, čl. 16) navodi se da su ustanove RPOO dužne „dopunjavati obiteljski odgoj i svojom otvorenošću uspostaviti djelatnu suradnju s roditeljima i neposrednim dječjim okružjem.“

Jedno od glavnih načela *Okvira EU-a za kvalitetu u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/11) je neophodno sudjelovanje roditelja kao partnera u procesu visokokvalitetnog RPOO-a, jer je roditelj odgovoran za dobrobit, zdravlje i razvoj djeteta, a obitelj najvažnija sredina za odrastanje i razvoj djece. Usluge koje pružaju ustanove RPOO trebaju poticati sudjelovanje, pospješivati socijalnu uključenost te prihvaćati raznolikost. Ovim se dokumentom potiče uključivanje roditelja u procese donošenja odluka kroz sudjelovanje u upravnim vijećima, ali se potiču i ciljane aktivnosti usmjerene na obitelji, osobito obitelji sa samohranim roditeljima, obitelji u nepovoljnom položaju te manjinske i migrantske obitelji. Uloga je ustanova RPOO omogućiti ovim obiteljima izražavanje njihovih potreba te prilagodba usluga izraženim potrebama.

3.2.1. Suradnički odnosi odgojitelja i roditelja u ustanovama RPOO

Uloga odgojitelja od izuzetne je važnosti u stvaranju suradničkog odnosa s roditeljima. Ovisno o svojim profesionalnim kompetencijama za suradnju, ali i brojnim drugim čimbenicima, odgojitelji ostvaruju više ili manje kvalitetne odnose s roditeljima. Oblici odnosa odgojitelja i roditelja mogu biti partnerstvo, roditeljsko uključivanje/sudjelovanje/angažman, podrška te suradnja, a ovi se oblici suradničkih odnosa definiraju različito ovisno o razini roditeljskog aktivnog sudjelovanja i jednakopravnosti u odnosu. Partnerstvo je odnos roditelja i odgojitelja koji se temelji na reciprocitetu i ravnopravnosti te doprinosi zajedničkim ciljevima uz podjelu odgovornosti (Višnjić Jevtić i sur., 2018). Ono se smatra najpoželjnijim oblikom odnosa roditelja i odgojitelja, jer se obje strane promatra kao stručnjake u odgoju djeteta, bilo u poznavanju djeteta ili u profesionalnom smislu (Hornby, 2011). Međutim, kako je odnos roditelja i odgojitelja subjektivan i emocionalan, to može biti zapreka partnerstvu (Maleš, 2015). Roditeljsko sudjelovanje, uključenost ili angažiranost aktivan je odnos roditelja i odgojitelja koji zahtijeva dvosmjernu komunikaciju, sudjelovanje u aktivnostima u ustanovi RPOO-a te zajedničko učenje. Vrlo često se ovi termini doživljavaju kao sinonimi, no neki autori razlikuju ih s obzirom na razinu roditeljske aktivnosti pa tako sudjelovanje, naspram

uključenosti, pretpostavlja aktivno djelovanje roditelja u širem rasponu aktivnosti u ustanovi (Oostdam i Hooge, 2013).

Za razliku od uključivanja, sudjelovanja ili angažiranosti, podrška roditeljima zahtijeva dodatni profesionalni angažman odgojitelja. Promjene u društvu dovele su do promjena u obitelji, ali i do manjka podrške unutra društvenih zajednica, stoga je uloga odgojitelja i odgojno obrazovnih ustanova, ali i etička obveza, upravo pružanje podrške roditeljima u području roditeljstva. Poželjno je da je podrška unutar ustanova RPOO dostupna svim roditeljima te da svi odgojitelji budu spremni i otvoreni za pružanje podrške (Vourinen, 2010, Višnjić Jevtić i sur., 2018).

Iako se partnerstvo smatra najpoželjnijim oblikom suradničkih odnosa roditelja i odgojitelja, ono je u praksi teže ostvarivo te je stoga za opisivanje različitih vrsta odnosa roditelja i odgojitelja primjerenije koristiti pojam suradnje. Suradnja uključuje različite vrste odnosa roditelja i odgojitelja koji variraju ovisno o ustanovama i sudionicima procesa te ovise o različitim čimbenicima, poput roditeljskih i odgojiteljskih karakteristika, kulture odgojno obrazovne ustanove i kulture okruženja. Profesionalna odgovornost za suradnički odnos je na odgojitelju koji ne treba očekivati jednako uključivanje svih roditelja u sve aktivnosti. Uključenost roditelja može ovisiti o roditeljskim mogućnostima, vještinama i vrijednostima. Kao obilježja suradničkog odnosa izdvajaju se dvosmjerna komunikacija, uzajamna podrška, zajedničko donošenje odluka te zajedničko poticanje razvoja i učenja djece⁷ (Višnjić Jevtić i sur., 2018).

Odgojitelji kao profesionalci odabiru modalitet suradničkih odnosa (Tablica 1), a pritom mogu odabrati tradicionalne ili suvremene oblike odnosa ili pak one u kojima roditelji imaju pasivniju ili aktivniju ulogu. Radi postizanja uspješnije suradnje nužno je da odgojitelji potiču različitost oblika suradnje jer to pridonosi većoj mogućnosti uključivanja roditelja uz poštivanje njihove osobne i obiteljske različitosti, njihovih interesa i sklonosti te odabira aktivnog ili pasivnog sudjelovanja (Višnjić Jevtić i sur., 2018).

⁷ U ovom se kontekstu pod zajedničkim donošenjem odluka prvenstveno smatra sudjelovanje roditelja u upravljačkim tijelima ustanova RPOO (upravnim vijećima), a pod zajedničkim poticanjem razvoja i učenja djece pretpostavlja se uključenost roditelja u izradu kurikuluma (Višnjić Jevtić i sur., 2018).

Uloga roditelja	Aktivnosti
PASIVNA	Pisana komunikacija, obavijesti Glasila, pisma, dnevnici Izvještaji o napretku Roditeljski sastanci Radionice za roditelje Individualni razgovori s roditeljima Razgovori prilikom dolaska i odlaska Dani otvorenih vrata
AKTIVNA	Komunikacije putem suvremene tehnologije E-portfolio Elektronička pošta, SMS Mobilne aplikacije, društvene mreže Druženja djece i odraslih Boravak roditelja u odgojnoj skupini Posjete domovima djece Sudjelovanje u tvorbi kurikuluma Sudjelovanje u radu upravljačkih tijela

Tablica 1. Modaliteti suradnje roditelja i odgojitelja s obzirom na ulogu roditelja (Višnjić Jevtić i sur., 2018: 86)

Za razumijevanje današnje obitelji izuzetno je bitno da odgojitelji posjeduju znanja o obiteljskoj strukturi i obiteljskom funkcioniranju. Neznanje i teškoće u prepoznavanju disfunkcionalnih obitelji mogu dovesti do predrasuda prema određenim obiteljima. Jednako tako, nedostatak znanja o obiteljskim kulturama može voditi nerazumijevanju odgojnih stilova u obiteljima (Goldstein, 2003, prema Višnjić Jevtić, 2018). Što se tiče profesionalnih vještina, za uspostavu uspješne suradnje s roditeljima odgojitelji bi trebali imati razvijene komunikacijske vještine, ali i suradničke, organizacijske, vještine stvaranja inkluzivnog okruženja te vještine aktivnog slušanja. Osim profesionalnih znanja i vještina, izuzetno su bitni i stavovi odgojitelja prema roditeljima i prema suradnji s roditeljima. Kao glavni problem u stavovima prema roditeljima navode se predrasude i stereotipi, ponajviše prema roditeljima nižeg socioekonomskog statusa. Roditelji se također često doživljavaju kao problem, osobito ako se njihovi i odgojiteljevi stavovi o odgoju i obrazovanju razlikuju. Ukoliko je stav odgojitelja da posjeduje veća znanja te ne doživljava roditelja kao jednakopravnog partnera, tada neće imati potrebu za uključivanjem roditelja u odgoj i obrazovanje djeteta. Međutim, na odgojiteljima kao profesionalcima je odgovornost za iniciranje suradničkih odnosa i poticanje roditeljskog uključivanja radi postizanja dobrobiti djeteta, stoga bi kroz svoj profesionalni razvoj trebali raditi na usvajanju pozitivnih stavova prema suradnji s roditeljima (Hindin i Mueller, 2016; Hornby, 2011; Goldstein, 2003; prema Višnjić Jevtić i sur., 2018).

Istraživanja pokazuju da odgojitelji u ustanovama RPOO u RH nemaju dostatno razvijene profesionalne kompetencije za suradnju s obiteljima i pružanje stručne potpore roditeljstvu. Nadalje, odgojitelji se ne osjećaju kompetentnima za rad s djecom s teškoćama u razvoju, a razlog tome može biti oskudno inicijalno obrazovanje u području kompetencija za

inkluzivno obrazovanje i kompetencija za savjetovanje roditelja (Visković i Višnjić Jevtić, 2017; Skočić, Mihić, Blanuša Trošelj, Katić, 2015; Domović, Vizek-Vidović i Bouillet, 2017). Responzivnost odgojitelja na potrebe djece, intrizična motiviranost za svoj posao te prihvaćajući stavovi i osjećaji neke su od karakteristika kompetentnog odgojitelja koje, uz potporu stručnih službi, znatno mogu pridonijeti kvalitetnijoj refleksivnoj praksi i uključenosti odgojitelja u prepoznavanju i pružanje potpore djece izloženoj rizicima socijalne isključenosti. Unatoč mogućnosti stjecanja znanja u području utjecaja obiteljskog funkcioniranja na razvojne ishode djece, autori zaključuju da su stavovi vrlo često ono što se kod odgojitelja teško mijenja (Romstein i Staković, 2010; Visković, Višnjić Jevtić 2017a).

3.2.2. Podrška ustanova RPOO obiteljima u riziku socijalne isključenosti u RH

Radi sve izraženijih potreba roditelja za podrškom i povećane svijesti o pravu roditelja na podršku, sve se više pažnje posvećuje kreiranju i provođenju raznih programa podrške roditeljstvu. Neki od tih programa usmjereni su na sve roditelje, a neki na skupine roditelja sa specifičnim potrebama. Obitelji djece rane i predškolske dobi, osobito one u riziku socijalne isključenosti, imaju potrebu, ne samo za materijalnom pomoći od strane JLS-ova, već i za drugim oblicima nematerijalne pomoći i podrške. To su primjerice različite preventivne, rehabilitacijske i podržavajuće usluge usmjerene osnaživanju obitelji koje se ostvaruju provedbom različitih programa, a na temelju procjena potreba obitelji i djece (Pećnik, ur., 2013). Programi podrške roditeljstvu trebaju zadovoljiti visoke standarde kvalitete i učinkovitosti, pa tako, da bi programi bili učinkoviti, oni trebaju promovirati zaštitne čimbenike kod roditelja kao što su skrb, njega, znanje o razvoju djeteta, prilagođavanje izazovima roditeljstva i roditeljsku podršku, što dovodi do pozitivnih ishoda za roditelje i djecu (Scerra, 2010).

Premda je broj kvalitetnih programa stručne pomoći roditeljstvu sve veći i njihovi su učinci pozitivni, zabrinjava podatak da stručnu podršku najmanje koriste oni roditelji koji ju zapravo najviše trebaju (Čudina i Obradović, 2003). Razlozi zbog kojih podrška ne dopire do onih kojima je najviše potrebna mogu biti situacijske prirode i/ili osobni razlozi. Kao prepreke u korištenju programa podrške roditeljstvu, a koji su situacijske prirode, navode se nedostupne usluge u zajednici, neinformiranost o uslugama ili nedostatni financijski i prostorni kapaciteti za provođenje usluga podrške. Osobni razlozi nekorištenja stručne podrške mogu se odnositi na strah od stigmatizacije obitelji u društvu, prethodna negativna iskustva ili strah od represivnih mjera sustava. Tu su također i razlozi vezani uz karakteristike programa kao što su nerelevantnost programa, neusklađenost s potrebama roditelja, nepovjerenje prema uključenim

stručnjacima ili roditeljsko neprepoznavanje vlastitih potreba (Pećnik, ur. 2013; Pećnik i Tokić, 2011). Razlozi zbog kojih se roditelji/skrbnici najčešće uključuju u programe podrške u sklopu ustanova RPOO jesu potreba za jačanjem roditeljskih kompetencija i smanjivanjem nesigurnosti u roditeljskoj ulozi, potreba rješavanja problema u području djetetova ponašanja, razvoja ili zdravlja te poticaj ili prisila od strane institucija/stručnjaka radi potrebom zaštite djetetove dobrobiti (Pećnik, ur., 2013).

U istraživanju provedenom u sedam jedinica lokalne samouprave u RH utvrđeno je, između ostalog, koji se programi podrške obiteljima i djeci rane i predškolske dobi osiguravaju od strane JLS-ova, a koji unutar ustanova RPOO (Bouillet, 2018). Čak tri JLS-a nisu nudila nikakve programe podrške obiteljima i djeci rane i predškolske dobi. U četiri JLS-a dostupni oblici podrške obiteljima i djeci odnosili su se prvenstveno na osiguravanje prostorno-materijalnih uvjeta te financijskih sredstava za potpore obiteljima, specijalističke tretmane i rad osoblja.

Što se tiče samih programa podrške obiteljima i djeci u riziku socijalne isključenosti organiziranih u ustanovama RPOO, autorica zaključuje da su oni neravnomjerno dostupni te da je većina programa usmjerena na djecu s teškoćama u razvoju ili otvorena za sve zainteresirane roditelje. U analiziranim ustanovama RPOO nude se sljedeći programi: organizacija prijevoza za djecu od mjesta stanovanja do ustanove RPOO, CAP program, program Rastimo zajedno, grupa podrške za roditelje djece s teškoćama, osiguravanje volonterske podrške djeci s teškoćama, zapošljavanje trećih odgojitelja i asistenata za rad s djecom s teškoćama u razvoju, individualno psihološko savjetovanje za roditelje, stručno usavršavanje odgojitelja za inkluziju djece s teškoćama u razvoju te individualni i grupni rad sa zainteresiranim roditeljima. Problemi koji se ovdje javljaju jesu neravnopravnost djece i njihovih obitelji u dostupnosti oblika podrške ovisno o tome koju ustanovu RPOO dijete pohađa (s obzirom da su neki JLS-ovi razvili programe podrške visoke kvalitete, dok neki ne osiguravaju niti minimalne standarde propisane na nacionalnoj razini). Nadalje, ističu se i problemi međusobnog povjerenja između roditelja i djelatnika ustanova RPOO, nedovoljnog poznavanja etiologije socijalne isključenosti djece, samog prepoznavanja djece u riziku socijalne isključenosti i njihovih potreba od strane dionika predškolskog odgoja. Izražena je i potreba roditelja za širenjem ponude odgojno obrazovnih programa za roditelje, poput kreativnih radionica, savjetodavnog rada i sl. (Bouillet, 2018).

4. ISTRAŽIVANJE

Istraživački dio ovog diplomskog rada bavi se analizom podataka dobivenih opsežnijim istraživanjem u sklopu projekta MORENEC. Projekt Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu okupio je stručnjake u području RPOO s nekoliko hrvatskih sveučilišta i nacionalnih institucija pod vodstvom prof.dr.sc. Bouillet, a financiran je od strane Hrvatske zaklade za znanost. Opći cilj ovog 4-godišnjeg projekta (2020.-2024.) bio je doprinijeti sistematizaciji postojećih i kreiranju novih znanstveno utemeljenih spoznaja o etiološkim, fenomenološkim i intervencijskim aspektima rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi. Na temelju ovih spoznaja djelovat će se u smjeru planiranja, razvoja i evaluacije učinkovitosti odgojno obrazovnih metoda, strategija i programa usmjerenih obiteljima i djeci rane i predškolske dobi, ali i u smjeru osnaživanja ustanova RPOO u ostvarivanju razvojnih prava djece izložene riziku socijalne isključenosti. Specifični ciljevi projekta MORENEC uključuju: 1) analizu etioloških i fenomenoloških aspekata rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi koji su uključeni u ustanove RPOO u RH, 2) utvrđivanje udjela djece izložene riziku socijalne isključenosti među korisnicima RPOO u RH, s obzirom na njihov udio u populaciji, 3) analizu kvalitete pedagoške prakse stručnih djelatnika u ustanovama RPOO, prvenstveno kompetencija za prepoznavanje i primjereno odgovaranje na potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti, 4) analizu dostupnih mjera potpore obiteljima i djeci izloženoj riziku socijalne isključenosti te 5) utvrđivanje prepreka, uskog grla i mogućnosti koje ograničavaju ili podržavaju pristupačnost kvalitetnog RPOO djeci izloženoj riziku socijalne isključenosti (www.morenec.hr). Podaci prikazani u ovom radu dio su projekta u kojem je sudjelovala i autorica ovog rada.

4.1. Ciljevi i hipoteze

Cilj ovog istraživanja je utvrditi kako ustanove RPOO doprinose prevenciji rizika socijalne isključenosti koji proizlaze iz karakteristika obitelji u odnosu na smanjivanje činitelja rizika i jačanje činitelja zaštite u ekološkom sustavu djeteta.

Svrha istraživanja je dobivanje jasnijeg uvida u mogućnosti preventivnog djelovanja ustanova RPOO kroz pružanje podrške obiteljima u riziku socijalne isključenosti i osiguravanje aktivnog sudjelovanja roditelja u odgojno obrazovnom radu.

Na temelju spoznaja dobivenih pregledom i analizom literature, u ovom se istraživanju postavljaju dvije hipoteze.

Prva hipoteza (H1) je da većina ustanova RPOO nudi mogućnost aktivnog sudjelovanja roditelja/skrbnika u odgojno obrazovnom radu.

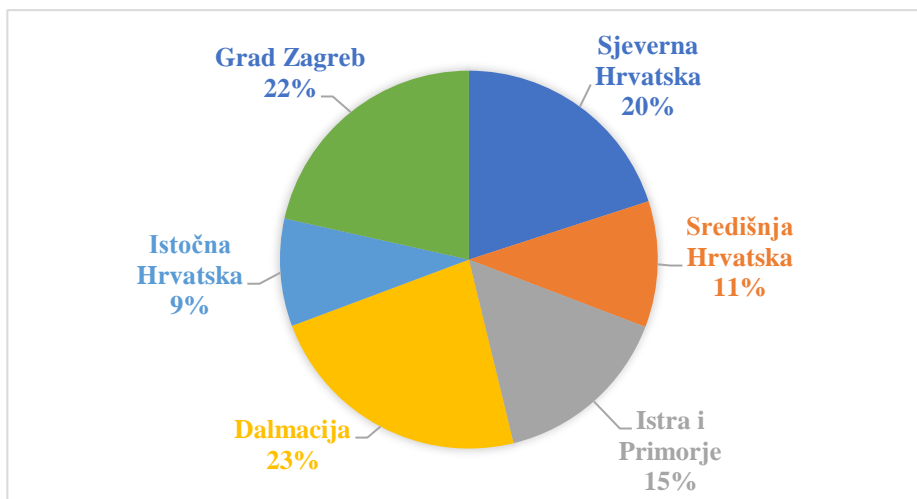
Druga hipoteza (H2) u ovom istraživanju jest da u ustanovama RPOO postoji neujednačena praksa po pitanju zastupljenosti različitih oblika podrške obiteljima.

4.2. Metoda istraživanja

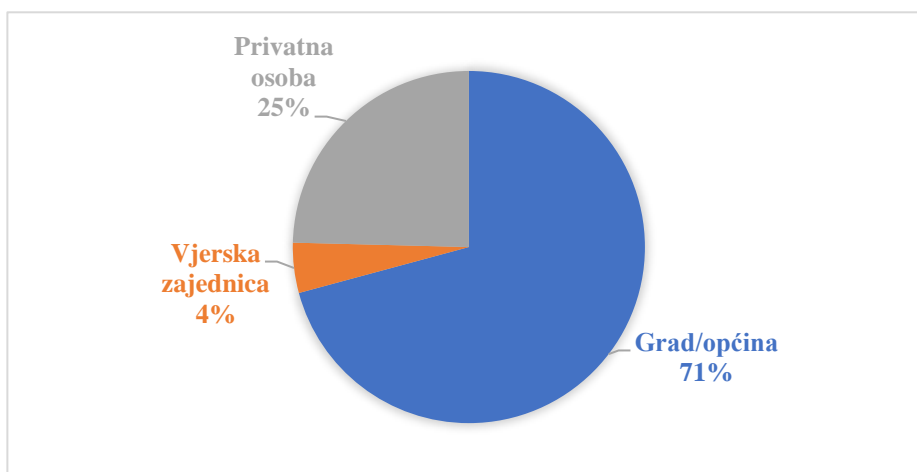
Kako bi se utvrdila razina sudjelovanja roditelja u odgojno obrazovnom radu ustanova RPOO te mogućnosti osiguravanja primjerene podrške obiteljima i djeci u riziku socijalne isključenosti, u ovom su istraživanju korišteni podaci dobiveni u projektu MORENEC. Podaci su prikupljeni u suradnji zaposlenika vrtića i članica istraživačkog tima putem popunjavanja Protokola za mapiranje mjera potpore obiteljima i djeci izloženoj rizicima socijalne isključenosti u ustanovama RPOO, a koji je razvijen u okviru ovog projekta.

Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku 65 ustanova RPOO, što predstavlja 10,4% ukupnog broja ustanova RPOO u RH u vrijeme prikupljanja podataka (proljeće 2022). Uzorak dječjih vrtića reprezentativan je s obzirom na regiju u kojoj se nalazi dječji vrtić, osnivača dječjeg vrtića te mjesto u kojem se nalazi, što je prikazano u grafikonima 1, 2 i 3.

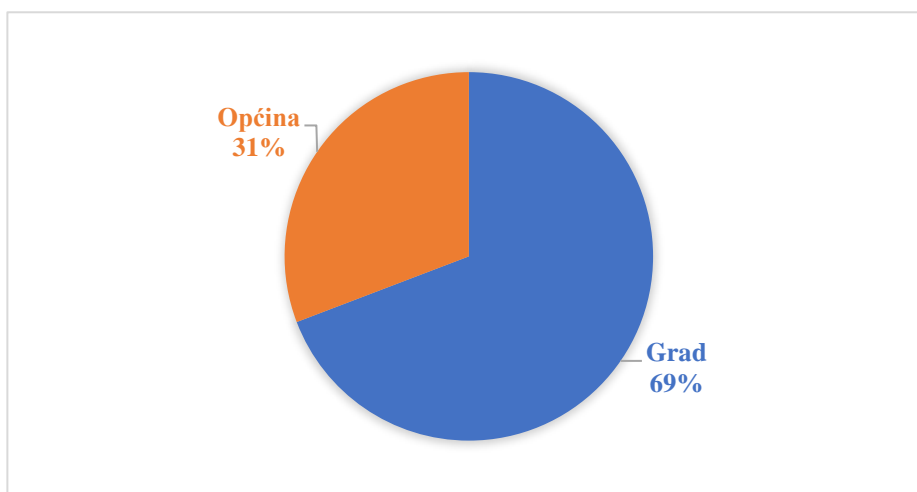
Podaci su obrađeni su u SPSS programu (inačica 26) na razini deskriptivne statistike (postoci) i primjenom neparametrijskog Spearmanovog koeficijenta korelacija (Bouillet i Panić, u tisku) . Nakon prikupljanja i mapiranja podataka u sklopu projekta MORENEC, dio podataka korišten je u svrhu izrade ovog diplomskog rada.

Grafikon 1. Distribucija uzorka istraživanja prema regiji u kojoj se nalazi dječji vrtić

Grafikon 2. Distribucija uzorka istraživanja prema osnivaču dječjeg vrtića

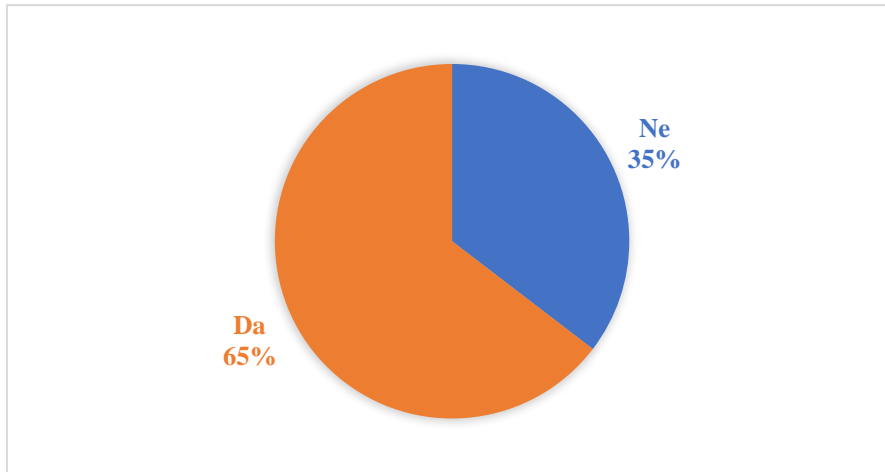

Grafikon 3. Distribucija uzorka istraživanja prema mjestu u kojem ustanova djeluje

4.2. Rezultati istraživanja

Rezultati istraživanja prikazani su u dva dijela koja sadrže analizu odgovora sudionika na 16 pitanja ključnih za tematiku ovog rada. Prvi dio rezultata prikazuje distribuciju odgovora ispitanika na pitanja vezana uz sudjelovanje roditelja djece u riziku socijalne isključenosti u odgojno obrazovnom radu ustanova RPOO. Drugi dio rezultata istraživanja daje prikaz distribucije odgovora na pitanja vezana uz oblike podrške koje ustanove RPOO osiguravaju roditeljima, odnosno članovima obitelji.

Sudjelovanje roditelja/skrbnika djece u riziku socijalne isključenosti u odgojno obrazovnom radu ustanova RPOO

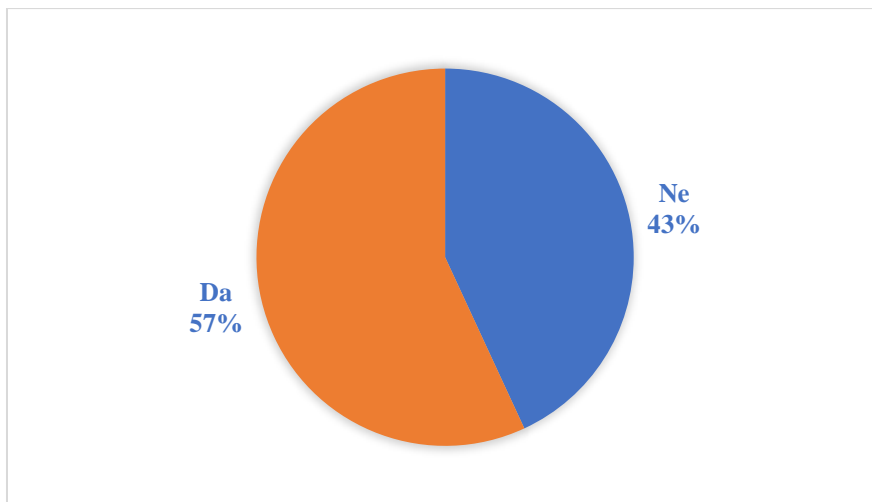
Grafikon 4. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici mogu sudjelovati u definiranju ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Na pitanje mogu li roditelji/skrbnici sudjelovati u definiranju ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti, 65% sudionika odgovorilo je da ta mogućnost postoji u njihovom vrtiću. To pretpostavlja mogućnost sudjelovanja roditelja u procesima zajedničkog poticanja djetetova razvoja i učenja, odnosno sudjelovanja u zajedničkom kreiranju vrtićkog kurikulumu. Ovo se također može odnositi i na sudjelovanje roditelja u nekim drugim procesima definiranja ciljeva odgojno obrazovnog rada poput kreiranja individualiziranog odgojno obrazovnog plana (IOOP-a) ukoliko su kod djeteta prepoznata određena odstupanja u razvoju ili definiranja ciljeva odgojno obrazovnog rada s djecom iz manjinskih skupina. Međutim, ovi nam odgovori ne ukazuju na stvarno stanje u praksi vezano za razinu roditeljskog sudjelovanja i stvarne uključenosti na ravnopravnoj osnovi s djelatnicima ustanova RPOO koji sudjeluju u ovom procesu. Nadalje, zanimljivo bi bilo istražiti koji profil profesionalnih djelatnika ustanova RPOO zapravo najčešće sudjeluje u procesima kreiranja vrtićkih kurikulumu i u kojoj mjeri u tom procesu sudjeluju i sami odgojitelji.

Iako se u većini ustanova RPOO nudi mogućnost sudjelovanja roditelja u definiranju ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti, podatak da čak 35% dječjih vrtića (više od 1/3) ne nudi roditeljima ovu mogućnost ukazuje na nepovoljno stanje u praksi po pitanju otvorenosti ustanova RPOO za suradnju s roditeljima. To može značiti da 35% dječjih vrtića ne prepoznaju važnost ovog oblika suradnje s roditeljima ili da roditelje

ne doživljavaju ravnopravnim članovima vrtića. Također, ukoliko je suradnja po pitanju roditeljskog sudjelovanja u definiranju ciljeva odgojno obrazovnog rada oskudna ili ne postoji, upitno je u kojoj su mjeri u ovim ustanovama prepoznate potrebe obitelji u riziku socijalne isključenosti, a samim time i potrebe za preventivnim djelovanjem u smjeru smanjivanja činitelja rizika i jačanja činitelja zaštite koje proizlaze iz karakteristika obitelji.

Treba istaknuti da je partnerstvo vrtića s roditeljima (i širom zajednicom) jedno od načela Nacionalnog kurikulum za RPOO(2015) u kojem se navodi da su obitelj i vrtić dva temeljna sustava u kojima se djeca razvijaju i rastu te stječu prve spoznaje o sebi i svijetu koji ih okružuje. U dokumentu se izrijekom navodi da se „...u kvalitetno organiziranome vrtiću, roditelji, skrbnici djece i članovi obitelji uključuju u zajedničko donošenje odluka vezanih uz razvoj, učenje i socijalni život djece u grupi“ (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2015:13)

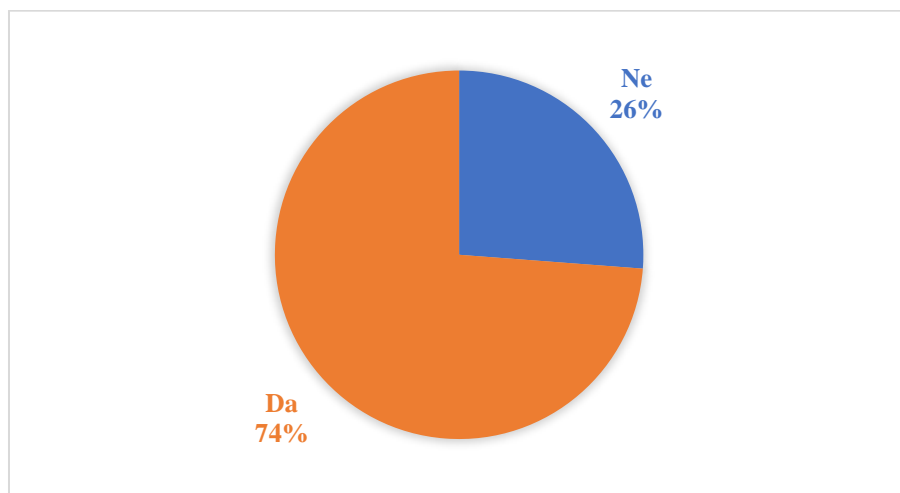

Grafikon 5. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u definiranju strategija i metoda odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Distribucija dobivenih podataka ukazuje da roditelji/skrbnici djeteta imaju mogućnost sudjelovanja u definiranju strategija i metoda odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti u 57% dječjih vrtića koji su sudjelovali u ovom istraživanju. U 43% dječjih vrtića ta mogućnost nije osigurana roditeljima/skrbnicima. U usporedbi s mogućnostima sudjelovanja roditelja/skrbnika u definiranju ciljeva odgojno obrazovnih rada s djecom u riziku socijalne isključenosti, kod definiranja strategija i metoda još je izraženija nespremnost ustanova RPOO za uključivanjem roditelja/skrbnika u ovakav oblik suradnje. Ovi nam podaci ukazuju na činjenicu da je definiranje strategija i metoda odgojno obrazovnog rada u znatnijoj mjeri u rukama odgojno obrazovnih djelatnika ustanova RPOO.

Iako odgojitelji i drugi djelatnici ustanova RPOO mogu imati visoko razvijenu svijest o važnosti roditeljskog sudjelovanja kao prediktoru cjelovitog dječjeg razvoja, oni ipak mogu pokazivati nespornost za njihovo uključivanje u sve aspekte rada ustanova. Istraživanja pokazuju da odgojitelji nisu spremni na roditeljsko sudjelovanje u nekim aktivnostima primjerice organizacijskim u kojima se odlučuje o zapošljavanju, planiranju aktivnosti djece tijekom boravka u vrtiću, odlučivanju o dobnu primjerenim materijalima te organiziranju dnevne rutine (Venninen i Purola, 2013). Na ovom je primjeru vidljivo da djelatnici vrtića imaju potrebu zadržati svoju profesionalnu neovisnost i pravo na ekspertizu. Međutim, i kod roditelja postoji stav da su odgojitelji profesionalci koji posjeduju potrebna znanja i vještine te trebaju biti odgovorni za određene aktivnosti u ustanovi (Višnjić Jevtić i sur., 2018; Niikko i Havu-Nuutinen, 2009).

Podatke je moguće objasniti činjenicom da je definiranje strategija i metoda rada s djecom u riziku socijalne isključenosti aktivnost koju odgojitelji smatraju dijelom svoje profesionalne odgovornosti za koje posjeduju potrebna znanja i vještine te iz tog razloga roditeljima/skrbnicima ostavljaju manju mogućnost sudjelovanja.

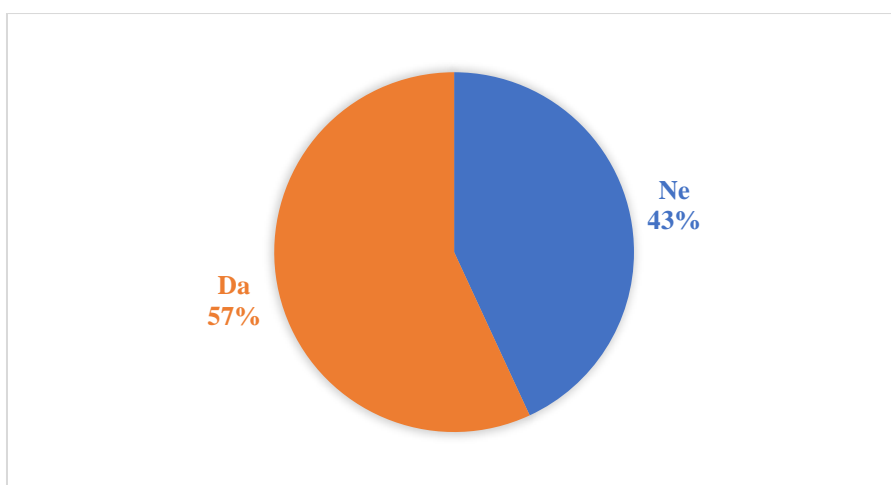

Grafikon 6. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u realizaciji ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Rezultati pokazuju da u većini dječjih vrtića (74%) roditelji/skrbnici imaju mogućnost sudjelovati u realizaciji ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti, dok 26% dječjih vrtića ne nudi tu mogućnost. Ova distribucija podataka ukazuje na veću otvorenost i spremnost ustanova RPOO i njenih profesionalnih djelatnika za ovakav oblik suradničkih odnosa. Realizaciji ciljeva odgojno obrazovnog rada s djecom u riziku socijalne isključenosti roditelji/skrbnici mogu pridonijeti kroz različite oblike uključenosti u aktivnosti ustanove. Kao ravnopravni članovi vrtića i partneri u odgoju djece, roditelji/skrbnici

moгу svojim individualnim posebnostima i vlastitom kulturom obogatiti ustanovu RPOO te tako pridonijeti kvaliteti ustanove u cjelini. Kroz otvorenu, ravnopravnu i podržavajuću komunikaciju roditelji/skrbnici mogu odgojitelja upoznati s podrijetlom djeteta, njegovim interesima i potrebama, a u skladu s time odgojitelj može prilagoditi vrtićko okruženje obiteljskoj kulturi djeteta. Roditeljima/skrbnicima treba biti omogućen boravak u odgojnoj skupini sa svojim djetetom, djelatno sudjelovanje u neposrednom radu, ali i praćenje djetetovog ponašanja u kontekstu drugačijem od obiteljskog (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2014:13-14).

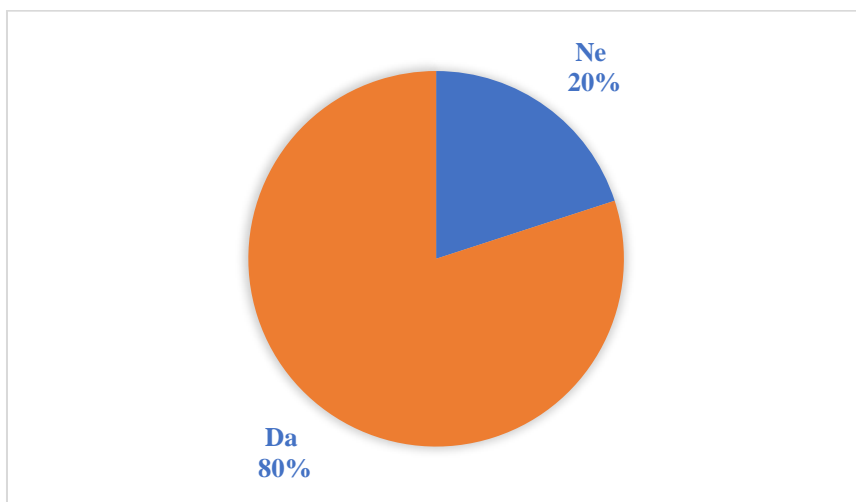
Međutim, razina roditeljskog sudjelovanja/uključivanja često je povezana s njihovim, ali i odgojiteljevim, individualnim dispozicijama, emocijama, iskustvima, vrijednostima i vještinama pa je neke roditelje lakše motivirati za suradnju, a druge puno teže. Isto tako, neki će roditelji biti spremniji za određene oblike suradnje (najčešće informiranje o djeci), a za neke manje (npr. boravak u odgojnoj skupini) stoga odgojitelji trebaju imati realna očekivanja po pitanju uključivanja roditelja/skrbnika u aktivnosti vrtića kako bi se izbjegla kritičnost i razvijali pozitivni stavovi prema roditeljima (Oostdam i Hooge, 2013; Hornby, 2011).

Grafikon 7. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u redefiniranju odgojno obrazovnih ciljeva rada s djetetom tijekom godine“

Sudjelovanje roditelja/skrbnika u redefiniranju ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti omogućeno je u 57% dječjih vrtića koji su sudjelovali u ovom istraživanju. Čak 43% vrtića ne nudi tu mogućnost roditeljima/skrbnicima. Ovaj je omjer identičan onom u slučaju definiranja strategija i metoda odgojno obrazovnog rada. Iz toga se može zaključiti da je praksa u dječjim vrtićima takva da se u određeni dio aktivnosti u procesima donošenja odluka roditelje poziva i ohrabruje na sudjelovanje, dok se neke aktivnosti ipak prepuštaju odgovornosti profesionalnih djelatnika. Možemo pretpostaviti da to ovisi o

složenosti određenih aktivnosti ustanove pa je tako roditeljsko sudjelovanje zastupljenije u onim aktivnostima ustanove koja zahtijevaju općenitija znanja i vještine, a znatno manje zastupljeno u složenijim aktivnostima za koja su potrebna specifična profesionalna znanja i vještine. Međutim, da bi roditelji/skrbnici i odgojitelji bili partneri u odgojno obrazovnom procesu, obje strane bi trebalo gledati kao stručnjake, odgojitelje u profesionalnom smislu, a roditelje u odgoju i poznavanju svog djeteta (Hornby, 2011). S obzirom na to, roditelji bi trebali biti upućeni ne samo u odgojno obrazovne ciljeve, strategije i metode rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti, već i u redefiniranje tih ciljeva. Ukoliko se praćenjem i evaluiranjem metoda rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti utvrdi da kod djeteta ne dolazi do napretka u razvoju i prilagodbi, tada se ciljevi odgojno obrazovnog rada trebaju redefinirati, a upravo je tu potreban doprinos roditelja/skrbnika kao najbližije osobe koja najbolje poznaje svoje dijete i njegove potrebe. Na temelju ovih rezultata možemo zaključiti da je u ustanovama RPOO potrebno raditi na osvještavanju djelatnika o potrebama roditelja i djece u riziku socijalne isključenosti i važnosti poticanja roditeljskog sudjelovanja u širem spektru aktivnosti ustanove.

Grafikon 8. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u evaluaciji ostvarenosti ciljeva“

Najpovoljnija distribucija podataka po pitanju roditeljskog sudjelovanja u aktivnostima ustanove odnosi se na sudjelovanje roditelja/skrbnika u procesu evaluacije odgojno obrazovnih ciljeva. U 80% dječjih vrtića roditelji/skrbnici imaju mogućnost vrednovati ostvarenost ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti, dok u 20% dječjih vrtića ta mogućnost ne postoji. Ovaj podatak možemo shvatiti na način da su odgojitelji i drugi djelatnici u ustanovi RPOO spremniji uključiti roditelje u završnu fazu, fazu evaluacije procesa, a manje spremni za roditeljsko „uplitanje“ tijekom samog procesa. Dakle, u onim aspektima aktivnosti ustanove koji su složeniji i zahtijevaju višu razinu profesionalnih znanja odgojitelji

imaju potrebu zadržati svoju profesionalnu neovisnost i manje su spremnosti na prihvaćanje roditeljskih prijedloga i općenito roditeljskog sudjelovanja (Višnjić Jevtić i sur., 2018).

Proces evaluacije završni je dio nekog ciklusa odgojno obrazovnog rada u kojem se vrednuju postignuća i pomaci u napredovanju te je pretpostavka da su djelatnici otvoreniji za evaluaciju od strane roditelja/skrbnika. Upravo im to može poslužiti kao kvalitetna smjernica za njihov daljnji odgojno obrazovni rad te njegovo unaprjeđivanje u skladu s potrebama i interesima djece i roditelja, osobito onih u riziku socijalne isključenosti.

Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati na neki drugi način, koji?		
Odgovori ispitanika	Roditelji načelno mogu, ali u najvećoj mjeri ovisi o njihovoj spremnosti i kompetencijama. Sudjeluju u procesu izrade IOOP-a na način da daju informacije o razvojnim miljkazima djeteta, (npr. samostalno koristi žlicu pri jelu) iz njihove percepcije djeteta u obiteljskom okruženju i da poslušaju	Samo se odnosi na pojedino dijete s teškoćom i radi se o oko 40 djece ili malo više od 10% (ukupno je 320 djece upisano u DV. Ostala djeca su u procesu planiranja prema područjima razvoja.
	Evaluacija na završnom razgovoru (radi se o IOOP-ima ili poticaju roditelja na obrade djece)	Suradnja s roditeljima pri izradi individualiziranog plana i programa rada za djecu s posebnim potrebama – na razini pojedine djece
	Dogovaranje, sugeriranje strategija i metoda rada	Svi navedeni načini se provode tijekom izrade IOOP-a
	Oskudnije u Covid periodu	Nemamo mogućnosti za navedeno
	Uključivanje djece i roditelja u zajedničke radionice – vezane uz blagdane ili kroz theraplay aktivnosti	Uključivanje roditelja u realizaciju programa (radionice za djecu i roditelje), no sada je zbog korone to sve stalo

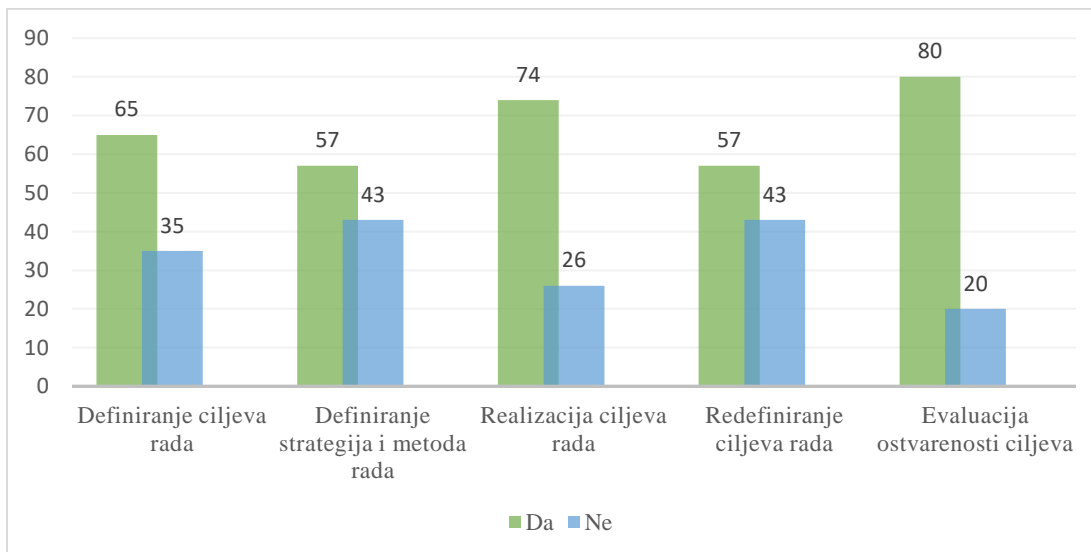
Tablica 2. Ostale mogućnosti sudjelovanja roditelja u odgojno obrazovnom radu

Na pitanje o ostalim načinima sudjelovanja roditelja/skrbnika u radu ustanove RPOO, 10 sudionika je dalo odgovore prikazane u Tablici 2. Polovica ovih odgovora odnosila se na roditeljsko sudjelovanje u izradi IOOP-a za djecu s teškoćama u razvoju, pri čemu roditelji daju informacije o djetetovu razvoju te sudjeluju u kreiranju i evaluaciji IOOP-a. Tri su se odgovora odnosila na druge oblike roditeljskog sudjelovanja kao što su radionice, theraplay aktivnosti te dogovaranje i sugeriranje strategija i metoda rada. Jedan je sudionik naveo da u njegovoj ustanovi nema mogućnosti za druge oblike sudjelovanja roditelja/skrbnika u aktivnostima ustanove vezane uz odgojno obrazovni rad s djecom u riziku socijalne isključenosti. Navodi se još i problem oskudnijeg provođenja suradnje s roditeljima zbog pandemije Covida-19.

Vidljivo je kako sudionici roditeljsko sudjelovanje uglavnom povezuju s IOOP-om koji se izrađuje u svrhu poticanja razvoja i učenja djece s teškoćama u razvoju (a ne povezuju ga s

kreiranjem samog vrtićkog kurikulumu. Iako se u praksi IOOP često koristi, on uglavnom nije dio vrtićkog kurikulumu, a prema Bouillet i Domović (2021a) korištenjem IOOP-a ne djeluje se inkluzivno već se dijete dodatno isključuje iz aktivnosti odgojne skupine. Umjesto individualiziranog plana predlaže se korištenje univerzalnog dizajna kojim se razvijaju socijalne vještine i inkluzivne vrijednosti te osnažuju sva djeca.

Na temelju toga možemo zaključiti da odgojitelji ne prepoznaju u dovoljnoj mjeri djecu u riziku socijalne isključenosti s obzirom da u ovu kategoriju svrstavaju najčešće djecu s teškoćama u razvoju. To odgovara nalazima novijih istraživanja u RH kojima je potvrđeno kako djelatnici nedovoljno poznaju etiologiju rizika socijalne isključenosti što utječe na kvalitetu zadovoljavanja složenih i raznolikih potreba djece i obitelji u riziku socijalne isključenosti. Također, istraživanja pokazuju kako većina davatelja usluga unutar opće populacije roditelja djece rane dobi, prepoznaje pojedine podskupine roditelja kao one koje imaju specifične potrebe za podrškom u roditeljstvu, a to su najčešće roditelji djece s teškoćama u razvoju i roditelji u visokokonfliktnim brakorazvodima. Potrebe roditelja koji žive u siromaštvu ili drugih skupina roditelja u riziku socijalne isključenosti često ostaju neprepoznate i nezadovoljene (Pećnik, ur., 2013; Bouillet, 2018.; Bouillet i Domović, 2021).

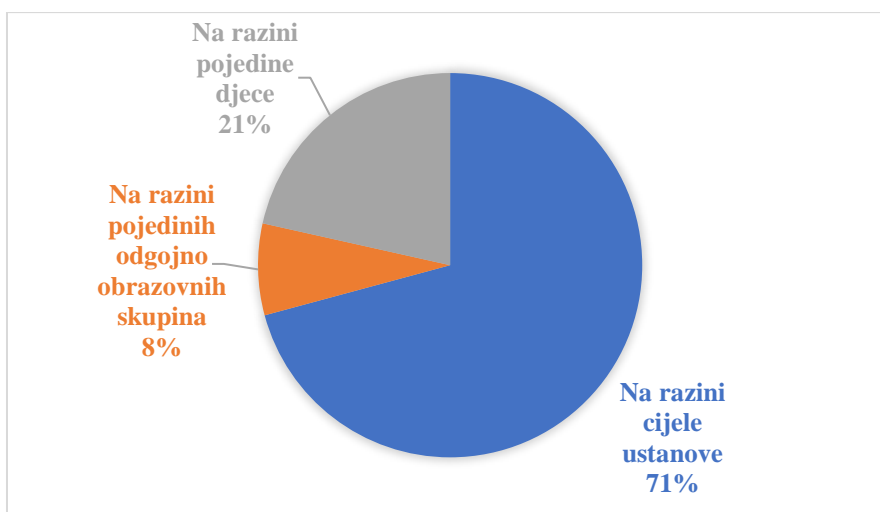
Grafikon 9. Usporedba dječjih vrtića s obzirom na mogućnosti sudjelovanja roditelja/skrbnika u različitim aspektima odgojno obrazovnog rada

Kako bismo utvrdili u kakvom su odnosu dobiveni podaci i postavljena hipoteza (H1), podatke o suradnji ustanova RPOO i roditelja prikazali smo u Grafikonu 9. Suradnja je u ovom kontekstu analizirana kroz mogućnosti roditeljskog sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu, a putem kojeg roditelji doprinose zajedničkom poticanju razvoja i učenja djece.

Prva pretpostavka glasila je *većina ustanova RPOO nudi mogućnost aktivnog sudjelovanja roditelja/skrbnika u odgojno obrazovnom procesu*, a na temelju gore prikazanih rezultata možemo zaključiti da je hipoteza potvrđena. To potkrepljujemo činjenicom da u svim navedenim aktivnostima ustanova RPOO udio dječjih vrtića koji roditeljima/skrbnicima nude mogućnost aktivnog sudjelovanja iznosi od 57-80%.

Razlike u razini roditeljskog sudjelovanja izražene su s obzirom na vrstu aktivnosti u odgojno obrazovnom procesu. O razlozima zbog kojih se roditeljima/skrbnicima ne nudi mogućnost sudjelovanja u aktivnostima ustanove (u 20-43% dječjih vrtića ovisno o vrsti aktivnosti) ne saznajemo u ovom istraživanju. Bilo bi korisno istražiti koji su razlozi tome, jesu li povezani s nekim obilježjima ustanove s obzirom na regiju, mjesto, osnivača (npr. razvijenost, mogućnosti ulaganja u podizanje kvalitete), kulturom ustanove i okruženja, stavovima profesionalnih djelatnika o suradnji s roditeljima ili su povezani isključivo sa složenošću aktivnosti u odgojno obrazovnom procesu za koje su potrebna profesionalna znanja i kompetencije.

Podrška ustanova RPOO roditeljima/skrbnicima djece u riziku socijalne isključenosti

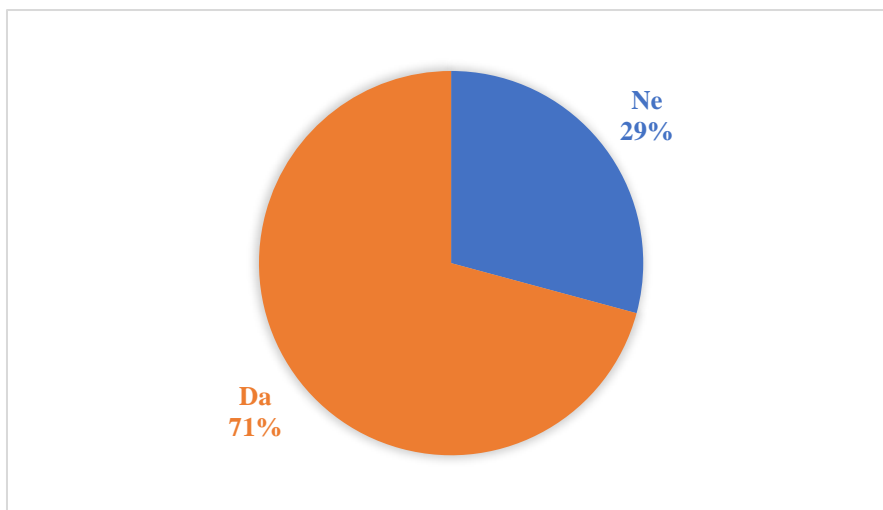

Grafikon 10. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Redoviti individualni razgovori s roditeljima/skrbnicima djeteta tijekom pedagoške godine“

Distribucija podataka o održavanju redovitih individualnih razgovora s roditeljima skrbnicima djeteta tijekom pedagoške godine pokazuje kako se u 71% dječjih vrtića provode redoviti razgovori na razini ustanove, u 21% vrtića na razini pojedinog djeteta te u 8% vrtića na razini pojedinih odgojno obrazovnih skupina. Iako se u većini dječjih vrtića individualni razgovori s roditeljima/skrbnicima provode redovito, podatak da se u 29% vrtića oni ne provode

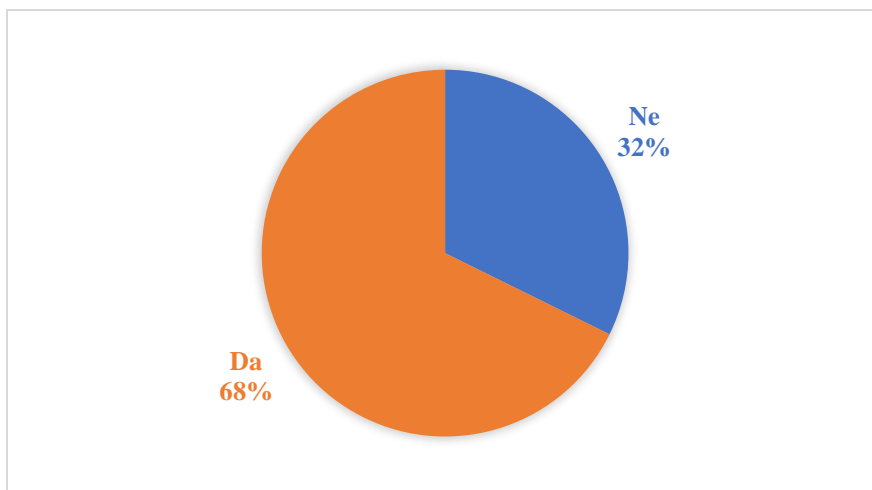
redovito na razini ustanove odražava nepovoljnu kulturu ustanove u području suradnje s roditeljima. Nadalje, podatak da se redoviti individualni razgovori u 21% vrtića provode na razini pojedinog djeteta možemo pripisati činjenici da se ovaj oblik suradnje odvija radi izraženije potrebe odgojitelja za informiranjem roditelja o razvojnim obilježjima djeteta, odnosno mogućih odstupanja u razvoju djeteta. Međutim, to može biti i odraz veće roditeljske uključenosti i izraženijeg interesa roditelja za informiranošću o okolnostima u kojima dijete raste i razvija se u vrtićkom kontekstu. U 8% dječjih vrtića individualni se razgovori provode redovito na razini pojedinih odgojitelja. Ovo može značiti da unutar ustanova RPOO postoje profesionalci koji, unatoč kulturi vrtića, osjećaju profesionalnu odgovornost, održavaju uvažavajuće suradničke odnose i prepoznaju važnost suradnje s roditeljima za postizanje djetetove dobrobiti.

Individualni razgovori jedan su od osnovnih oblika suradničkih odnosa putem kojih roditelji i odgojitelji razmjenjuju informacije o razvoju svog djeteta i njegovu funkcioniranju u vrtićkom i obiteljskom okruženju. Kako su roditelji/skrbnici i odgojitelji osobe koje najintenzivnije skrbe o djetetu i njegovoj dobrobiti, potrebno je obje strane pokazuju interes za razvijanje kvalitetnog odnosa te da komunikacija između njih bude izravna, kvalitetna i ohrabrujuća kako bi si pravovremeno prenosili važne i potrebne informacije. Roditelji/skrbnici djece u riziku socijalne isključenosti mogu pokazivati nesigurnost i neugodu prilikom uspostavljanja suradnje s odgojiteljima i drugim djelatnicima vrtića, stoga bi u kvalitetnom vrtiću profesionalno osoblje trebalo biti senzibilizirano za njihove specifične potrebe i kompetentno ponuditi podršku u izazovima koji opterećuju njihovo roditeljsko funkcioniranje (Nacionalni kurikulum za RPOO, 2014). Isto tako, važno je naglasiti da se odgojitelji ne osjećaju dovoljno kompetentnima za suradnju s roditeljima te da je njihove kompetencije u području suradnje s roditeljima potrebno jačati kroz prilagodbu inicijalnog obrazovanje odgojitelja potrebama današnjeg odgojno obrazovnog rada u ustanovama RPOO, ali i putem trajnog usavršavanja.

Grafikon 11. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude edukacijski programi za roditelje/skrbnike djeteta: predavanja“

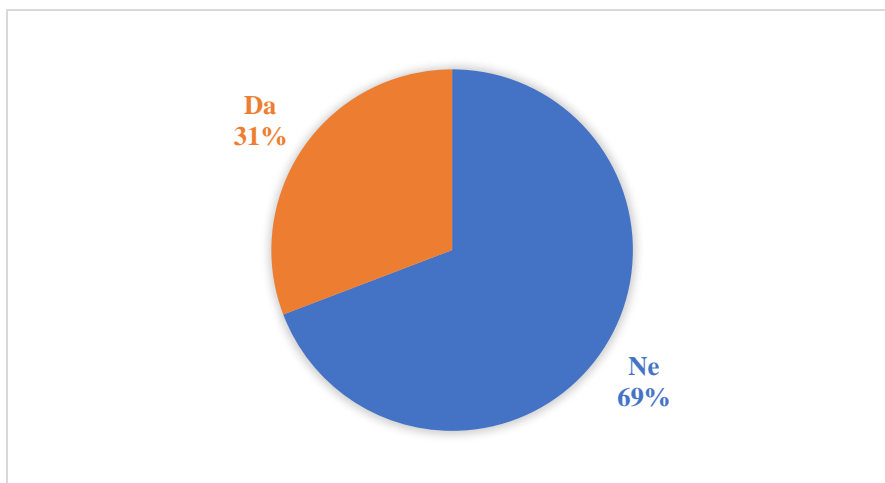
Edukacijski programi za roditelje/skrbnike djece u formi predavanja organiziraju se u 71% dječjih vrtića koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem što predstavlja relativno povoljan udio. Predavanja su jedan od oblika suradnje ustanove RPOO i roditelja u kojima roditelji imaju pasivnu ulogu, a odgojitelji i/ili stručni suradnici aktivnu ulogu stručnjaka koji prenosi znanje i informacije roditeljima. Predavanja su korisna ukoliko ona tematski odgovaraju potrebama i interesima roditelja i imaju za cilj jačati i podržavati roditelje u roditeljskoj ulozi. Predavanja uključuju jednosmjernu komunikaciju odgojitelja ili drugog predavača prema roditelju. Međutim, osim same uključenosti u edukacijske programe/predavanja gdje je roditelj/skrbnik u pasivnoj ulozi, moguće je potaknuti roditeljsko aktivno sudjelovanje. Odgojitelji bi mogli potaknuti roditelje/skrbnike na uključivanje u ulozu predavača, biranje relevantne teme ili pozivanje gosta stručnjaka. Na taj bi način odgojitelji poslali poruku da uvažavaju roditeljska znanja i doprinos čime bi zasigurno pozitivno utjecali na kvalitetu međusobnog odnosa. Također, na predavanja kao oblik obrazovanja roditelja ne bi se trebalo gledati kao na jednostrano prenošenje znanja, „već kao zajedničku tvorbu novih znanja, ovisno o potrebama djece, roditelja i odgojitelja (Višnjić, Jevtić i sur., 2018:87).

Grafikon 12. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude edukacijski programi za roditelje/skrbnike djeteta: radionice“

Edukacijski programi u formi radionica, kao oblik podrške roditeljima/skrbnicima djece, nude se u 68% dječjih vrtića uključenih u ovo istraživanje. Ovaj udio sličan je udjelu vrtića koji nude podršku u formi predavanja. Udio dječjih vrtića koji ne organiziraju radionice za roditelje je 32%, odnosno gotovo 1/3. Iako ovaj omjer na prvi pogled djeluje relativno povoljno, podaci ukazuju da svaki treći vrtić ne nudi ovaj višestruko koristan oblik podrške roditeljima, a što je zapravo zabrinjavajuće. Odgovori nam ne ukazuju na razloge izostanka ponude radionica roditeljima/skrbnicima, no možemo pretpostaviti da se radi o nedovoljnoj osviještenosti o važnosti provođenja radionica za roditelje, nedovoljnom standardu kvalitete ustanove (a time i suradnje s roditeljima) ili samoj činjenici da su podaci prikupljeni u vrijeme pandemije Covida-19 kada je suradnja s roditeljima svedena na minimalne kontakte.

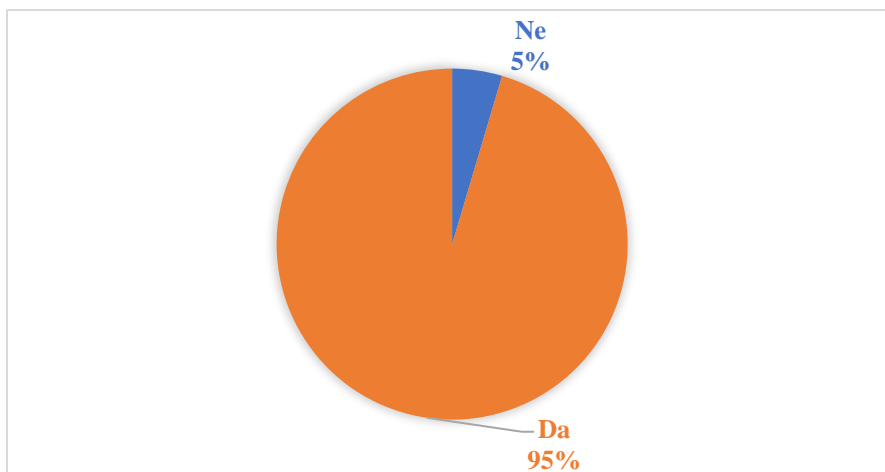
Vezano uz navedeno, rezultati istraživanja Bouillet (2018) pokazuju da je ponuda programa podrške neravnomjerno rasprostranjena diljem RH pa tako dolazi do neravnopravnog položaja djece i roditelja s obzirom na regiju i mjesto u kojem se vrtić nalazi. Utvrđeno je da roditelji/skrbnici imaju potrebu za širenjem ponude odgojno obrazovnih programa za roditelje, poput kreativnih radionica. Možemo zaključiti da prostora za napredak ima i da je potrebno dodatno osvijestiti djelatnike dječjih vrtića o važnosti iniciranja ovih oblika podrške roditeljima (bilo kreativnih radionica, problemskih, vođenih od strane djelatnika vrtića ili stručnjaka drugih profila). Nadalje, predstavnike JLS-ova potrebno je bolje upoznati s važnošću osiguravanja sredstava za provođenje različitih programa podrške, a u svrhu preventivnog djelovanja prema obiteljima u riziku socijalne isključenosti.

Grafikon 13. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude grupe podrške roditeljima/skrbnicima“

U gotovo u 1/3 dječjih vrtića (31%) uključenih u ovo istraživanje organiziraju se grupe podrške roditeljima/skrbnicima. Čak u 69% dječjih vrtića ovaj oblik podrške nije osiguran. Roditelji/skrbnici često se nađu pred izazovima u odgoju djece, a osobito oni čija se obitelj nalazi u riziku socijalne isključenosti. Grupe podrške idealna su prilika da roditelji/skrbnici spoznaju da nisu jedini koji se suočavaju s problemima u roditeljstvu (ili životu općenito). Putem sudjelovanja u grupi podrške roditelji imaju priliku emocionalno se rasteretiti, podijeliti svoje brige s drugima, učiti od drugih, usvojiti nova znanja i vještine, a sve to uz podršku i zadovoljenje potrebe za prihvaćenošću i pripadanjem.

Ovi rezultati ne pokazuju tko su voditelji grupa podrške u dječjim vrtićima, odnosno jesu li to odgojitelji, psiholozi ili stručnjaci drugih profila. S obzirom da se u sklopu inicijalnog obrazovanja ne nude kolegiji koji bi kod odgojitelja jačali kompetencije za vođenje grupa podrške možemo se zapitati u kojoj su mjeri odgojitelji kompetentni za ovakav način podrške roditeljstvu. Ukoliko su odgojitelji voditelji ovih grupa možemo pretpostaviti da su svoja znanja i kompetencije za podršku roditeljima stekli putem kontinuiranog profesionalnog razvoja ili putem radnog iskustva. Ovakvi nalazi trebali bi biti poticaj ustanovama inicijalnog obrazovanja odgojitelja da postojeći kurikulum obogate kolegijima kojima se razvijaju kompetencije za podršku roditeljstvu.

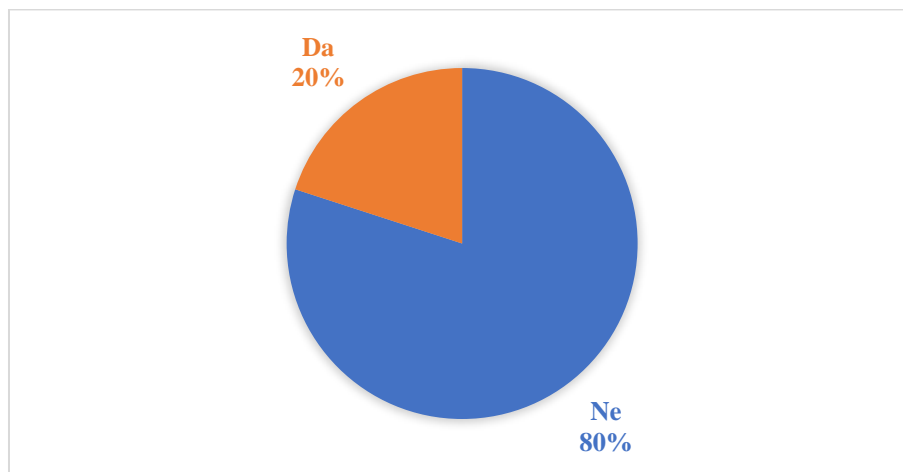
Grafikon 14. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi individualni savjetodavni rad s roditeljima/skrbnicima djeteta“

Savjetodavni rad u odgojno obrazovnom kontekstu dio je profesionalne uloge odgojitelja, koji je kao takav propisan i u Državnom pedagoškom standardu (2008), no dominantno se povezuje uz članove stručnog tima, osobito psihologe (Skočić Mihić, Blanuša Trošelj i Katić, 2015).

Rezultati pokazuju kako se u 95% dječjih vrtića roditeljima/skrbnicima osigurava mogućnost individualnog savjetodavnog rada. Na temelju ovog podatka možemo zaključiti da je ovaj oblik podrške najzastupljeniji u dječjim vrtićima. No, upravo zbog ovakvog omjera, možemo se zapitati na koji su način sudionici ovog istraživanja shvatili ovo pitanje, odnosno sam koncept individualnog savjetovanja. Ostaje nejasno jesu li pod ovim oblikom podrške ispitanici mislili na redovite razgovore s roditeljima i davanje savjeta kod dovođenja i odvođenja djeteta ili zaista na stručni oblik podrške od strane odgojitelja, psihologa ili drugog stručnog suradnika. Individualni savjetodavni rad zahtijeva visoku razinu pripremljenosti stručnjaka te osigurano vrijeme i prostor za neometani razgovor o problematici s kojom se roditelj/skrbnik suočava. Uz to, za individualni savjetodavni rad potrebno je da stručnjak ima razvijene kompetencije za savjetovanje.

Istraživanje Skočić Mihić, Blanuša Trošelj i Katić (2015) ukazalo je kako se odgojitelji osjećaju osrednje kompetentnima i vrlo malo educiranima za savjetovanje roditelja/skrbnika djece rane i predškolske dobi. Odgojitelji s više godina radnog staža te sa završenim inicijalnim dvogodišnjim obrazovanjem procjenjuju višu razinu kompetencije za savjetovanje roditelja. Iako savjetovanje roditelja ima zakonsko i profesionalno uporište, odgojitelji ga stječu kroz svoj profesionalni razvoj i iskustvo, ali upitno je u kojoj mjeri i obliku. Kako stjecanje kompetencija za savjetovanje roditelja/skrbnika djece rane i predškolske dobi ne bi bilo prepušteno stihiji, vještine savjetovanja trebale bi se razvijati u sklopu inicijalnog obrazovanja odgojitelja.

Učiteljski fakultet u Rijeci prvi je ponudio kolegij Savjetovanje na diplomskoj razini sveučilišnog studija (kao izborni kolegij), a ishodi učenja usmjereni su na razvoj kompetencija odgojitelja u području savjetovanja roditelja u kontekstu ustanova RPOO.

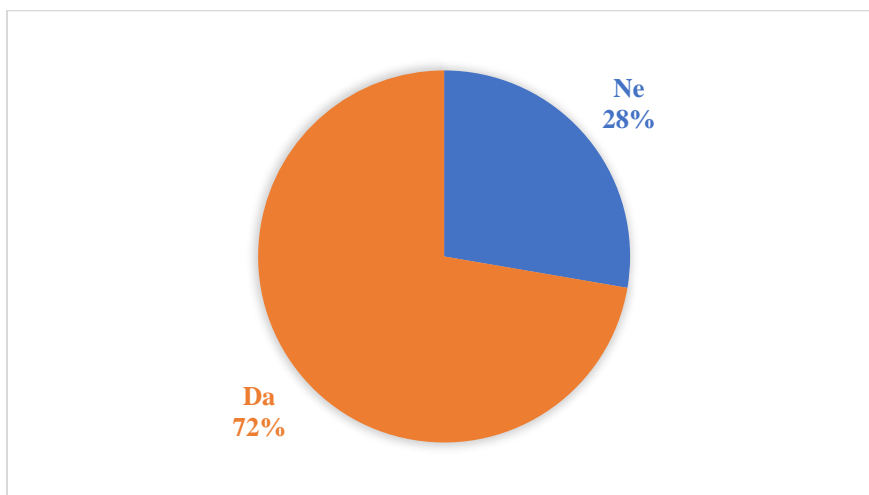
Grafikon 15. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi grupni savjetodavni rad s roditeljima/skrbnicima“

Grupni savjetodavni rad s roditeljima, prema nalazima ovog istraživanja, pruža se u 20% dječjih vrtića. Za razliku od zastupljenosti individualnog savjetodavnog rada, ovaj oblik podrške roditeljima/skrbnicima u značajnoj je mjeri podzastupljen.

Bilo bi korisno istražiti koji su razlozi tome, radi li se o nezainteresiranosti vodstva ustanove za osiguravanje ovog oblika podrške ili možda o stavovima roditelja/skrbnika i nepovjerenju prema grupnom savjetovanju. Ili je izglednije da je problem u činjenici što odgojitelji nemaju dostatno razvijene kompetencije za savjetodavni rad s roditeljima s obzirom na izostanak mogućnosti stjecanja tih kompetencija na većini hrvatskih učiteljskih fakulteta⁸? Jedina mogućnost za stjecanje navedenih kompetencija jest putem raznih organizacija civilnog društva, a koje su većini odgojitelja, s obzirom na visinu prihoda, cjenovno nepristupačne.

S obzirom na promjene u Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN, 10/97, 107/97, 94/13, 98/19, 57/22) koje se odnose na uvođenje socijalnih pedagoga kao stručnih suradnika u djelatnost ustanova RPOO, možemo se nadati da će širenje tima stručnih suradnika doprinijeti kvalitetnijem interdisciplinarnom pristupu u radu s djecom, kvaliteti suradnje s roditeljima te pružiti mogućnosti provođenja programa podrške u vidu grupnog savjetovanja.

⁸ Pritom se ne smije niti zanemariti činjenica da u ustanovama RPOO rade generacije djelatnika koji su svoje kvalifikacije stekli u vrijeme kada je obrazovanje odgojitelja bilo na srednjoškolskoj, a kasnije na razini dvogodišnjeg studija. Tek novije generacije odgojitelja imaju mogućnost studiranja na diplomskoj razini, a time i stjecanja znanja i kompetencija iz područja inkluzivne pedagogije. Još uvijek se u sklopu preddiplomske i diplomske razine ne nude kolegiji kojima bi se razvijale kompetencije odgojitelja za savjetovanje roditelja, izuzev gore navedenog izbornog kolegija na studiju u Rijeci.

Grafikon 16. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi informiranje o socijalnim i zdravstvenim uslugama u zajednici“

Distribucija podataka o podršci roditeljima/skrbnicima u obliku informiranja o socijalnim i zdravstvenim uslugama pokazuje da je većini dječjih vrtića (72%) osiguran ovaj oblik podrške, dok u 28% vrtića to nije slučaj. Roditelji ponekad nisu dovoljno upoznati sa svojim pravima, mogućnostima ili ponudom usluga u lokalnoj zajednici. Ustanove RPOO trebale bi im pružiti podršku putem informiranja o njihovim pravima iz socijalnog i zdravstvenog sustava. Samim time trebale bi biti usmjerene na: „promicanje bolje suradnje među uslugama namijenjenima obiteljima i djeci...osobito sa socijalnim i zdravstvenim uslugama te školama, na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini“ (*Preporuke Vijeća za visokokvalitetne sustave ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*, Europska komisija, 2019/C 189/02, 189/9).

S tim u skladu, djelatnici u ustanovama RPOO trebali bi dobro poznavati mogućnosti i usluge iz socijalnog i zdravstvenog sustava koje su dostupne roditeljima i te informacije pravovremeno dijeliti. Posebnu bi pažnju trebalo usmjeriti na roditelje koji iz određenih razloga ostaju češće zakinuti za informacije. To se prvenstveno odnosi na roditelje koji imaju slabije razvijene vještine korištenja digitalnim tehnologijama, roditelje iz udaljenijih ruralnih krajeva ili one slabijeg socioekonomskog statusa koji, zbog kumulacije rizika socijalne isključenosti, trebaju interdisciplinarni pristup i podršku više različitih sustava.

Istraživanja pokazuju kako je roditeljima u ruralnim naseljima dostupno znatno manje zdravstvenih i drugih stručnjaka primarne zdravstvene zaštite, psihologa i ostalih stručnih suradnika u odgojno-obrazovnim i socijalnim ustanovama. To je popraćeno manjkom učinkovitih usluga i programa podrške roditeljima za odgovorno roditeljstvo (Pećnik, ur., 2013).

Na temelju navedenog možemo pretpostaviti da su neki od razloga izostanka podrške u obliku informiranja o socijalnim i zdravstvenim uslugama u 28% dječjih vrtića moguća nedovoljno razvijena međuresorna suradnja (npr, sa centrima za socijalnu skrb), neinformiranost profesionalnih djelatnika o uslugama u lokalnoj zajednici, nedostatak tih usluga u zajednici ili nedostatak stručnog osoblja (npr. zdravstvenog voditelja) u ustanovama RPOO.

Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi nešto drugo, što?		
Odgovori ispitanika	Edukacijski programi se provode povremeno. DV nema stručnjaka koji je certificiran za savjetodavni rad. Ranije se provodio program Rastimo zajedno koji se radi nedostatka educiranih odgajateljica više ne provodi.	Od kako je COVID djelomično su obustavljene aktivnosti rada s većim brojem roditelja npr. aktivnosti kao što su Rastimo zajedno za roditelje, odgajatelje, grupe podrške
	Individualni sastanci podrške obitelji djece s teškoćama - prema metodama DART - centra	Nismo mogli provoditi grupne aktivnosti zbog pandemije, a roditelji nisu spretni korištenju IKT-a
	Posjete obiteljima	Nemamo mogućnosti za navedeno

Tablica 3. Ostali oblici podrške DV-a članovima obitelji

Iz rezultata prikazanih u Tablici 3. vidljivo je kako se u pet od šest ustanova RPOO nude neki oblici podrške obiteljima poput edukacijskih programa, radionice Rastimo zajedno, individualna podrška obiteljima djece s teškoćama (prema metodama DART centra) te grupe podrške. Od toga, jedan odgovor odnosi se na podršku u obliku posjeta obiteljima.

Kućni posjeti spominju se u Preporukama Vijeća (Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/6), ali i drugoj literaturi (npr. Višnjić Jevtić i sur., 2018), kao jedan od oblika suradnje odgojitelja i roditelja putem kojih odgojitelji mogu roditeljima ponuditi usluge individualnog savjetovanja. Praktikum u obitelji najbolji je način stjecanja znanja o obitelji i obiteljskom funkcioniranju. Odgojitelj na ovaj način stječe objektivnu sliku o pristupu roditelja u odgoju djece te očekivanjima roditelja od djece i od ustanove RPOO. Također odgojitelj dobiva jasniji uvid u načine rješavanja problemskih situacija u obitelji (Hedges i Gibbs, 2005). Ovaj oblik suradnje još uvijek nije u dovoljnoj mjeri zaživio u našoj odgojno obrazovnoj praksi iako su njegove prednosti više nego jasne. Razlog tome može biti nepoznavanje ove mogućnosti među

djelatnicima u sustavu RPOO-a, ali i nespremnosti za mijenjanje ustaljenih tradicionalnih oblika suradnje s roditeljima u one suvremenije.

Kao glavne zapreke pružanju podrške u odgovorima se navode: nedostatak stručnjaka certificiranih za savjetodavni rad, smanjene mogućnosti suradnje s roditeljima uslijed pandemije Covid-19 te slabije razvijene vještine roditelja u korištenju digitalnim tehnologijama.

U jednom od šest odgovora navodi se da u ustanovi nema mogućnosti pružanja podrške roditeljima. Možemo pretpostaviti da razlog tome proizlazi iz nekih obilježja ustanove (regija, mjesto, osnivač) te da zbog slabije razvijenosti i nedostatnih resursa postoji problem ulaganja u edukaciju stručnjaka i osiguravanje programa podrške roditeljima i djeci, iako je to osobito potrebno uslijed izloženosti obitelji rizicima socijalne isključenosti.

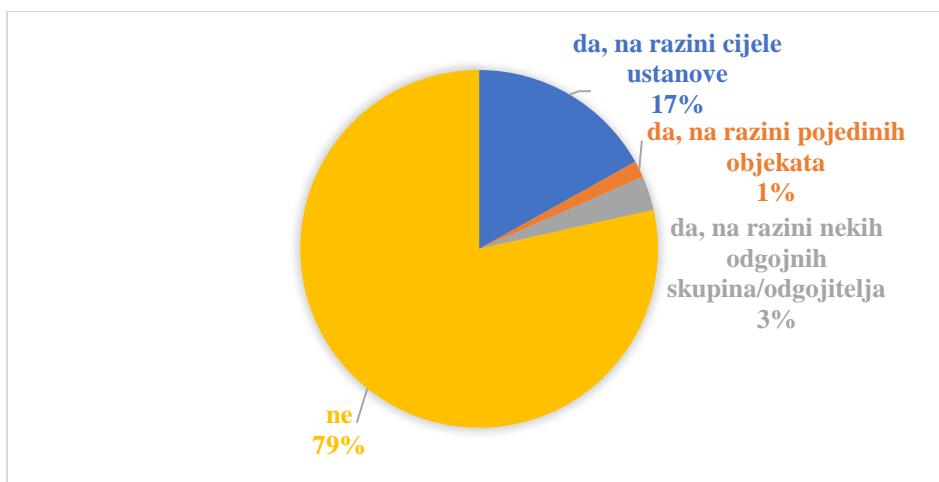
Grafikon 17. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Provodi li se u vašem DV-u Rastimo zajedno?“

Iz Grafikona 17. može se uočiti da 51% dječjih vrtića uključenih u ovo istraživanje provode Program Rastimo zajedno, dok čak 43% dječjih vrtića ne nudi ovaj oblik podrške roditeljima. Program se nudi na razini nekih odgojnih skupina/odgojitelja u 5% dječjih vrtića te na razini pojedinih objekata u 1% vrtića.

Radionice „Rastimo zajedno“ organiziraju se od strane Centra za podršku roditeljstvu i nude besplatan grupni oblik podrške roditeljima djece u dobi do 4 godine života. Ciklus radionica uključuje 11 radionica u kojima su roditelji i voditelji partneri u traženju odgovora na pitanja o roditeljstvu i djetetovom razvoju. U svrhu jačanja kompetentnosti u roditeljskoj ulozi, roditelji imaju priliku razmjenjivati informacije, znanja, vještine, iskustva s voditeljima i drugim roditeljima te na taj način zajednički učiti i pružati međusobnu podršku. Radionice provode posebno educirani voditeljski timovi stručnjaka za podršku ranom razvoju kao što su

psiholozi, pedagozi, edukacijski rehabilitatori, logopedi, socijalni radnici i odgojitelji. Radionice s roditeljima „Rastimo zajedno“ provode se u dječjim vrtićima, obiteljskim centrima i udrugama u 68 gradova u svim županijama RH. Evaluacijom programa Rastimo zajedno potvrđeni pozitivni učinci na roditeljska uvjerenja, doživljaj roditeljstva i ponašanja prema djetetu (www.rastimozajedno.hr).

O razlozima tako velikog postotka (43%) dječjih vrtića koji ne sudjeluje u provedbi ovog programa možemo samo nagađati, odnosno radi li se o nedostatku sredstava za provođenje programa i edukacije stručnjaka ili možda o nezainteresiranosti roditelja za ovakav način podrške.

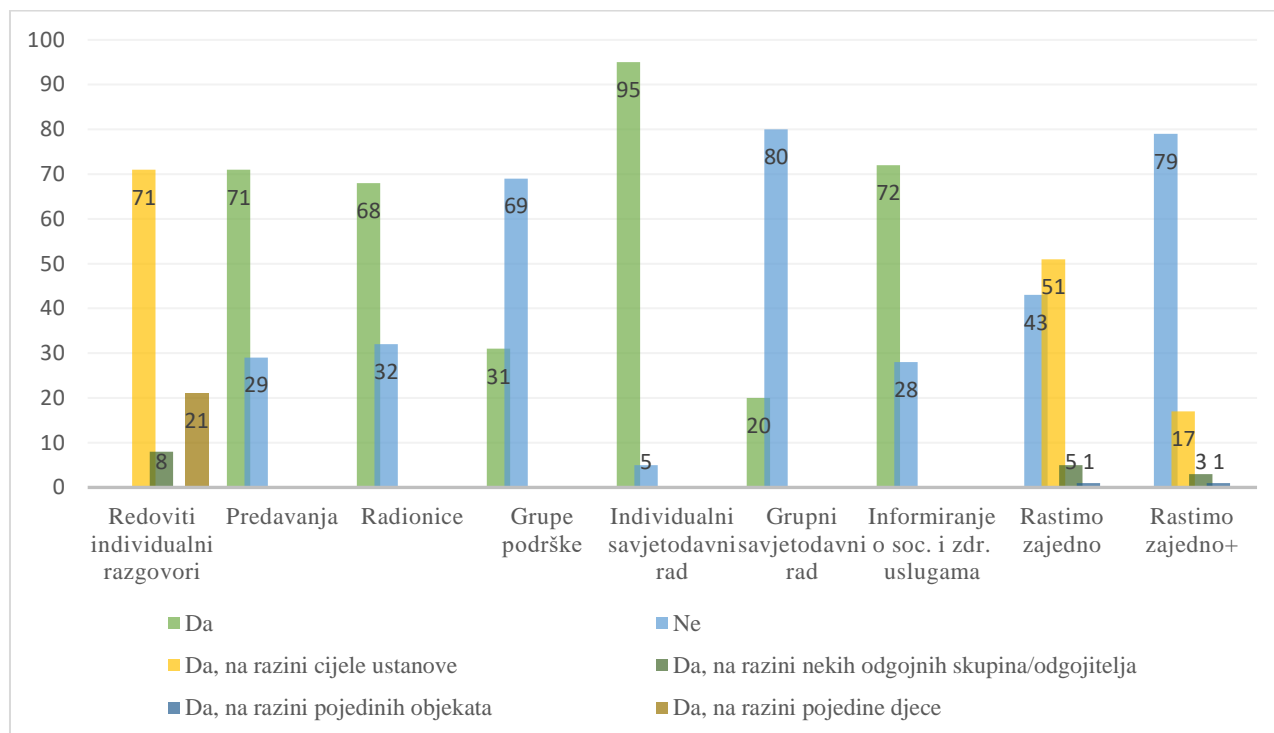

Grafikon 18. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Provodi li se u vašem DV-u Rastimo zajedno Plus?“

Podaci o zastupljenosti Programa Rastimo zajedno Plus pokazuju kako se u 79% dječjih vrtića obuhvaćenih ovim istraživanjem program ne provodi. Program se provodi u 17% dječjih vrtića na razini cijele ustanove, u 3% dječjih vrtića na razini pojedinih odgojitelja i u 1% vrtića na razini pojedinih objekata. U usporedbi sa zastupljenošću Programa Rastimo zajedno koji se ne provodi u 43% dječjih vrtića, kod ovog je programa još značajnije izražen udio onih dječjih vrtića koji nisu u mogućnosti roditeljima osigurati provođenje programa radi njegove nedostupnosti ili drugih mogućih razloga.

Program Rastimo zajedno Plus provodi se u 38 gradova u RH. Radionice „Rastimo zajedno Plus“ namijenjene su roditeljima predškolske djece s teškoćama u razvoju do 8 godine djetetova života. Roditelji djece s teškoćama u razvoju suočeni s otežanim uvjetima podizanja svoje djece te im je, u grupi s drugim roditeljima koji imaju djecu s teškoćama, osigurana dodatna podrška, informiranje, razmjena iskustava i osobno osnaživanje (www.rastimozajedno.hr).

Istraživanja pokazuju kako roditelji djece s teškoćama u razvoju doživljavaju višu razinu roditeljskog stresa naspram drugih roditelja te stoga imaju izrazitu potrebu za pomoći stručnjaka (Pećnik, ur., 2013). Stoga je jasno kako je i dalje potrebno raditi na razvoju i širenju ponude programa podrške obiteljima djece s teškoćama u razvoju, ali i drugim obiteljima izloženim rizicima socijalne isključenosti. Odgovornost je to, i uloga, ne samo sustava RPOO već i drugih sustava u zajednici, socijalnog i zdravstvenog, kako bi zajedničkim interdisciplinarnim djelovanjem uspješnije zadovoljili sve složenije i raznolikije potrebe današnje obitelji.

Grafikon 19. Usporedba dječjih vrtića s obzirom na mogućnosti pružanja različitih oblika podrške obiteljima u riziku socijalne isključenosti

U grafikonu 19. prikazana je distribucija zastupljenosti pojedinih oblika podrške ustanova RPOO obiteljima u riziku socijalne isključenosti. Podaci pokazuju da većina dječjih vrtića nudi 6 od 9 navedenih oblika podrške, a to su: individualni savjetodavni rad (95% vrtića), informiranje o socijalnim i zdravstvenim uslugama (72% vrtića), predavanja (71% vrtića), redoviti individualni razgovori (71% vrtića), radionice (68% vrtića) te Program Rastimo zajedno (51% vrtića). Grupni savjetodavni rad ne nudi se u 80% vrtića, Program Rastimo zajedno Plus u 79% vrtića te grupe podrške u 69% vrtića. Razlozi izostanka ova tri oblika podrške u ustanovama RPOO mogu biti povezani s nedostatkom kvalificiranih stručnjaka za provođenje savjetodavnog rada s roditeljima, nedostatkom sredstava za ulaganje u edukacije stručnjaka te nedostupnost programa podrške s obzirom na rezidencijalni status dječjeg vrtića.

Druga hipoteza (H2) u ovom istraživanju glasila je: *u ustanovama RPOO postoji nejednaka praksa po pitanju zastupljenosti različitih oblika podrške obiteljima*. Na temelju

ovih nalaza koji ukazuju na neujednačenu zastupljenost pojedinih oblika podrške ustanova RPOO roditeljima/skrbnicima, možemo zaključiti kako je ova hipoteza potvrđena.

ZAKLJUČAK

Današnja se obitelj suočava sa brojnim izazovima suvremenog društva. Pod utjecajem društvenih, kulturalnih, povijesnih, ekonomskih i političkih promjena, obitelj se mijenja, poprima nove oblike i sve je raznolikija. S obzirom na sposobnost prilagodbe i uspješnost u zadovoljavanju potreba svojih članova, obitelji možemo promatrati kao funkcionalne i disfunkcionalne. Za one obitelji koje su znatnije izložene nepovoljnim životnim okolnosti uslijed neravnopravnog odnosa moći i nedovoljnog pristupa resursima u ekonomskom, socijalnom, kulturnom i zdravstvenom području smatra se da obitelji izložene riziku socijalne isključenosti. U posljednje je vrijeme interes znanstvene i stručne javnosti usmjeren ne samo na prevenciju socijalne isključenosti odraslih, već i prevenciju rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi.

Obitelj je prva i najvažnija zajednica u kojoj dijete raste, razvija se, usvaja svoja prva znanja, vještine, vrijednosti, običaje i kulturu. No, u ranoj i predškolskoj dobi djeteta, ustanove RPOO postaju važan čimbenik u djetetovu odgoju i obrazovanju te partner roditeljima u zajedničkom poticanju djetetova razvoja i učenja. Važnost sustava RPOO u prevenciji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi u posljednje vrijeme ističu Europske komisija i međunarodne organizacije. One naglašavaju potrebu ulaganja u visokokvalitetne sustave RPOO koji imaju potencijal prekidanja začaranog kruga socijalne isključenosti. I u Republici Hrvatskoj posljednjih se godina provode opsežne analize kvalitete ustanova RPOO s naglaskom na pristupačnost ovih usluga. Uslijed nedostupnosti, cjenovne neprihvatljivosti, neujednačenih kriterija za upise te velikih regionalnih razlika u razvijenosti i kvaliteti ustanova RPOO, djeca izložena riziku socijalne isključenosti najčešće ostaju izvan sustava. To su prije svega djeca iz romskih manjina, djeca iz obitelji lošijeg socioekonomskog statusa te djeca iz izoliranih krajeva i slabije naseljenih područja. S obzirom da se o rizicima socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi jako malo zna, nije rijetkost da djelatnici u ustanovama RPOO, vodstvo i osnivači ustanova ne prepoznaju ove kategorije djece, a stoga nisu ni u mogućnosti kvalitetno odgovoriti na raznolike i složene potrebe djece i njihovih obitelji.

Na pojavu rizika socijalne isključenosti mogu utjecati činitelji na razini djeteta, činitelji na razini obitelji te činitelji na razini zajednice. U ovom je radu pažnja usmjerena prvenstveno

na činitelje rizika socijalne isključenosti na razini obitelji koji uključuju karakteristike roditelja i karakteristike skrbi o djetetu.

U sklopu izrade diplomskog rada provedeno je istraživanje koje je imalo za cilj utvrditi kako ustanove RPOO doprinose prevenciji rizika socijalne isključenosti u odnosu na smanjivanje činitelja rizika i jačanje činitelja zaštite koji proizlaze iz karakteristika obitelji. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 65 dječjih vrtića u RH, reprezentativnih s obzirom na regiju, administrativni status, veličinu i osnivača. Rezultati istraživanja pokazali su kako se u većini ustanova RPOO (57-80% dječjih vrtića) roditeljima/skrbnicima nudi mogućnost aktivnog sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu. To pretpostavlja sudjelovanje u procesima definiranja ciljeva, strategija i metoda odgojno obrazovnog rada, realizaciji ciljeva, redefiniranju te evaluaciji ciljeva. Rezultati također pokazuju kako postoji nejednaka zastupljenost pojedinih oblika podrške koje ustanove RPOO nude obiteljima u riziku socijalne isključenosti pri čemu je najzastupljenija podrška u obliku individualnog savjetodavnog rada, a najmanje zastupljena u obliku grupnog savjetodavnog rada.

Premda rezultati ukazuju na neke moguće oblike roditeljskog sudjelovanja u odgojno obrazovnom radu, oni ne daju uvid u stvarnu razinu roditeljskog aktivnog sudjelovanja i angažmana. Osim toga, bilo bi korisno istražiti u kojoj mjeri odgojitelji sudjeluju u procesu kreiranja i evaluacije kurikuluma te sudjeluju li u tom procesu na ravnopravnoj osnovi s vodstvom ustanove i stručnim suradnicima. Također, bilo bi potrebno utvrditi koji su razlozi nejednake zastupljenosti različitih oblika podrške ustanova RPOO obiteljima u riziku socijalne isključenosti. Nedovoljno razvijena svijest o važnosti ulaganja u programe podrške roditeljstvu, nedovoljni resursi JLS-ova za ulaganja u sustav RPOO, nedostatak kvalificiranih stručnjaka za savjetodavni rad s roditeljima i nedostatne mogućnosti jačanja kompetencija odgojitelja za suradnju s roditeljima pri inicijalnom obrazovanju samo su neki od mogućih izazova koje bi u ovom kontekstu valjalo istražiti.

S obzirom na promjene koje su pred sustavom RPOO, a koje su u skladu sa zahtjevima i smjernicama EU, djelatnici u RPOO nalaze se pred velikim izazovom. S obzirom na činjenicu poticanja sve veće uključenosti djece u riziku socijalne isključenosti u ustanove RPOO, preostaje nam vidjeti u kojoj će mjeri odgojitelji biti spremni odgovoriti na sve raznolikije potrebe djece i obitelji i sve složenije uvjete rada. Upitno je hoće li se institucije za obrazovanje odgojitelja uspješno prilagoditi novim zahtjevima i potrebama sustava te dati svoj doprinos jačanju kompetencija odgojitelja i poticanju razvoja sustava. Postavlja se i pitanje hoće li nejednako razvijene lokalne zajednice uspjeti izdvojiti proračunska sredstva za ulaganja u razvoj visokokvalitetnih ustanova RPOO koje nude mjere potpore svima obiteljima, a posebno

onima u riziku socijalne isključenosti. I konačno, hoće li se i kada RPOO početi ozbiljnije shvaćati kao temelj odgoja i obrazovanja te kao takav uređivati na nacionalnoj razini?

LITERATURA

1. Ajduković, M.; Pećnik, N. (1994). Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 1, (3), 269-276. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/46755>.
2. Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece, *Dijete i društvo*, 3 (1-2), 59-77.
3. Ajduković, M. (ur.) (2015). *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta*. Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centara za socijalnu skrb. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
4. Antulić Majcen, S.; Pribela-Hodap, S. (2017). *Prvi koraci na putu prema kvaliteti: Samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
5. Amato, P. R.; Fowler, F. (2002). Parenting practices, child adjustment and family diversity, *Journal of Marriage and Family*, 64, 703-716.
6. Amato, P.R. (2014). Učinci rastave braka na odrasle i djecu: najnoviji nalazi. *Društvena istraživanja*, 23 (1), 5-24.
7. Bašić, J. (1995). Obitelj, rano otkrivanje i preveniranje poremećaja u ponašanju djece i mladeži. *Društvena istraživanja*, 4 (4-5), 563-573.
8. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Barnett, W.S.; Belfield, C.R. (2006). Early childhood development and social mobility. *Future of children*. 16 (2), 73-94.
10. Bayley, D.; Gorančić-Lazetić, H. (2006). *Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj – Izvješće o društvenom razvoju Hrvatska 2006*. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj.
11. Becvar, D.S.; Becvar, J.R. (1996). *Family Therapy. A Systematic integration*. Boston: Allyn and Bacon.
12. Belamarić, J.; Kovačević, S.; Neuner, P. (2000). Violence against women. *Centre for Women War Victims*. Zagreb.

13. Belsky, J. (2008). Social- contextual determinants of parenting. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Ur. Tremblay, R.E.; Boivin, M.; Peters, R.; De, V. (str. 1-6). Montreal, Quebec: Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development.
14. Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Brajša-Žganec, A.; Hanzec, I. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*, 8, (2), 139-150. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/250424>.
16. Bouillet, D. (2011). Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. *Pedagoški istraživanja*, 8, (2), 323–340.
17. Bouillet, D.; Miškeljin, L. (2017). Model of developing respect for diversity in early and preschool age. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 19, (4), 1265–1295.
18. Bouillet, D. (2018). *S one strane inkluzije djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, Pučko otvoreno učilište „Korak po korak“. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2018/12/S_one_strane_inkluzije_FINAL.pdf.
19. Bouillet, D.; Domović, V. (2021). Socijalna isključenost djece rane i predškolske dobi. *Ljetopis socijalnog rada*, 28 (1), 71-96. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/261095>.
20. Bouillet, D.; Domović, V. (2021a). Capacities of Early Childhood Education Professionals for the Prevention of Social Exclusion of Children. *International Journal of Educational and Pedagogical Sciences*, 15, (11), 957-963.
21. Bouillet, D.; Panić, M. Support to Children at Risk of Social Exclusion as a Component of Inclusive Education in Croatian Early Childhood Education and Care (u tisku)
22. Bowlby, J. (1975). *Bindung: Eine Analyse der Mutter-Kind-Beziehung*. Muenchen: Kinder Verlag.
23. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
24. Buchmüller, T., Lembcke, H., Ialuna, F., Busch, J. & Leyendecker, B. (2020). Mental health needs of refugee children in specialized early education and care

programs in Germany. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 22, 22–33. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10903-019-00896-4>.

25. Buljan Flander, G.; Ćosić, I. (2003) Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Medix*, 9, (51). 122-124.

26. Crous, G.; Bradshaw, J. (2017). Child social exclusion. *Children and Youth Services Review*, 80, 129–139. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.062>.

27. Čorić, V.; Bačan, M. (2006). *Zanemarivanje djece*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

28. Čudina-Obradović, M.; Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10 (1), 45-68.

29. Čudina-Obradović, M.; Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.

30. Dobrotić, I.; Matković, T.; Menger, V. (2018). Analiza pristupačnosti, kvalitete, kapaciteta i financiranja sustava ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.

31. Domović, V.; Vizek Vidović, V.; Bouillet, D. (2017). Student teachers' beliefs about the teacher's role in inclusive education. *European Journal of Special Needs Education* 32,(2), 175–190.

32. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. 2011. *Statistički ljetopis Republike Hrvatske*. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/publikacije/>.

33. Emery, R.E. (1999). *Marriage, divorce and Children's adjustment*. London: Sage Publication, Inc.

34. Eurydice (2018). Financiranje predškolskog odgoja i obrazovanja.

Službene internetske stranice Europske unije. Dostupno na:

[eurydice - pearly childhood and school education fundingp - 2018-01-12.pdf](#)

35. Eurydice (2021). Predškolski odgoj i obrazovanje. Službene internetske stranice Europske unije. Dostupno na: [Early childhood education and care | Eurydice \(europa.eu\)](#).

36. Europska komisija (2002). *Presidency Conclusions*, SN 100/1/02 REV1. Dostupno na:

https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/69871.pdf.

37. Europska komisija (2011). *Zahtjevi u pogledu kompetencija u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Dostupno na:

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fc7e05f4-30b9-480a-82a7-8afd99b7a723.0001.03/DOC_1&format=PDF.

38. Europska komisija (2018). *Legal provisions of COM 273 - Development of childcare facilities for young children with a view to increase female labour participation, strike a work-life balance for working parents*. Dostupno na: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvhdscs8bljza_j9vvik7m1c3gyxp/vko6eodp1hz4.

39. Europska komisija (2019). *Preporuke Vijeća za visokokvalitetne sustave ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja* (2019/C 189/02, 189/4). Dostupno na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019H0605(01)&from=EN).

40. Europska komisija (2022). *Borba protiv marginalizacije*. Europski socijalni fond. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=63&langId=hr>.

41. Eurostat Task Force (1998) *Recommendations on Social Exclusion and Poverty Statistics*. Document CPS 98/31/2. Luxembourg: Eurostat.

42. Fine, J.M.; Wardle, K.F. (2001). A Psychoeducational Program for Parents of Dysfunctional Backgrounds. *Handbook of Diversity in Parent Education*. Ur. Fine, J.M.; Lee, S.W. (str.133-153). London: Academic Press.

43. Haralambos, M.; Holborn, M. (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing.

44. Haviland, William (2004): *Kulturna antropologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

45. Hedges, H.; Gibbs, C. (2005). Preparation for Teacher-Parent Partnership: A Practical Experience With a Family. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 26, (2), 115-126.

46. Hornby, G. (2011). *Parental Involvement in Childhood Education: Building Effective School Family Partnership*. New York: Springer.

47. Irović, S.; Krstović, J. (2000). Vrijednosni sustav roditelja/odgajatelja i autonomija djeteta. *Interakcija odrasli-dijete i autonomija djeteta*. Ur. Babić, N.; Irović, S. (str. 7-23). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Visoka učiteljska škola.

48. Jackson, P. S. B. (2013). The crisis of the »disadvantaged child«: Poverty research, IQ, and Muppet diplomacy in the 1960s. *Antipode*, 46, (1), 190-208. <https://doi.org/10.1111/anti.12027>.

49. Jurčević-Lozančić, A. (2005). *Izazovi odrastanja- predškolsko dijete u okruženju suvremene obitelji i vrtića*. Petrinja. Visoka učiteljska škola.
50. Karpowitz, D.H. (2001). American Families in the 1990s and Beyond. *Handbook of Diversity in Parent Education*. Ur. Fine, M.J.; Lee, S.W. (str. 3-12). London: Academic Press.
51. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji- kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko. Naklada Slap; Zadar. Sveučilište u Zadru.
52. Kocijan-Hercigonja, D.; Hercigonja-Novković, V. (2009). Djeca, mladi i nasilje u obitelji. *Medicus*, 18, (2), 181-184. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/57167>.
53. Lacković-Grgin, K. (2000). *Stres u djece i adolescenata*. Jastrebarsko. Naklada Slap.
54. Lazzara, K.C.; Poland, S. (2001). Managing Crisis: Intervention Skills for Parents. *Handbook of Diversity in Parent Education*. Ur. Fine, M.J.; Lee, S.W. (str. 339-371). London: Academic Press.
55. Lovrić, Z. (2021). Utjecaj kvalitete obiteljskih odnosa i stilova roditeljstva na probleme u ponašanju adolescenata. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
56. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
57. Ljubotina, D.; Galić, J. (2002). obiteljski odnosi i konzumacija drioga na populaciji adolescenata grada Zagreba. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 9, (2), 207-232.
58. Maleš, D. (1988). *Suradnja predškolske ustanove i obitelji kao pretpostavke uspješnog odgojnog djelovanja*. Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u predškolskim ustanovama i uvjeti života u obitelji. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
59. Maleš, D. (2015). Partnerstvom obitelji i škole do uspješnog odgojno-obrazovnog rada. *Odgoj u školi*. Ur. Opić, S.; Bilić, V.; Jurčić, M. (str. 45-74). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
60. Matković, T.; Visser, M.; Stropnik, N; Williams, C. (2020). *Kako do vrtića za sve? Mogućnosti financiranja sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Dostupno na: [Kako do vrtića za sve.pdf \(unicef.org\)](#).

61. Matulić, T. (2002). Obiteljske vrijednosti i neki aspekti socijalne zaštite obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 9, (2), 139-160.
62. Mikšaj-Todorović, Lj.; Ricijaš, N.; Singer, M. (2006). Razlike u obiteljskim prilikama maloljetnih delinkvenata s obzirom na poremećenost odnosa u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13, (9), 1035-1050. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/87660>.
63. Narodne novine (2015). Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, br. 5/2015.
64. Modeli odgovora na odgojno-obrazovne potrebe djece izložene riziku socijalne isključenosti u ustanovama RiPOO. Mrežne stranice projekta MORENEC. Dostupno na: <https://www.ufzg.unizg.hr/projekti/morenec/>
65. Narodne novine (1997). Pravilnik o načinu raspolaganja sredstvima državnog proračuna i mjerilima sufinanciranja programa predškolskog odgoja, 134/1997; <https://narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/1997/134/1931>.
66. Narodne novine (2008). Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, br. 63. Dostupno na: [Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe \(nn.hr\)](http://www.narodne-novine.nn.hr/eli/sluzbeni/2008/63/1931)
67. Narodne novine (2022). Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, br. 10/97, 107/07, 94/13, 98/19, 57/22. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/492/Zakon-o-pred%C5%A1kolskom-odgoju-i-obrazovanju>.
68. Narodne novine (2022). Zakon o socijalnoj skrbi, br. 18/22, 46/22. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_181.html.
69. Niikko, A.; Havu-Nuutinen, S. (2009). In Search of Quality in Finish Preschool Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 53, (5), 431-445.
70. OECD (2017). *Starting Strong 2017: Key OECD Indicators on Early Childhood Education and Care*. Dostupno na: https://www.oecd-ilibrary.org/education/starting-strong-2017_9789264276116-en.
71. Olson, D.H.; Gorall, D.M. (2003). Circumplex Model of Marital and Family Systems. Normal Family Processes. Ur. Walsh, F. (str. 514-547). New York: The Guilford Press.
72. Oostdam, R.; Hooge, E. (2013). Making the difference with active parenting: forming educational partnerships between parents and schools. *European Journal of Psychology of Education*, 28, 337-351.

73. Ovisnost roditelja. Mrežne stranice udruge Hrabri telefon. Dostupno na: <https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/ovisnost-roditelja/>
74. Parsons, T. (1991). *Društva*. Zagreb: A. Cesarec.
75. Pantley, E. (2001). *Hidden Words: What our words and actions are really telling our children*. Lincolnwood: Contemporary books.
76. Pažur, M.; Drvodelić, M. (2022). Parenting as an Important Factor in the Optimal Development of the Child Enrolled in Early Childhood Education Institutions. *Croatian Journal of Education*, 24, (2), 507-538.
77. Pećnik, N. (2003). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
78. Pećnik, N., & Tokić, A. (2011.). Roditelji i djeca na pragu adolescencije: pogled iz tri kuta, izazovi i podrška. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
79. Pećnik, N. (2013). Roditeljske razvojno poželjne i razvojno nepoželjne interakcije s djecom najmlađe dobi. Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj? Ur: Pećnik N. (str. 54-66). Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
80. Petani, R. (2007). Pojam obitelji i suvremeni smjerovi istraživanja obitelji. *Pedagogija: prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*. Ur. Previšić, V.; Šoljan, N.; Hrvatić, N. (str. 513-522). Zagreb: HPD.
81. Petani, R. (2010). Roditeljstvo- Odgovornost i partnerstvo. *Očekivanja, postignuća i perspektive u teoriji i praksi ranog i primarnog odgoja i obrazovanja*. Ur. Jurčević Lozančić, A. (str. 319-333). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
82. Popay, J.; Escorel, S.; Hernández, M.; Johnston, H.; Mathieson, J.; Rispel, L. (2008). *Understanding and tackling social exclusion: Final report to the WHO Commission on Social Determinants of Health from the Social Exclusion Knowledge Network*. Geneva: WHO Commission on the Social Determinants of Health.
83. Previšić, V. (2003). Obitelj kao odgojno-socijalna zajednica. *Nacionalna obiteljska politika*. Ur. Puljiz, V.; Bouillet, D. (str. 191-204). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
84. Program Rastimo zajedno. Mrežne stranice Centra za podršku roditeljstvu Rastimo zajedno. Dostupno na: <https://www.rastimozajedno.hr/>
85. Protokol za mapiranje mjera potpore obiteljima i djeci izloženoj riziku socijalne isključenosti u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (2021).

Zagreb: Projekt MORENEC Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Hrvatska zaklada za znanost.

86. Puljiz, V. (2003). Nacionalna obiteljska politika. *Nacionalna obiteljska politika*. Ur. Puljiz, V.; Bouillet, D. (str. 11-54). Zagreb: Državni zavod za zaštitu materinstva, obitelji i mladeži.

87. Reiss, F. (2013). Socioeconomic inequalities and mental health problems in children and adolescents: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 90, 24-31. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.04.026>.

88. Romstein, K. (2015). Procjenjivanje kvalitete inkluzivnog okruženja u institucijama predškolskog odgoja. *Napredak*, 156, (4), 401–421.

89. Romstein, K.; Staković, L. (2017). Value system, implicit pedagogy, and competencies of contemporary preschool teacher. *Pannoniana*, 1, (2), 32–43.

90. Rosić, V.; Zloković, J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Grafrade. Filozofski fakultet.

91. Scerra, N. (2011). Strengths - based practice. *Uniting Care Children, Young People and Families* 6, 2 – 6.

92. Schaffer, H.R. (2000). *Social Development*. Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.

93. Sigman, A. (2010). *Razmažena generacija: zašto će ponovno uspostavljanje autoriteta našu djecu i društvo učiniti sretnijim*. Velika Mlaka: Ostvarenje.

94. Skočić Mihić, S.; Blanuša Trošelj, D.; Katić, V. (2015). Odgajatelji predškolske djece i savjetodavni rad s roditeljima. *Napredak*, 156, (4), 385–401.

95. Štalekar, V. (2010). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina fluminensis* 46, (11), 242-246.

96. Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35, (1-2), 45-60. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/14459>.

97. Šućur, Z.; Kletečki Radović, M.; Družić Ljubotina, O.; Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF. Dostupno na: <https://www.unicef.org/croatia/media/671/file/Siroma%C5%A1tvo%20i%20dobrobit%20djece%20pred%C5%A1kolske%20dobi%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20.pdf>.

98. Turnšek, N.; Poljšak Škraban, O.; Razpotnik, Š.; Rapuš Pavel, J. (2016). Challenges and responses to the vulnerability of families in a preschool context. *C.E.P.S. Journal*, 6 (4), 29-49.
99. Tokić, A. (2008). Suvremene spoznaje u istraživanju povezanosti i adolescentske prilagodbe. *Društvena istraživanja*, 17, (6 (98)), 1133-1155.
100. Ujedinjeni narodi (1989). Konvencija o pravima djeteta. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf.
101. Vasta, R.; Haith, M. M.; Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
102. Visković, I.; Višnjić Jevtić, A. (2017). Professional development of kindergarten teachers in Croatia – a personal choice or an obligation. *Early Years*, 38, (3), 286-297.
103. Visković, I.; Višnjić Jevtić, A. (2017a). Development of professional teacher competences for cooperation with parents. *Early Child Development and Care*. DOI: 10.1080/03004430.2017.1299145.
104. Višnjić Jevtić, A.; Visković, I.; Rogulj, E., Bogatić, K.; Glavina, E. (2018). Izazovi suradnje: Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima. Zagreb: Alfa d.d.
105. Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. Dostupno na: <https://hrvatska2030.hr/>.
106. Vourinen, T. (2010). Supporting Parents in their Parental Role-Approaches Practiced by Preschool Teachers in Preschool. *International Journal about Parents in Education*, 4, (1), 65-75.
107. Vulić- Prtorić, A.; Prtorić, S. (1999) Rezultati epidemiološkog istraživanja ovisnosti o drogama u Zadarskoj županiji i implikacije za ranu prevenciju. *Rad prezentiran na 7. godišnjoj konferenciji hrvatskih psihologa, Split*.
108. Walsh, F. (2011). *Normal family processes. Growing diversity and complexity*. New York: The Guilford Press.
109. Wise, S. (2003). Family structure, child outcomes and environmental mediators: an overview of the Development in Diverse Families Study. *Australian Institute of Family Studies. Research paper*, 30.
110. Widmer, D. (2010). *Family configurations: a structural approach to family diversity*. England: Ashgate Publishing Limited.

111. Živčić-Bećirević, I.; Smojver-Ažić, S. (2005). Izvori stresa na poslu odgojitelja u dječjim vrtićima. Psihologijske teme, 14, (2), 3-13.

POPIS SLIKA, TABLICA I GRAFIKONA

Popis slika

Slika 1. Ekološki model obiteljskog sustava (Bennet i Grimley, 2001, prema Ljubetić, 2007:26)

Slika 2. Integracijski model obiteljskog funkcioniranja (prema Olson i Goral, 2003)

Slika 3. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi (prema Bouillet i Domović, 2021:78)

Slika 4. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi vezani uz karakteristike roditelja (prema Bouillet i Domović, 2021:78)

Slika 5. Činitelji rizika socijalne isključenosti djece rane i predškolske dobi vezani uz kvalitetu brige o djetetu (prema Bouillet i Domović, 2021)

Slika 6. Okvir EU-a za kvalitetu u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju (*Preporuke Vijeća o visokokvalitetnim sustavima RPOO*, Europska komisija, 2019/C, 180/02, 189/14)

Popis tablica

Tablica 1. Modaliteti suradnje roditelja i odgojitelja s obzirom na ulogu roditelja (Višnjić Jevtić i sur., 2018: 86)

Tablica 2. Ostale mogućnosti sudjelovanja roditelja u odgojno obrazovnom radu

Tablica 3. Ostali oblici podrške DV-a članovima obitelji

Popis grafikona

Grafikon 1. Distribucija uzorka istraživanja prema regiji u kojoj se nalazi dječji vrtić

Grafikon 2. Distribucija uzorka istraživanja prema osnivaču dječjeg vrtića

Grafikon 3. Distribucija uzorka istraživanja prema mjestu u kojem ustanova djeluje

Grafikon 4. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici mogu sudjelovati u definiranju ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Grafikon 5. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u definiranju strategija i metoda odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Grafikon 6. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u realizaciji ciljeva odgojno obrazovnog rada s djetetom u riziku socijalne isključenosti“

Grafikon 7. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u redefiniranju odgojno obrazovnih ciljeva rada s djetetom tijekom godine“

Grafikon 8. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Roditelji/skrbnici djeteta mogu sudjelovati u evaluaciji ostvarenosti ciljeva“

Grafikon 9. Usporedba dječjih vrtića s obzirom na mogućnosti sudjelovanja roditelja/skrbnika u različitim aspektima odgojno obrazovnog rada

Grafikon 10. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Redoviti individualni razgovori s roditeljima/skrbnicima djeteta tijekom pedagoške godine“

Grafikon 11. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude edukacijski programi za roditelje/skrbnike djeteta: predavanja“

Grafikon 12. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude edukacijski programi za roditelje/skrbnike djeteta: radionice“

Grafikon 13. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nude grupe podrške roditeljima/skrbnicima“

Grafikon 14. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi individualni savjetodavni rad s roditeljima/skrbnicima djeteta“

Grafikon 15. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi grupni savjetodavni rad s roditeljima/skrbnicima“

Grafikon 16. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Članovima obitelji djece se kao oblik podrške u DV-u nudi informiranje o socijalnim i zdravstvenim uslugama u zajednici“

Grafikon 17. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje „Provodi li se u vašem DV-u Rastimo zajedno?“

Grafikon 18. Dječji vrtići prema odgovoru na pitanje Provodi li se u vašem DV-u Rastimo zajedno Plus?

Grafikon 19. Usporedba dječjih vrtića s obzirom na mogućnosti pružanja različitih oblika podrške obiteljima u riziku socijalne isključenosti